

A MAGYAR ÍRÓK EGYESÜLETÉNEK FOLYÓIRATA

LYUKAS LŐRÁ

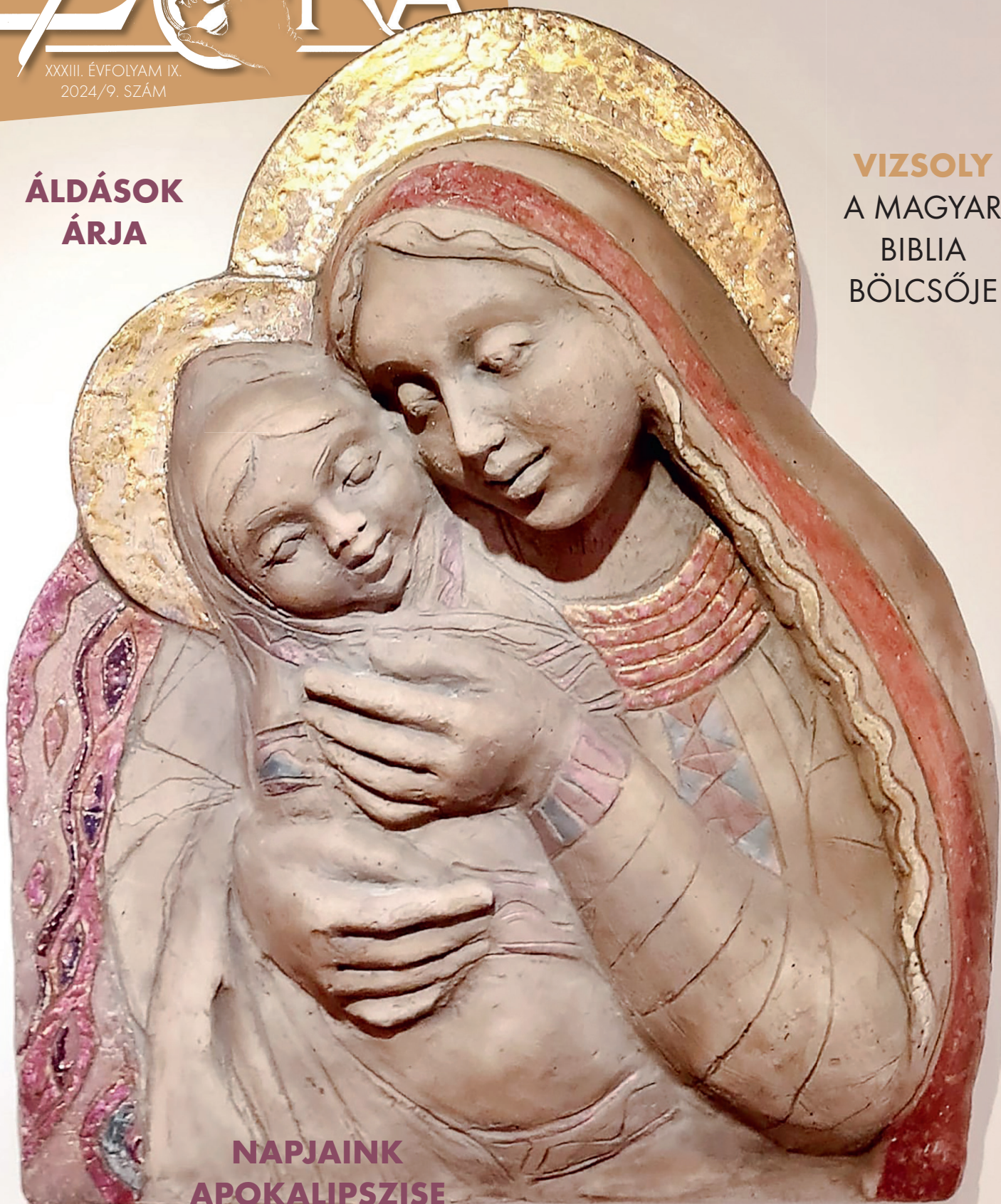
XXXIII. ÉVFOLYAM IX.
2024/9. SZÁM

„A TÖRTÉNELEM
KÖRHINTÁJÁN”

FÁBRI ZOLTÁN
MOZIJA

ÁLDÁSOK
ÁRJA

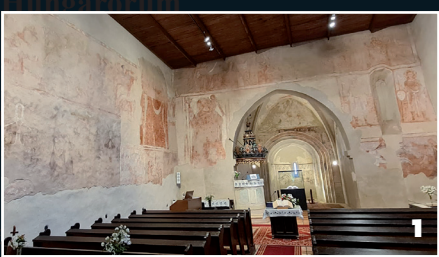
VIZSOLY
A MAGYAR
BIBLIA
BÖLCSŐJE

NAPJAINK
APOKALIPSZISE
KONRAD SUTARSKI
VERSEI

A magyar Biblia bölcsője VIZSOLY

Cikkünk a 6. oldalon

1

2

3

4

- 1. Vizsolyi templombelső
- 2. Nyomdagép a Mantskovit Bálint Múzeumban
- 3. Református templom Vizsolyban, hátszó traktusában a nyomdával
- 4. Károlyi Gáspár mellszobra Vizsolyban
- 5. Falkép a református templomban
- 6-7. Oldalak az első magyar nyelvű Bibliából

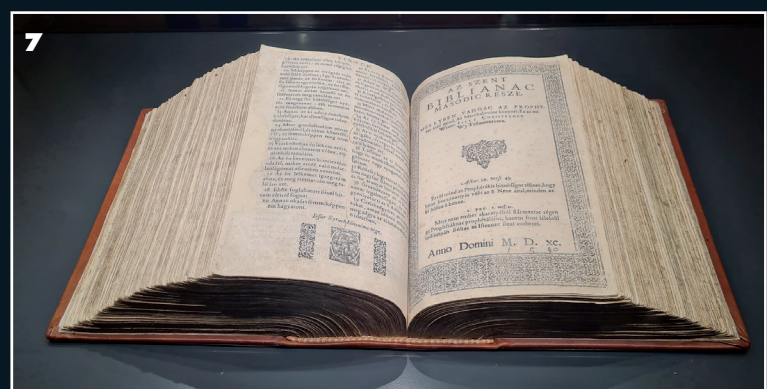
Fotó: L. Simon László

5

6

7

SZAKONYI KÁROLY

SI VIS PACEM, PARA BELLUM!

Az ország karácsonyfája
a Parlament előtt, 2024

Dombormű Madridban,
a hadseregek központja bejáratánál

Magyar katonák 1944 karácsonyán

Az MNM lépcsőjén, 1935

Betlehemi jelenet egy garázsajtón

Fenyővásár a fővárosban, 1890

Angol és német katonák
karácsonyt ünnepelnek a fronton, 1914

„Ha békét akarsz, készülj a háborúra!” – tanácsolta a jó Vergilius, és ezt teszik most a nemzetek, mert bizonytalanná vált a világ, senki sem akar felkészületlen lenni. A NATO erősíti csapatait, a gyárak újabb és nagyobb hatású tankokat, repülőket, rakétákat, fegyvereket gyártanak. Az öregembernek eszébe jut, hogy ezt tette Németország is a múlt század harmincas éveiben, de nem azért, mert békét akart. Háborút akart, revansot akart az előző háború rossz békéjéért, hódítani akart, életteret akart – és lett belőle világégés, rettenetes pusztítás és pusztulás! Semmire sem vezetett, de a gyűlölködést elültette, és az hat mindmostanáig.

Közben Európa nagyvárosainak terein díszítik a mindenki karácsonyfáját, színes fényektől csillognak a még erdőillatú ágak, s a fa alatt ott a betlehemi jászol, a szegényes istálló barmai közt a szalmán Mária és József meg a

Gyermek, és körül a jámbor pásztorok meg az ajándékot hozó napkeleti királyok. Idill és áhítat, de gyanakvó pillantásokat vetünk mindenfelé, támad-e valahonnan békességet megzavaró veszély. Manapság az ember fél az embertől, gyanakszik a másokra, mert rossz híreket hallunk egymásról. Kiveszöben a bizalom és biztonság, hát félni kell ezt a menekvést kereső kis családot itt a fa alatt, hiszen újszülöttjünkben a remény, s ki tudja, miféle Heródesek katonái készülnek rátámadni.

A karácsony heteiben a látszat, még ha nem is derűs, de a megszokott rendet mutatja. Készülődést az ünnepekre, a meglepetéseket vásárlók tömegeit az áruházakban, gyerekek várakozó örömét a gyertyagyújtás estéjére, de az újságokban a hírek minduntalan elterelik a figyelmet. Csupa bizonytalanság, csupa aggodalom. Mit hoz ez a január? Pedig jó volna

önfeledten ünnepelni, belemerülni a csend misztériumába. Hinni, hogy az éjben a lelkekben újra megszületik a Megváltó. Jó volna bízni a bölcsességben. Jó volna felszabadítani a szeretetet a gyűlölködés rabságából. Jó volna embernek látni az embert.

Ha békét akarsz... Ha békét akarsz, győzd le a kapzsiságot, a hatalomvágyat, a felsőbbrendűség érzését, és tekintsd felebarátodnak a másik nemzetbelit, a szomszédot, a más tájon élő! És ne érezd magad nagynak tülekedéssel! Az úrhajós a Földet kerülve látja a magasból a glóbuszt, és riadtan nézi, milyen vékony rétegecske is véd minket a világűrben. És megérti, hogy ehhez a veszélyhez képest mekkora nagyképűség és mennyire felesleges a kivagyiság.

Si vis pacem... nyújts kezét ellenfeleidnek!

KONRAD SUTARSKI

FÖLDRAJZÓRA

(Lekcja geografii)

Természetesen a földgömb még létezik
és becézve glóbusznak nevezhető

A kontinensek határai szilárdabbak
mint az államhatárok
a tengerek tartósabbak mint a hegyláncok
bár változik egyik is másik is

Sose lehet tudni hol lappang az országok kincse
az urán- és kőolajlelőhelyekben
vagy tán hiányukban

Fordította: Weöres Sándor

MIT HOZOL IDŐ

(Co przyniesiesz wieku)

Mit hozol idő
te huszonegyedik század
még mivel készülsz meglepni minket
már most eresztékeiben recseg a föld
vulkánokat robbant tájfunokat mozgat
szerte a világon
erdők égne a tiltakozás tüzeivel
óceánok vetődnek partokra szökőárrakkal
dühödten ostromolva városokat embereket
a kínai fertőzés vírusai szúnyogfelhők gyanánt
gomolyognak körös-körül
vicsorogva napot eltakarva
marnak harapnak halált hordozva

Mit hozol idő még nekünk
te huszonegyedik század
a félhold új háborúit
együtt lángoló katedrálissal keresztel
riadalmat támasztasz aszályt éhínséget
ázsiai afrikák szívében népeket menekésre készített
hogy tömegek vándoroljanak ide
akaszkodjanak Európa cakkos szélű partvidékébe
egymást taposva torlódjanak a Balkánon
szinte behorpasztva a földet maguk alatt
s az ijedt harangok meg-megkondulnak a templomokban

És mit hozol még
te huszonegyedik század
miként emlékszik majd rád az emberiség a történelmi távlat
mi támad életre e rettenet zürzavarából
újból holmi lantot pengető Néró
hogy kedvét lelje Róma lángjaiban
vagy világot hódítani kész Napóleon
ki csupán romokat hagyott hátra

Fordította: SutarSKI Szabolcs

IFJÚ MÁR DERESEDŐ HAJÚ BARÁTAIMHOZ

(Młodzi posiwiali już przyjaciele)

Ifjú barátaim
hát így megöszültetek már
készülvén a búcsúzásokra
akár a vadlibák a kihunyó réten
messze fényében a hidegedő Napnak

Sajátságos időket éltünk
hazugsággal megvetéssel és bűnökkel teli korban
gondoltuk mégis csillogóssá varázsoljuk a mindennapokat
lázadva aljas fondorlatok ellen
megrendülve a népirtásokon
segítségül vért küldtünk és szolidaritásunk szavait

Hittük visszanyerjük azt is
amit szabadságnak nevezünk és jognak
ó hogy kifényesedett vágyakozásaink tűzijátéka
a történelem viharos lobogásában amikor meghátráltak a szelek
és elcsitulnak a jajgatások
megzendítettük a súlyos harangokat s táncrea perdültünk
bár ez is csak csalóka árnyak vigalma volt

Mit hagyunk magunk után e zürzavaros világban
ismét a tektonikus erejű népvándorlásokat
köröttünk a szétszagattott földrészek lármáival
az emberhez vonzó delfinek vonyításával

Már megszűntek a békesség zugai az erdőkben
s a mezők génferdített füveket sarjadnak
Vajon maradtak-é oázisok szabad-röptű madaraknak
ahol még énekelni lehet
Hiábavalóak útmutatásaink tanácsaink varázslataink
Mert glóbuszunk egyre tébolyultabban kering a Nap körül

(2016)

Döbrentei Kornél fordítása

TRIANON

Lengyelország: villámsújtotta Krisztus-szobor,
megfeketedő sebeid körül
cirkál a júliusi napfény

s legyek csókolgatják a csontodat újra.
(Csoóri Sándor: *Senkid, barátod*, 1980)

Nemzet Európa szívében
ki száz éve fekszel temetetlen
feldarabolt testeddel
évszázada vérzel szüntelen
esti s reggeli nap pirjában
nyílt sebként tátongsz Európán
ők pedig eltelve méregetnek téged
még mindig nyálukat csorgatják utánad
mint akkor a háborút lezáró végítéletben
melynek legnagyobb áldozata te voltál

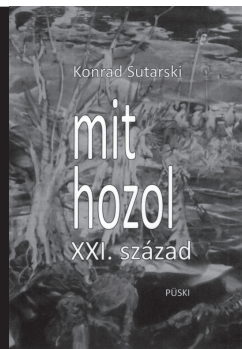
Viharokkal tépett magányos cédrus
ki Európát védted századokon át
vad tatárok és oszmánok áradata elől
még ma is zúgnak a harangok délben
bár hangjuk már nem kondít lelkiismeretet
belevész London Párizs hazug zajába
a vörös járványnak is gátat szabtal csonkolt tagjaiddal
midőn Lengyelország tetemén átgázolva akarta
véres uralmát kiterjeszteni az egész földrészre
ám a csoda elmaradt
végtagjaid nem forrtak egybe testeddel

Ma ismét keselyűk gyűlnek köréd
tort ülni hívogatják egymást
ám te száz év elteltével is
erőre kapsz életre kelsz
csodálatos mandarinként
a nemzet szétszórt tagjait magadban egyesíted
a szent keresztet ismét melleden hordod
az ezeréves kultúrát oltalmazod
az iszlámmal a nyugat lelki pusztaságával szemben

Hol vannak igaz barátaid
a láthatáron sötét felhők gyülekeznek
csupán turul kering a sassal fölötted
a messzi Ázsia árnyékával oltalmaz téged
és Csaba királyfi seregét várja a tejúton

Fordította: Sutarski Szabolcs

Konrad
Sutarski

NAPJAINK APOKALIPSZISE

(Apokalipsa dni dzisiejszych)

Az apokalipszisnek az utolsó napon kellett volna ránk szakadni
viharokkal teli földrengésekkel vulkánkitörésekkel
minden világosság napfogyatkozásával csillagködökével
kozmoszéval
angyalok és rettegő démonok cikázásaival
a vész és a remény napjának mitől a folyók elnémulnak
s hömpölyögni felednek
sűrű homállal telepedve remegő farkasra nyúlra bagolyra
midőn érkeznek a lovasok
feltöretnek a pecsétek a könyvön
megjelenik a fenevad bár mélybe taszítják
hogy végül felragyoghasson a trónus ó mily magasan tündökölve
és az ítélet megkezdődhessen fölöttünk az igaz ítélet

Ehelyett lerongyolódott elszürkült emberek
végtelen tömege sáskahada közeledik
tengereken átkelve vonul a túlvilágról
nem hallatsz holmi mennydörgés sem föld dübörgése
még csillagok sem hullanak
üröm a vizeket nem mérgezi
csak hideg és süket csend terjed körbe
a fák elnémultan állnak
meztelen karjaikat kétségbeesetten emelik égnek
a tömeg pedig sűrűsödve közeleg

Már itt van körülöttünk
jön a torkunk felé
bennünk oldódik fel
idegen isteneket hozva
földünket és hitünket megszámlálhatatlan lábbal taposva
Ki hajtja ide őket
mennysországgal és tudásalmával csábítva
hátról pergőtűzzel ösztökélve
elhagyott otthonaikat lerombolva és felperzselve

Milyen Moloch ez fegyverben és aranyban dúskáló
Isten és világ fölötti hatalomvágyában
ide vezeti őket erőszakkal fertőzve
kultúrákat nyelveket összekeverve
hogy a végén elfogyjon a hely
földünk múltjának
a belőle sarjadt unokáknak

(2015)

Bágyoni Szabó István fordítása

ALFÖLDY JENŐ

KONRAD SUTARSKI KÖSZÖNTÉSE

kilencvenedik születésnapján

Sutarski Konrad költői világa izgalmas történelmi adatokhoz kapcsolódik. Édesapját 1940 tavaszán, az Andrzej Wajda-filmből ismert katyíni vérengzéshez hasonló, Harkov környéki szovjet népiro akcióban végezték ki. Hatesztendő volt ekkor, s e fájdalmas mozzanat máig meghatározta életérzését, költői, közírói hivatástudatát. Az ötvenhatos forradalomnak köszönhetjük, hogy a lengyelhez hasonló magyar sors megkétszerezte nemzetünk iránti vonzalmát. Önmagát „két nemzet fiaként” jellemzi; lengyel identitását örökségül kapta, a magyart választotta. Európaiságát a zsarnoki hatalmak kérelhetetlen ellenfeleként éli meg. Az egyoldalú szakosodás világjelenségével dacolva, két területen is nagyot alkotott: a mezőgazdasági géptervezésben – és költőként, közíróként, tollal a kezében, fejlett történelmi érzéssel, esszéírói képességgel megáldva. Egy nemrég megjelent kötetének címevel jóízűen jellemezhetem: *Menyegzőm Magyarországgal*. Második házajához ugyanúgy fogadalom köti, mint magyar hitveséhez. „Szabadság, szerelem” az ő szótárában egymást erősítő eszmék éppúgy, mint Petőfinél.

Az avantgárd világáramlat fiatal kora óta hatott rá, akár csak a vele egyívású és rokon gondolkodású magyar költőkre, Csoóri Sándorra, Tornai József, Tózsér Árpádra, Szilágyi Domokosra vagy Marsall Lászlóra. Mint az említett magyaroké, Sutarski stílusa is a klasszikus és a modern értékegységében szilárdult meg. Verseit a szenvedélyesre hangolt, erős gondolatiság jellemzi. Az 1956-os magyar forradalomhoz és a lengyelek *Szolidaritás* mozgalmához képest, Sutarski úgy találta, a modern és a posztmodern költészet válságba jutott abban az értelemben, hogy túlzottan elvonttá vált, és nem foglalkozik kielégítően országaink sorskérdéseivel. Nemrég felhívást intézett korunk költőihöz, hogy hallassák hangjukat Európa és benne a *visegrádi négyek* – lengyelek, csehek, magyarok, szlovákok – ügyével. Arra hivatkozik, hogy „...az újból veszélyben

lévő világban” nagy szükség van a szép és igaz szó művészeire, mert „a jó költészet összesűrített jelentésű szavaiban dinamit és iránymutató energia rejlik”, s „minden lelkiismeretes tollforgatónak kötelessége megéreztetni, mi a fontos a saját társadalmának s a nemzeteknek”.

A mindenféle nemzeti értéket megtagadó, Európát – és nemcsak Európát – veszélyeztető migráció évek óta legalább olyan súlyos sorskérdés, mint a nemzeti múltat eltörlő globalizmus, a kereszténygyűlölet, az iszlám ideológiát politikára használó erkölcsi nihilizmus és a terrorizmus, vagy az emberi nemet a természet rendjével ellentétesen kezelő

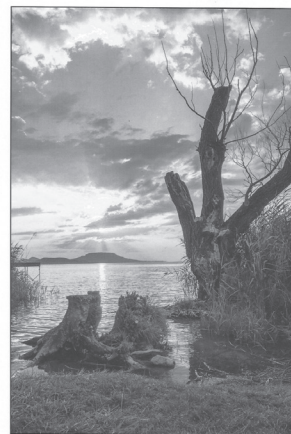
genderideológia. Ezek a kártékony eszmei divatok az emberiség legégetőbb kérdéseire adnak olyan elfogadhatatlan „válaszokat”, mint a pusztító háborúk, a terrorcselekmények, a nemzetgazdaságokat tönkre tevő inflációk vagy a harsány és hitvány tömegkultúra.

Sutarski költői és közírói művei *világirodalmi* viszonylatban is jelentős *művészi értékek*. A XIX. század szabadságért, jogegyenlőségért és testvériségért küzdő költőinek örökségéből is erőt merít: az emberi közösség alapvető formáit védi a toll fegyverével. A *szabad vers* nagymestere, és ebben Walt Whitman, Apollinaire, T. S. Eliot, Zbigniew Herbert vagy Ilyés Gyula, Weöres Sándor formaművészetével rokonítható. A szabadvers formatervezése, a metaforikus költői kép, a bibliai erejű prófécia és a sci-fibe hajló látomás éppúgy szárnyra kap verseiben, mint a különböző hagyományos stílusok újraéledő szépsége. Sutarski a szív és az ész együttes munkájával, hitének erejével tárja fel a mai világ groteszk és tragikus tényeit. Tudományos-fantasztikus elemeket tartalmazó, egyben Hieronymus Bosch, vagy Pieter Brueghel képzeletvilágát idéző költeményei hű képet adnak a mai Európa tévelygéseiről, hogy az intó jeleket felnagyítva

Konrad Sutarski
önmagát
két nemzet fiaként jellemzi;
lengyel identitását
örökségül kapta,
a magyart választotta.

Konrad Sutarski

MENYEGZŐM MAGYARORSZÁGGAL

PÜSKI

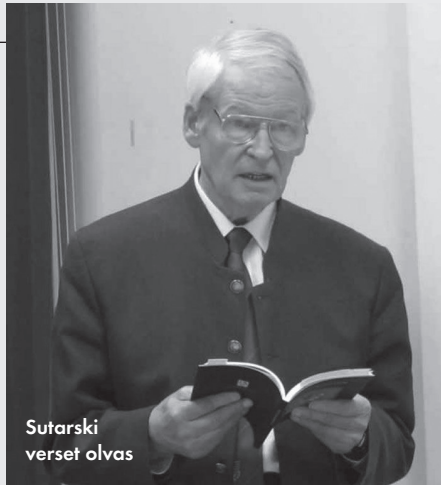
ráébredse az embereket a lényeges és a lényegtelen, a szép és a rút, az igaz és a hamis dolgok különbségére.

„Háború van most a nagy világban, / Isten sírja reszket a szent honban”, idézhetem a XIX. század közepének egyik nagy verséből Vörösmarty *A vén cigányát*, mely az elbukott haza és Lengyelország közös elsiratása is lehet. Sutarski egyebek közt e prófécia folytatójaként szólal föl a világ népeinek ítélőszéke előtt. A tizenkilencedik század eszmei hármásából, a „szabadság, egyenlőség, testvériség”-ből, nekem úgy tetszik, a *testvériségre* teszi a legnagyobb nyomatékot, miközben két másik társadalmi krédót, a szabadságot és a jogegyen-

lőséget is a harcoló humanista szenvedélyével vallja. A *testvériség* most a lengyel és a magyar nemzet kölcsönviszonyára értendő, amelynek Sutarski példaembere. Költőként, íróként, esszéistaként, műfordítóként és művelődési

„Minden lelkiismeretes tollforgatónak kötelessége megéreztetni, mi a fontos a saját társadalmának és a nemzeteknek”.

(Konrad Sutarski)

SutarSKI
verset olvas

diplomataként egyaránt a két haza kulturális kapcsolatait erősíti. E sokoldalúsága mellett hadd említsem meg, hogy nagyszerű ember, jó barát és ugyancsak példamutató férfi családja körében. Verseit át- meg áthatja az Immanuel Kant-i kategorikus imperatívusz, az erkölcsi Jó képviselete. A költő látja, hogy a nemzetközi pénzvilág kufarai nem ismernek határokat a természetet kiuzsorázásában és az ember áruvá züllesztésében. Látja és látatja, hogy a kábítószer nemcsak népeket gyilkoló vegyi anyag lehet, hanem csábító felszólítás is: vesd el a közösség eredendő formáit, a hazát, a családot, a nemzetet, a hitedet s még a saját biológiai nemedet is – mindent, ami természeti és spirituális mivoltodat igazolja, fogyaszsd a végtelenségig a helyettük felkínált termékeket, fogyaszsd el önmagad, cserébe a nihilizmus drágakőnek látszó üveggyöngyeiért!

Milyen Moloch ez fegyverben és aranyban dúskáló

Isten és világ fölötti hatalomvágyában ide vezeti őket erőszakkal fertőzve kultúrákat nyelveket összekeverve hogy a végén elfogyjon a hely földünk múltjának

a belőle sarjadj unokáknak

– írja *Napjaink apokalipszise* című versében* a történelmi pillanatban villantva föl a jövőnket fenyegető rémet: a hírlapi, televíziós szenzációkban izgatószerként tálalt végveszélyt. A „Moloch” mindenütt jelen van, talán elegánsan, de köpenye alól feketén kivillan a lóláb. Ott lapul a szerencsétlen migráns elveszettségében, szétrongyolt cipőjében és a törvénytelenül nyerésszerű embercsempész euró- és dollárkötegeiben is. A költőnek kell kikiáltania a Gonosz jelenlétét. Úgy, ahogy a huszadik század magyar és lengyel költői tették a XIX–XX. század és korunk egymást váltó tirannusainak idején. A huszonegyedik század közügyeiben is a költőtől, az eszmei „mindenestől” várjuk a szuggesztív felhívást az önvédelemre. Helyesen tesszük, ha a kilencvenesztendő költőt, mint a huszadik és huszonegyedik századi eszmetörténet egyik kiemelkedő hősét ünnepeljük, s egy régi magyar költővel, Batsányi János *látónak*, mai szóval látóknak nevezzük. ♦♦

* Bágyoni Szabó István fordítása

Az idei díjazottak: Szakonyi Károly, Szimler Bálint, Mészöly Anna, Waskovics Andrea, Vecsei H. Miklós és Biró Zsombor Aurél. Fotó: Knap Zoltán

Szakonyi-portré 2009

Esztergályos
Cecíliaval

Trill Zsolt és Szakonyi

SZAKONYI KÁROLY, AZ ARANY MEDÁL ÉLETMŰDÍJAS

Átvette elismerését, az Arany Medál életműdíját Szakonyi Károly Kossuth-díjas író, a nemzet művésze. A közönség voksai alapján kiosztott elismerést december 4-én, a Bethlen Téri Színházban adták át ünnepélyes keretek között. A kilencvenhárom éves Szakonyi Károly a Kossuth-díjas színész, Csernus Mariann rekordját múlta felül, aki kilencvenévesen kapta meg az oklevelet.

A díjazott méltatásakor Juhász Anna kulturális menedzser, az ünnepi alkalom háziasszonya felidézte, hogy Szakonyi Károly az 1950-es években kezdett publikálni, bemutatkozó novellája *Kuzmics fuszik* címmel jelent meg, első kötetét (*Középiütt vannak a felhők*) 1961-ben adták ki, ezt követően pedig, 1963 januárjától dramaturgiai ösztöndíjas lett a Nemzeti Színháznál. Megírta első drámáját (*Életem, Zsóka!*). Ettől kezdve élete a színház világához kötődik. 1966-ig a Nemzeti Színház, 1975–1978 között a Miskolci Nemzeti Színház, 1982–1988 között a győri Kisfaludy Színház, 1989-től a Pécsi Nemzeti Színház, 1993-tól a debreceni Csokonai Nemzeti Színház dramaturgja és címzetes örökös tagja. Közben 1984-től 1990-ig a Magyar Nemzet munkatársa. Elbeszélései, regényei mellett sorra mutatták be drámáit, tévéjátékait, színpadi adaptációit. Gyakran hangzottak el rádiójátékai, és az 1970-es évektől kibontakozott gazdag tárcaírói munkássága. Legismertebb műve, az *Adáshiba* (1970) az egyik legtöbbet előadott magyar színmű, amelyet a Vígszínház felkérésére írt. Az író alapító tagja volt a Digitális Irodalmi Akadémiának, majd létrehozta a Magyar Művészeti Akadémia színházművészeti tagozatát. Emellett évtizedek óta a *Lyukasóra* folyóirat főmunkatársa s a lapot kiadó Magyar Írók Egyesülete elnöke.

A Navarrai Mészáros Márton kulturális újságíró, szerkesztő által alapított Arany Medál mindig az adott év színházi, filmes és irodalmi teljesítményét ismeri el hat kategóriában, a közönség szavazatai alapján. Az idei díjazottak még: Szimler Bálint filmrendező, Biró Zsombor Aurél író, Mészöly Anna és Vecsei H. Miklós színművész, valamint a fiatal tehetségek járó elismerés birtokosa, Waskovics Andrea színművész.

Az Arany Medál életműdíjat Esztergályos Cecília Kossuth-díjas színművész adta át Szakonyi Károlynak. A művésznő beszédében felidézte: Tordy Géza rendezésében játszotta a világhírű Szakonyi-darab, az *Adáshiba* Bódognéját a Veszprémi Petőfi Sándor Színházban, és az *Életem, Zsóka!* és az *Adáshiba* számos előadását látta a pályafutása során. Szakonyi Károly – aki a kategória első nem színművész díjasa – meghatottan köszönte meg az elismerést, és derűsen hozzáfűzte: „Nem tudtam, hogy még divatban vagyok!”

♦♦ Borbély László

Vizsolyban járva...

L. Simon László költő, író, aki külsős szerkesztőként rendre segíti a Lyukasóra folyóirat megjelenését, ez év októberében Vizsolyban járt a Magyar Művészeti Akadémia irodalmi tagozatával. Történelmi emlékhelyünkön – amelyet a magyar Biblia bölcsőjeként tart számon a közfelfogás – a vizsolyi református templomba és a Mantskovit Bálint Múzeumba látogattak. Az első teljes magyar nyelvű Bibliát ugyanis Vizsolyban nyomtatták ki 1590. július 20-án. A Szentírás Károlyi Gáspár református esperes, gönci lelkész fordította magyarra, három segítőtársa közreműködésével 1586 és 1589 között. A nyomtatás a lengyel származású Mantskovit Bálint műhelyében készült. Az első magyar nyelvű Szentírás 2412 oldalt tartalmaz, súlya 6 kg és körülbelül 700-800 példányt nyomtattak belőle. Egy példányát a vizsolyi templomban őrzik. 1981-ben megjelent a hasonmás kiadása, 2007-ben pedig a DVD változata is. 2017-ben, a reformáció 500. évfordulója alkalmából 200 példányt újra nyomtattak belőle. A Vizsolyi Bibliát 2015-ben hungarikummá nyilvánították. A Biblia nyomtatásának történetére most L. Simon László Vizsolyban készített képei révén, valamint Sipos-Vizaknai Gergely, az egykori vizsolyi lelképásztor és Bibliakutató írását olvasva tekinthetünk vissza. (Sághy Ildikó szerkesztő)

SIPOS-VIZAKNAI GERGELY

A MAGYAR BIBLIA BÖLCSŐJE

Az első magyar nyelvű Biblia

Vizsoly neve talán soha – sem a reformáció korában, sem később – nem emelkedett volna ki a hon települései sorából, ha nem itt lát napvilágot nyomtatott formában az első teljes magyar nyelvű Biblia. Ez nem a település vagy lakóinak érdeme, hisz mindezek mögött ott áll Urunk kezének munkája.

Mai napig sem tisztáztak teljesen a XVI. század legnagyobb nyomdájának, a vizsolyi nyomdának működési feltételei és külső körülményei. Mivel e nyomda nem városban működött, egyik legfontosabb kérdés, hogy ki volt a század utolsó évtizedében Vizsoly földesura. Sokáig Ecsedi Báthory István országbíróra gondoltak, de az azóta előkerült dokumentumok bebizonyították, hogy Rákóczi Zsigmond volt e település ura. A nyomdász, Mantskovit Bálint azonban *Index Biblicusa* előszavában nem csak Rákóczi Zsigmond, hanem a Mágocsy család támogatását is megemlíti.

1553-ban Vizsoly a protestáns Perényi Gábor birtoka. A Ferdinándtól Izabella királynéhoz pártoló Perényi helyett Alaghy János,

György és Menyhért kapta meg királyi adományként 1556 végén. Perényi visszapártolása után azonban valószínűleg Vizsolyt is visszakapta. Mivel utód nélkül halt meg, birtokai visszaszálltak a kincstárra, majd 1575-ben az egri várkapitányságtól megváló Mágocsy Gáspár kapta meg a királytól Vizsolyt. (Az adomány örökösére és unokaöccsére, Mágocsy Andrásra is vonatkozott.)

Mágocsy Gáspár a helvét irányú reformáció egyik legnagyobb főúri támogatója volt. A Vizsolyi Biblia létrejöttében is szerepe lehetett, mert Mágocsy András Károlyi Gáspárral nagyjából egy időben járt a wittenbergi egyetemre, valamint a kritikus időszakban, amikor a fordítási munkálatok megindultak, Károlyi az ő mezővárosában, Tállyán prédikátorkodott 1584-1586 között. Saját, nagy kiterjedésű birtokain mindenütt megvalósította a reformációt. András Alaghy Juditot, nagybátyja gyámleányát vette el feleségül. 1586 őszén Mágocsy András, pár hónap múlva pedig nagybátyja is meghalt. András gyermekeinek, az ifjú Gáspárnak, Ferencnek és Erzsébetnek Rákóczi Zsigmond egri várkapitány (később Erdély fejedelme) lett a gyámjuk. Így nagykorúságukig ő kezelhette a hatalmas kiterjedésű Mágocsy-birtokokat is. Mindezek mellett 1587 első felében örök hűséget fogadott az özvegy Alaghy Juditnak. A nyomda megindulásakor az igazi birtokos a Mágocsy család (erre utal Mantskovit), emellett viszont Rákóczi Zsigmond döntött a birtok ügyei felett.

Ő bocsátott egy házat a nyomda és személyzete rendelkezésére. Ez az épület, melynek nagynak és tartósnak kellett lennie, hogy

a nyomda, személyzete és esetleges családjuk is elférjen, nem igen lehetett más, mint a Mágocsy udvarháza; és hogy ez a ház a templommal átellenben lévő telken állt, bizonyítani látszik egy XVIII. századi anyakönyvi bejegyzés: „A Prédikátor Háza vagyon a Napkeleti Soron, ... Also Szomszédgya Könyv nyomtató Puszta”.

A Biblia fordítói közül egyet ismerünk biztosan, Károlyi Gáspárt. Szabó András irodalomtörténész professzor szerint a gönci esperesnek sikerült az, hogy beteljesítse az egész magyarországi reformáció művét, kiadhassa a teljes magyar Bibliát. Áldozatos munkáját így magyarázza a Biblia ajánlásában: „Nagy gondviseletlenség volt azért és Istenhez és az ő igéjéhez nagy idegenség, hogy holott minden nemzetségnek nyelvén vagyon az Istennek könyve, a magyar nemzetség arról ennyi ideig gondot nem viselt. Nem tudom, ha az prédikátorokat vádoljam, vagy az fejedelmeket... Meggondolván azért az Anyaszentegyháznak az mi nemzetségünk között ez dologban való fogyatkozását és jövőendő épülését, másfelől az mi tisztünket, az Istennek nevét segítségül hívván minekutána hozzáfértem volna egynéhány jámbor, tudós atyafiakkal, kik nékem az fordításban segítséggel voltak, meg nem szüntem addig, mígnem véghöz vittem az Bibliának egészen való megfordítását, melyben munkálkodtam közel három esztendeig nagy fáradsággal, testi töredelemmel, de oly buzgóságos szeretettel, hogy én egy szempillantásig ez nagy munkát el nem úntam, hanem nagy serénységgel és szeretet-

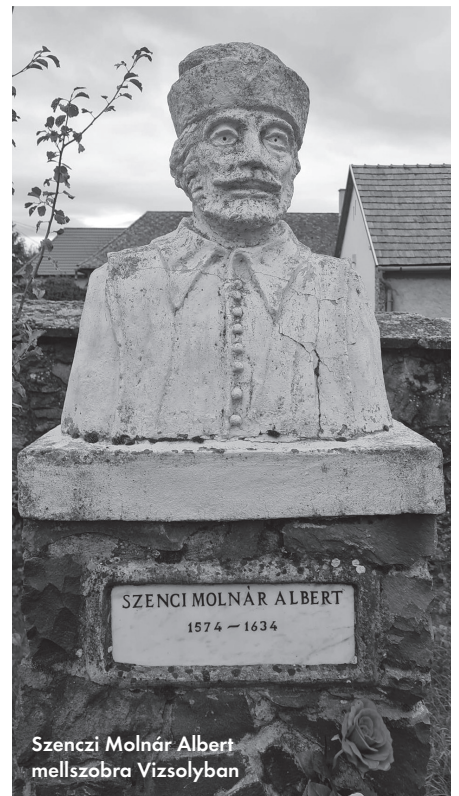

Falfestmény a vizsolyi református templomban

Mantskovit Bálint nyomda gépe Vizsolyban

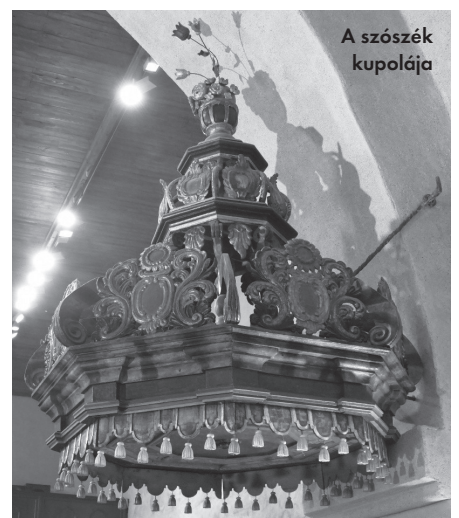
A vizsolyi református templom, hátsó részében a nyomda

Szenci Molnár Albert
mellszobra Vizsolyban

Faliképek a vizsolyi templomban

A szószék
kupolája

tel munkálódtam, míg nem elvégezném azt... Szabad mindenkinek az Isten házába ajándé-
kot vinni; egyebek vigyenek aranyat, ezüstöt,
drágaköveket, én azt viszem, amit vihetek,
tudniillik magyar nyelven az egész Bibliát.”

A fordító Nagykárolyban született, Bras-
sóban, majd Wittenbergben tanult, s így került
Göncre... Három tevékenységi kör az, mely-
ben Károlyi nagyot alkotott. A *Két Könyv* címet
viselő művében (1563), mint gondolkodó elő-
szőr foglalta össze prózában a magyar reformá-
tori világképet. Mint egyházszervezőnek, hitvi-
tázónak és egyházi vezetőnek jelentős szerepe
volt abban, hogy a Tiszán innen megerősödött
a helvét irányú egyház, hosszú ideig megha-
tározva ezzel e vidék művelődési arculatát
s nemzetünk történelmét. Mint bibliafordító
pedig, habár nem egyedül fordított, ő alkotta
meg az első teljes, magyar fordítású Szentírást.

A Biblia fordítása szempontjából is figyelem-
re méltónak tartja Szabó András a *Két Könyvet*,
elsősorban azért, mert szövege nagyrészt bibli-
ai idézetekből áll. „A legszebb helyeken ezek
az idézetek, melyek sokkal magyarosabbak és
kötetlenebbek, mint majd a Vizsolyi Biblia szö-
vege lesz (mivel itt az eredeti nyelveket nem
kell szövegűen követnie); egybeolvadnak a
Károlyi által fogalmazott mondatokkal, mintegy
megemelve azok stílusát. Valóságos bibliafor-
dítási előgyakorlat az egész könyv, előrevetíti
a majd 25 év múlva elkészülő nagy munkát.”
Feltételezhetően az 1570-es évek viszonylag bé-
kés, eseménytelen csendjében kezdhetett hozzá
Károlyi társaival együtt a nagy műhöz. Ez lehet
a magyarázata annak is, hogy a *Két Könyv*ben
kívül más munkát nem jelentetett meg.

Noha a Biblia címlapján nem szerepel Károlyi
Gáspár neve, az előszóban elmondja, hogy a
fordításon kívül, melyet nem egyedül végzett,
ő készítette el a lapszéli jegyzeteket és a fe-
jezetek összefoglalóit, úgynevezett *summáit*.
Ebből következtethető, hogy a többi fordítótól
csak az alapszöveget kapta meg, s hozzátevé a
saját fordítását, hozzáfogott a végső munkála-
tokhoz, amelyekhez a jegyzetelés és a többiek
szövegének átvizsgálása is hozzátartozott. Tehát
Károlyi nem csak részfordító, hanem szerkesz-
tő, jegyzetíró, sajtó alá rendező és előszóíró is
volt. Így, noha ma már szertefoszlott az egye-
dül fordítás nimbusza, jogosan nevezhetjük
Károlyi-Bibliának a Vizsolyi Bibliát.

A Biblia előszavában tett ama kijelentése,
mely szerint három év alatt készült el mun-
kájával (1586–1589), csak ezekre a befejező
munkálatokra vonatkozhat. A kérdésre, hogy
kik lehettek a fordítótársak, a történelmi ku-
tatások állása szerint nem tudunk határozott
választ adni. Szenczi Molnár Albert mond eny-
nyit róluk a *Hanau Bibliá* ajánlásában: „Ma-
gyarországi Anya Szent Egyháznac Elöljáró
Tanítói voltak.” Ez azt jelenti, hogy külföldi
egyetemen végzett, vezető tisztséget viselő,
illetve kiemelkedő fontosságú helyen szolgáló
prédikátorokról van szó.

Ilyen megvilágításban számításba jöhet
Thuri Farkas Pál öccse, Thuri Mátyás, aki ta-
nult Wittenbergben, Svájcban, Heidelbergben,
rektoroskodott Debrecenben, valamint a Ká-
rolyi seniorságához tartozó Abaújszántón volt
prédikátor 1575-től legalább 1588-ig. Nyelvi
elemzések szerint Károlyin kívül hárman fordí-
tottak még. Nem kizárt, hogy a másik két sze-
mély Ceglédi Ferenc és Hevesi Mihály, a két
szintén hosszú életű esperestárs. Rajtuk kívül
meg kell említenünk még Paksi Cormaeus Mi-
hályt, akkori szepsi lelkészt, akiről úgy hírllett,
hogy hat nyelven tudott; és gondolhatunk Pelei
János akkori gönci rektor és Ceglédi János vi-
zsolyi prédikátor közreműködésére is.

A Biblia nyomdása a valószínűleg lengyel
származású Mantskovit Bálint, Bornemisza
Péter mellett tűnt fel, majd annak halála után
ő lett a nyomda tulajdonosa. Mantskovit 1588
második felében költözött Galgócra Vizsoly-
ba a nyomdával együtt. Átköltöztetésével a
legkedvezőbb megoldást találta meg Károlyi
Gáspár és Rákóczi Zsigmond. Előzőleg nyil-
ván többekkel is tárgyaltak ezügyben. Egyi-
kük volt Guttgesel Dávid bártfai nyomdász.
Mantskovit-hoz talán Thurzó Eleken, Gönc és
Galgóc földesurán keresztül juthattak el.

Vizsoly két szempontból is előnyös volt a
nyomda számára: félreeső területen helyez-
kedett el, másrészt pedig közel volt Gönc-
höz. Ez megkönnyítette a munka ellenőrzését és
korrigálását. A nyomtatás munkája 1589. feb-
ruár 18-án kezdődött és 1590 júliusának 20.
napjáig tartott. Erről tudósítja az utódokat a
Vizsolyi Biblia utolsó lapja: „VISOLBAN,
KEZDETTETETT BÖYT ELŐ SZOMBA-
TON, az az 18. napián Böyt elő hauának 1589.
esztendőben. Es el végeztetett Istenec kegyel-
mességéből, 20 napián szent Iacob hauának,
Christus Wrunc születése után ennyi eszten-
dőben 1590.”

A nyomdáról annyit tudunk, hogy négy sajtó-
ja volt és négy szedő dolgozott azokkal. A német
és lengyel gyártmányú papírt Lengyelországban

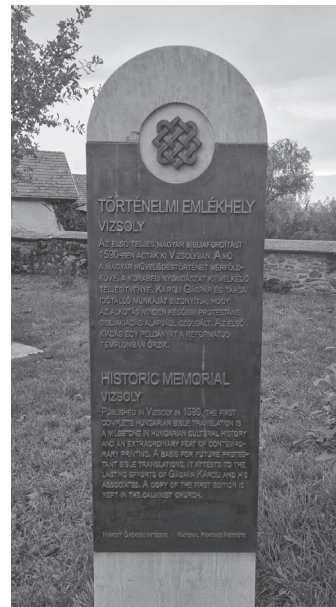
vásárolták. A munka alig kezdődött el, a nyom-
dászt már följelentették Ernő főhercegnél, hogy
„régii” naptárt nyomtat. Ez igaz lehetett, mert
nem elképzelhetetlen, hogy Mantskovit 1588
végén 1589-es, s a megrendelőkhöz igazodva
nem új, hanem régi naptárakat készített. Fel-
tételvezhető az is, hogy a feljelentő egy Bibliát
nyomtató protestáns nyomdát akart megszün-
tetni, a naptár pedig csak ürügy volt számára.

Az államhatalom semmit sem tudott tenni.
Ernő főherceg hiába parancsolta meg a szepe-
si kamarának, hogy Rákóczi Zsigmond útján
koboztassa el a nyomdát, Rákóczi válasza csak
egy levél volt, melyből az alábbiakban idé-
zünk: „Ami a nyomtatást és a nyomdászt illeti,
bizton higgye el Felséged, hogy nem naptárt
nyomtat, csupán csak Szent Bibliát, amelyet
már kinyomattak és elterjesztettek német,
görög, latin és szláv nyelven, csak magyarul
nem... Ezt pedig egyedül a mágnás urak nem
csekély költségén fordították magyarra az egy-
szerűbb emberek számára, akik kevésbé tudnak
idegen nyelveken. A kinyomtatás elősegíté-
sére a birtokaimon egy nyomdának alkalmas
üres és elhagyott házat találtunk, melyet az
országglagosok közbenjárására ideiglenesen át-
engedtem a nyomdásznak, de a legtöbb mágnás
úr adott volna neki a saját váraiban, kastélyai-
ban és udvarházaiban erre a dologra alkalmas
helyet, hiszen Felséged tartományaiban nem
kevés helyen működik most is nyomda, ki-
váltképp Bártfán és Debrecenben. Ezért hát
a legalázatosabban kérem Felségedet, hogy a
Szent Biblia maradék részét jóindulatú kegyel-
mességéből engedje kinyomtatni...”

A munka megszervezéséről, részleteiről csak
annyit tudunk, hogy maga Károlyi irányítot-
ta Göncről, s a korrekciókat is ő végezte. A
futárok a gönci iskola diákjai lehettek, mert
másfél hónapos itteni tartózkodásáról Szenczi
így ír: „Holott az időben lábánál forganék az
böcsületes embernek, Károlyi Gáspárnak, az
gönci prédikátornak, aki fő igazgatója volt az
kinyomtatásnak, és engem gyakorta az vizso-

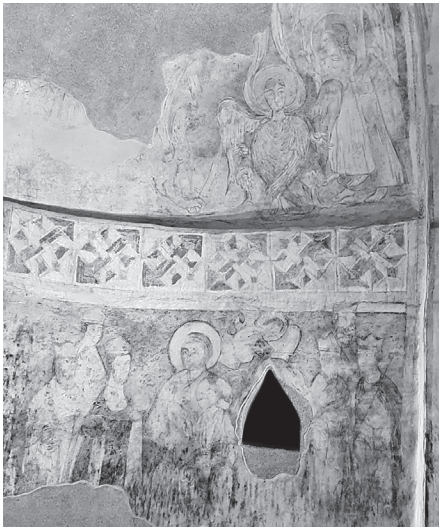

Falikép és átjáró
a templomudvarba

Emlékoszlop, táblával

Falfestmények és a szöszék

lyi nyomtatóhelybe kiküldött az őtöle írt levelecskével... És mikor már az könyv nyomtattatnék is, egynéhányszor hallottam, hogy fohászkodván így szólott: Csak az Isten addig éltesse, még ez Bibliát kibocsáthassam, kész leszek meghalni és az Krisztushoz költözni. És kívánságát megnyervén az istenes vénember, két esztendővel azután elköltözött a szentek lelkeinek főpásztorához és pispékéhez, kinek dicsőségét öregbíteni ez könyvnek kibocsátásával is kívánta.” Az „istenes vénember” tehát 1591 végén halt meg.

Mantskovit Bálint 1596-ban meghalt, a nyomdát pedig ismeretlen segédje vihette tovább. A felszerelés egy része azonban 1597-ben feltűnt Jacob Klöss frissen alapított bártfai nyomdájában. Egyes feltételezések szerint Klöss rövid ideig dolgozott Mantskovit segédjeként, de az sem kizárt, hogy egyszerűen megvásárolta a nehezebb helyzetbe került nyomda nélkülözhetőnek vélt részeit. 1645-ig felfedezhetőek a vizsolyi nyomda betűi, iniciáléi és díszei ifj. Jacob Klöss nyomtatványain. Ezek Bártfán maradhattak, mert majdnem száz év múlva, a kassai jezsuiták nyomtatványain újból megjelentek ugyanazokkal a jól felismerhető sérülésekkel. A kassai jezsuiták ugyanis 1715-ben megvásárolták a már egyébként is néhány éve Kassán lévő műhelyt a bártfai városi ta-

nácstól. A vásárlás hátterében talán nemcsak a jobb nyomdai anyag megszerzése állt, hanem az a szándék is, hogy egy protestáns nyomdát így módon bekebelezve megszüntessenek.

A vizsolyi nyomda megszűnéséről egyelőre semmi biztosat nem tudunk, szintén csak találgatások léteznek. Bármi is volt a Mantskovitot idehívók szándéka, annyi bizonyos, hogy abban a korban nyomda tartósan csak városban tudott megélni. A megszűnés oka lehetett egy török portya, de az is megtörténhetett, hogy az örökösök nem tudták fenntartani ilyen helyen a nyomdászüzemet, vagy Mágocsy András nagykorúsodó fia, Ferenc tette ki a nyomdát saját, jogos örökségéből. Bármi is lehetett a valódi ok, a vizsolyi nyomda teljesítette küldetését: a nemzet kezébe adta az első teljes magyar fordítású Szentírást, „mely a magyar reformáció művének betetőzése lett, s egyben alap arra, hogy a protestáns egyházak kiállják az eljövendő ellenreformáció tűzpróbáját.”

1982 februárjában az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárának anekta-anyagából előkerült a Vizsolyi Biblia nyomdai kéziratának két lapja. Mindkettő Jeremiás könyvéből való, az egyik a 15. fejezet 2. versétől a 16. fejezet 16. verséig terjedő szakaszt tartalmazza, a másik pedig a 36. fejezet 27. versétől a 37. fejezet 18. verséig terjedőt. Az oldalszá-

mozás azt bizonyítja, hogy az egyes bibliai részek a kézirat készítésekor önálló egységek voltak, mivel nincs az egész művön vagy csak az Ószövetségen végig vonuló folioszámolás.

E fennmaradt töredékeken azonosítani lehet a Biblia készítésének végső munkafázisait a kinyomtatásig. Mindegyik lap fő szövegét és lapszéli jegyzeteinek zömét másolók írták, akik munkájára azért volt szükség, hogy a Károlyi Gáspár és a többi fordító által kidolgozott, esetleg több helyen áthúzott, föléírt, javított és kurzivább írásformájú szöveget olvashatóvá tegyék a sedést végzők számára. A következő lépés a másolók helyesírásának, kisebb mértékben nyelvhelyességének javítása volt. Ezt követően a kézirat Károlyi Gáspár kezébe került, hogy a fejezetek összegzéseit és a lapszéli jegyzeteket saját kezűleg elkészítse. Ezután pedig a kézirat Vizsolyba, Mantskovit Bálint és a sedők kezébe került.

A kézirat előkerülése világossá tette azt is, hogy Mantskovit utasítására a sedők a nyomdában elfogadott helyesíráshoz igazították a Biblia szövegét, ami nagymértékben szaporította a hibák számát. Így a lassan és alaposan elkészített kézirat minősége a gyors nyomdai munka és a helyesírás átalakítása következtében igencsak megromlott. Az első magyar nyelvű Szentírás 2412 oldalt tartalmaz, súlya 6 kg és körülbelül 700-800 példányt nyomtatnak belőle. Ezekből 20 darab maradt Károlyi hagyatékában.

A Vizsolyi Református Egyházközség tulajdonában 1940. október 31-e óta van egy példány, melyet a Pesti Vigadóban Horthy Miklós kormányzó jelenlétében vett át a gyülekezet küldöttsége az Országos Bethlen Gábor Szövetség ajándékaiképpen. Ezt a Bibliát 2002. február 10-ére virradó éjszaka lelkiismeretlenül elrabolták a templomból, ám azóta sikerült a nyomára bukkanni és újra a vizsolyi templomban látható. E Biblia nem teljesen sértetlen. Kézirattal pótolták az I.Móz. 1:1-12:4, 13:15-15:3, 21:9-22:9, III.Móz. 13:27-14:29, valamint a II.Krón. 15:2b-16:12a részeket. Az I.Tim. 1:3-tól a levél végéig hiányzik.

Sértetlen példányok vannak Pozsonyban, Budapesten, Kolozsváron, Koppenhágában és Nagyaponyban. Többé-kevésbé hiányosak pedig Gyulafehérváron, Pozsonyban, Budapesten, Kolozsváron, Debrecenben, Jászón, Kalocsán, Kecskeméten, Kassán, Olomoucban, Nagyaponyban, Eperjesen, Rozsnyón, Kisszebenben, Sárospatakon, Szegeden, Marosvásárhelyen, Nagytapolcsányban, és Bécsben, összesen 52 darab. A vizsolyi gyülekezet Bibliája az 53. példány. ♦♦

(Ez az írás jegyzetekkel ellátott formában megjelent Sipos-Vizaknai Gergely:

Vizsoly – A magyar Biblia bölcsője című könyvében. Hernád Kiadó, Debrecen, 2003.).

Jókai Mór, Radnóti Miklós, Kodály Zoltán könyvjegyei...

Hatezer új ex libris az OSZK honlapján

író, újságíró, muzeológus halálának 90. évfordulójára. Torró Vilmos ex librisén a szegedi Krier Rudolf nevére a neves író portréja és a Móra Ferenc Múzeum épülete szerepel, amelynek egy időben igazgatója volt. A könyvjegy a Szegedi Pantheon-sorozat egyik darabja.

Híres írónk-költőink közül az idén 80 éve elhunyt *Radnóti Miklós* (1909–1944) részére Buday György, a Szegedi Fialok Művészeti Kollégiumának vezetője alkotott saját könyvjegyet, amely szervezetnek Radnóti is tagja volt. Buday fametsző tevékenysége mindig szorosan összekapcsolódott barátai munkájával; illusztrációkat készített például Radnóti költeményeihez, így készülhetett ez az ex libris is. Radnóti cserébe az *Estefelé* című versét Buday Györgynek ajánlotta.

A zeneszerzők közül *Kodály Zoltán* (1882–1967) zeneszerző, zenetudós, népzene kutató könyvjegyén tevékenységére utalóan énekesmadár, hárfa és népi motívumok szerepelnek, a kompozíciót 1962-ben metszette fába Fery Antal. A pécsi születésű *Jandó Jenő* (1952–2023) zongoraművész ex librisét foglalkozása attribútumaival, zongorával, violinkulccsal a pécsi Takács Dezső alkotta.

A színházi maszkot bemutató ex libriszel rendelkező színészek, humoristák (Bajor Gizi, Hofi Géza) mellett a világhírű bűvész, *Rodolfo* (született Gross Rezső, 1911–1987) részére is készült ex libris, aki hivatása ismertetőjegyeként bűvészpálcával, bűvészkedés közben látható a nevére szóló könyvjegyén.

A bemutatott példák is érzékeltetik, hogy az ex librisek mint vizuális dokumentumok interpretációja túllép a képzőművészet kifejezőeszközeinek vizsgálatán, elemzése gazdag adalékokkal szolgál kulturális és tudományos életünk számos területéhez.

Az ex libris művelődéstörténeti, kultúrtörténeti jelentősége, ezer arca megóvja ezt a ritkán emlegetett műfajt a feledéstől. Ennek szolgálatában áll az MNMKK OSZK ex libris tartalomszolgáltató felülete is. A több mint tízezer grafikát magába foglaló *Könyvjegytár* tartalomszolgáltatás három fő kategóriában nyújt érdeklődésfelkeltő betekintést a gyűjteménybe: *nevezetes személyek, népszerű tematikák és földrajzi helyek* szerint. A képek böngészéséhez a részletesebb eligazodást a komplex kereső biztosítja, amelyben többek között a cím, az alkotó, a készítő, a bemutatott személy, a készítési év, hely, a tárgyszavak szerint lehet keresni.

Az ex librisek *Könyvjegytárban* is fellelhető készítőiről az *Ex libris gyűjtők, gyűjtemények* sorozat ad részletesebb bemutatást az MNMKK OSZK-blon, amely szintén elérhető a tartalomszolgáltatás felületén is.

❖ (Weltler)

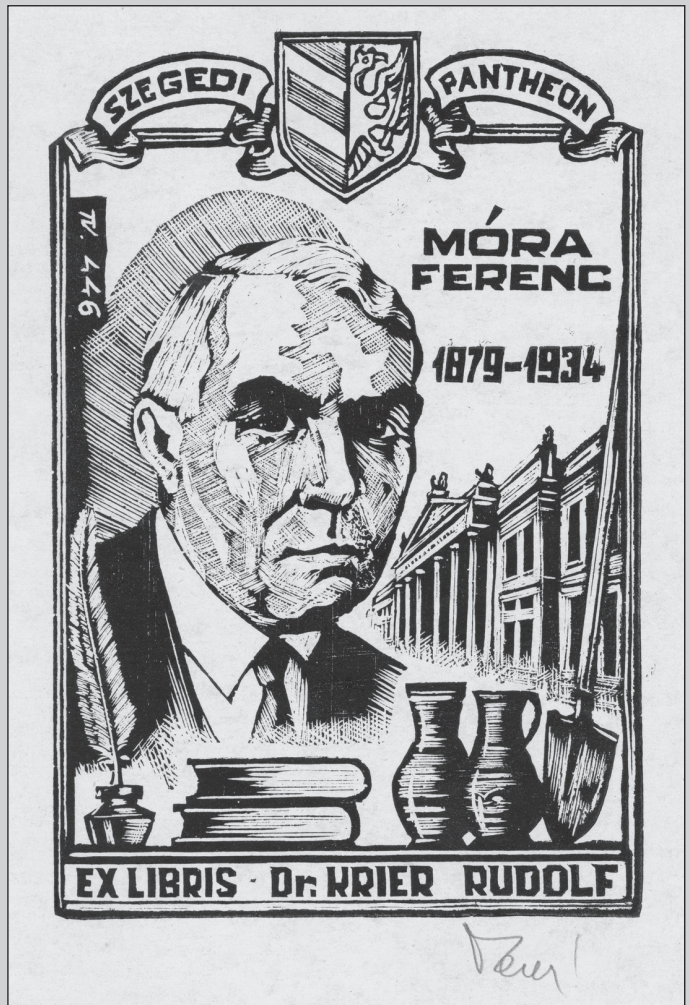
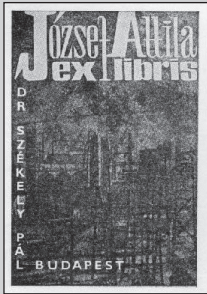
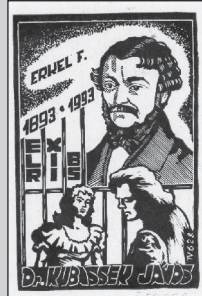
A nemzeti könyvtár egyedülálló gyűjteményében a könyvek és a folyóiratok mellett különleges kisgrafikai alkotások is megtalálhatók, ezek között kiemelkedően nagy példányszámú az OSZK ex libris gyűjteménye. Az ex librist – az adott könyv tulajdonosát megjelölő, legtöbbször művészi értékű, kis méretű grafikai alkotást – magyarul általában *könyvjegy* vagy ritkább esetben *könyvcímer* meghatározással illetik. Napjainkban már jórészt elszakadt a könyvtől, önálló kisgrafikai lapként gyűjtik.

A Magyar Nemzeti Múzeum Közgyűjteményi Központ Országos Széchényi Könyvtára – MNMKK OSZK – 2023-ban nyitotta meg közel négyezer ötszáz régi és modern ex libriszel *Könyvjegytár* címen a digitális ex libris szolgáltató honlapját. Most újabb, mintegy hatezer modern ex libriszel bővült a honlap, hogy a műfaj reprezentációját tovább szélesítse. Az újonnan felkerült művek jó minőségben, ingyenesen hozzáférhetők bárki számára.

Az újabb grafikák készítői között megtalálható *Kner Imre* tipográfus, könyvművész, *Kovács József* pécsi könyvkötő, nyomdász, *Lippóczy Norbert* magyar születésű tarnóvi agrármérnök, borász, *Lustig István* szegedi ügyvéd és *Nyireő István*, a debreceni Egyetemi Könyvtár egykori igazgatója. *Siklóssy László* író, ügyvéd, neves Budapest-kutató és *Soó Rezső* botanika-professzor, egyetemi tanár is sokat tett az ex libris ügyének felkarolásáért, gyűjtőként is gazdag könyvjegyállománnyal bírt, számos ex librist készítettet.

Gazdag azon grafikák köre, amelyeket nem valamely híres ember készítettett ugyan, de neki állít emléket. Ezek az in memoriam vagy hommage-lapok őket ábrázolják vagy a tevékenységükhöz kötődnek. Jövőre ünnepeljük *Jókai Mór* (1825–1904) születésének 200. évfordulóját. Az ő emlékére is több ex libris készült; köztük a pápai Jókai Mór Városi Könyvtár, Gombos László jogász és Kertész Dénes állatorvos nevére szóló ex libriseken az író portréját láthatjuk. Idén emlékezünk *Móra Ferenc* (1879–1934)

Hannibal tanár úr,
Szabó Ernő és
Bessenyei Ferenc

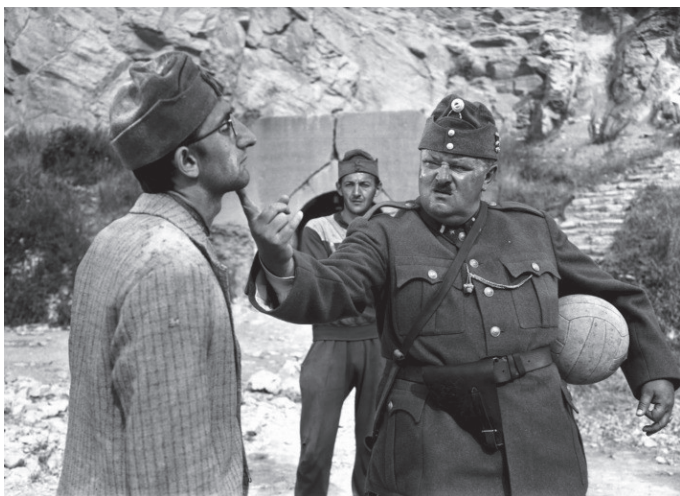
Körhinta, Soós Imre és Töröcsik Mari

Két félidő a pokolban

Töröcsik Mari
és Soós Imre
a körhintán...

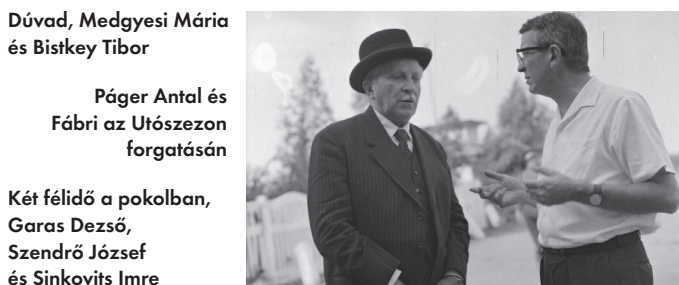

Dúvad, Medgyesi Mária
és Bistkey Tibor

Páger Antal és
Fábri az Utószezon
forgatásán

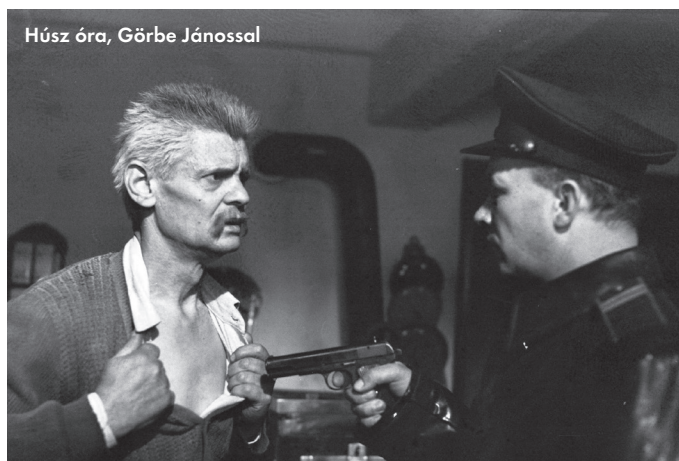
Dúvad,
Medgyesi
Mária
és Bessenyei
Ferenc

Két félidő a pokolban,
Garas Dezső,
Szendrő József
és Sinkovits Imre

Jelenet a Hús órából

Hús óra, Görbe Jánossal

FÁBRI ZOLTÁN ÉLETMŰVÉRŐL

Harminc évvel ezelőtt távozott el közülünk Fábri Zoltán. „Olyan volt ő nekünk, mint Bernardo Bertolucci az olaszoknak, mint François Truffaut a franciáknak vagy mint Martin Scorsese a tengerentúlon. Fábri Zoltán, ennek a gyönyörű, hányatott sorsú országnak a kiemelkedő rendezője”. – írta róla szívhez szólóan egyik hazai méltatója. Már életében szellemóriásként tartották számon, a filmjei hamar kultikus alkotásokká váltak. Egyszer így fogalmazta meg ars poeti-cáját: „Az a mániám, hogy az ember alapvetően szabadságra született és elviselhetetlen számomra, hogy bár ez így van, az emberiség több ezer éves írott történelme mégis háborúkkal, öldöklésekkel, gyilkosságokkal van teli. Nem mintha olyan illúzióim lennének, hogy egy filmmel, vagy akár a filmek százaival is mindez megakadályozható volna! Am egy belső etikai parancs követelésére, eszméletés vagy elgondolkztatás céljából mégis ezt művelem...”

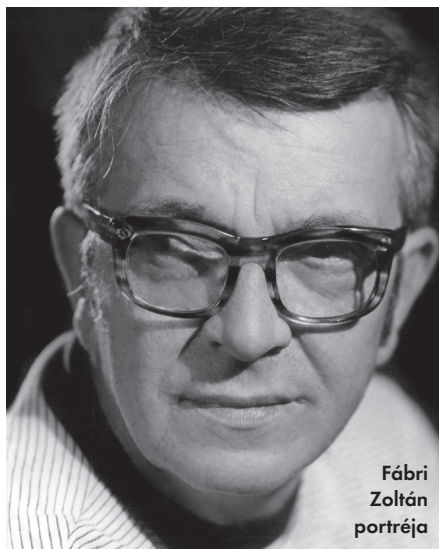
„A történelem körhintáján”

A XX. század kimagasló magyar filmművésze, Fábri Zoltán 1917-ben született Budapesten, tisztviselőcsalád gyermekeként. Kalandos ifjúsága volt, a Lónyay utcában, a Ferencvárosban nőtt fel, s megannyi csavargás, élmény mellett folyvást az munkált benne, hogy művész válhasson belőle. Szeretett rajzolni, de a színjátszás is izgatta. Fábri Zoltán, eredeti nevén Furtkovits Zoltán a piarista gimnázium tanulójaként nemcsak szavalóversenyeket nyert, hanem képzőművészeti pályázatokat is, és rendszeresen játszott a helyi amatőr színtársulatokban. Amikor felvették a képzőművészeti főiskolára, Réti István festőművész, a nagybányai iskola kiemelkedő alakja lett a tanára, aki felfedezte benne a különleges tehetséget, és később tanársegédi állást is kínált neki.

1938-ban, még a békebeli időszakban Fábri Zoltán egyszer csak átiratkozott a színművészeti akadémiára, elsősorban Jean Renoir és René Clair filmjei hatására. Az akadémiát elvégezte, ám a háború őt sem kímélte. Megkapta a behívót és amerikai hadifogságba esett. Két esztendőt töltött el fogolyként, mire szabadulhatott és hazajöhetett. A film és a színház világa pedig már várt reá. Dolgozott a Vígszínházban, a Nemzetiben, az Úttörő Színházban, hogy aztán egyszer csak Révai József népművelési miniszter felkérje őt, hogy legyen a filmgyár művészeti vezetője. Holott Fábri pártönkívüli volt, ám elnézték ezt neki, és 1952-ben hivatalosan is rendezővé vált. 1958-ban ő lett a Magyar Film- és Televízióművészek Szövetségének elnöke, és ezt a tisztséget 1981-ig töltötte be. Közben folyamatosan tanított a színművészeti főiskolán.

A magyar filmművészet egyik legkiválóbb filmrendezője mindig olyan anyaghoz nyúlt, amelyet értékesnek tartott. Örkény István, Sánta Ferenc, Sarkadi Imre, Móra Ferenc, Déry Tibor, Kosztolányi Dezső: sorra a Fábri-életút inspirálói voltak, munkáik a Fábri-művészet alapművei lettek. Háromszor kapott Kossuth-díjat, megszámlálhatatlan hazai és nemzetközi filmfesztiválon aratott elismerést.

Filmjei hamar kultikus alkotásokká váltak.

Fábri Zoltán portréja

Mint a feledhetetlen *Körhinta*, amelyet 1955-ben Sarkadi novellájából forgatott a gyönyörű, fiatal Töröcsik Marival és a paraszti sorból művészemberré vált Soós Imrével. Hogy a *Körhinta* miért nem nyerte el 1956-ban a Cannes-i Filmfesztivál fődíját, az a mai napig rejtély. Pedig François Truffaut olyan cikket írt róla, olyan lelkesen beszélt Fábri művéről, mintha legalábbis a *Körhinta* nyerte volna el az Arany Pálmát. A Cannes-i bemutató után a filmet állótaps fogadta, a közönség a vetítés után feltörte a magyar delegáció standját, hogy elvihesse a sajtófotókat. Sajnos a fiatal Truffaut nem volt zsúritag, a *Körhinta* nem kapott díjat – és ezt Fábri egy életen át fájalta. Am itthon a hazai filmtörténet mérföldkövévé vált, kivezette az alkotókat a sablonos propagandafilmelek kátyújából és újra művészetté avatta a mozgóképet. És a film két nagyjelenete – a vásári mulatság felszabadult körhintaforgása és a falusi lakodalom örvénylő tánckoreográfiája – nem utolsósorban a művészi filmforma szabadságát helyezte mindennek fölé.

Aztán jöttek az újabb kiemelkedő darabok. *A Hannibál tanár úr*, az *Édes Anna*, a *Dúvad*, a *Hús óra*, majd a *Két félidő a pokolban* és *Az ötödik pecsét*, Fábri újabb hat filmje.

A Hannibál tanár úr (1956) és az *Édes*

Fábri színészként Bacsó Péterrel *A tanú* című filmben

Anna (1958) a kiszolgáltatottság klasszikus drámái. Nyúl Béla tanár úr fatális halála, valamint Anna lázálomszerű kettős gyilkossága egyaránt túlmutat a józan belátás határán. Fábri filmjei a környezet és a politikai közeg kettős hatását nyomatékosítják. Nyúl Bélát és Annát egyaránt sarokba szorítják, mindketten leg-tisztább érzéseik, saját maguk megtagadására kényszerülnek és feltartóztatathatatlanságot sodród-nak az ösztön vezérelte cselekedetek felé. Nyúl Béla halálra zúzza magát az amfiteátrumban, Annát a csendőrök vezetik el – csak ezen az áron képesek megvédeni emberi méltóságukat.

A szintén Sarkadi Imre írásából készült *Dúvad* (1959) főhőse, a zabolátlan, vad virtus szerint élő és szerető gazda először abba rokan bele, hogy földjét és lovait be kell adnia a téeszbe, majd az viszi a pusztulásba, hogy újra meg akarja szerezni egykori szeretőjét, a már boldog kapcsolatban élő Zsuzsit. Öserő és racionalitás feszülnek egymásnak a szenvedélyes nagyjelenetekben bővelkedő filmben.

A Sánta Ferenc írásából készült *Hús óra* (1965) igencsak megszenvedte a cenzúra hatását. A hatvanas évek elején a téesz-szervezéssel a Kádár-rezsim végleg felszámolta a hagyományos paraszti életformát, és erőszakkal kezdett bele a magyar mezőgazdaság modernizálásába.

A korszak társadalmának egyik legsúlyosabb drámája ez, melynek feszültségeit a cenzúra nem engedte megmutatni. A magyar falu átalakulásának húsz évét summázó *Húsz óra* elemi erővel mutatja fel egyéni világok és társadalmi igazságok egyenlőtlen küzdelmét.

A hatvanas-hetvenes évek Fábri-filmjeiben még keményebb, még sarkosabb lesz a helyzet. *A Két félidő a pokolban* (1961) és *Az ötödik pecsét* (1976) az emberi méltóság megőrzésének drámái egyértelmű határhelyzetben. E filmek hősei tisztában vannak azzal, hogy csakis a behódolás és a halál között választhatnak. *A Két félidő a pokolban* munkaszolgálatos focicsapata megnyeri a mérkőzést, és méltóságát megőrizve menekül a halálba a pályán. *Az ötödik pecsét* főhőse méltóságát elveszítve, a megkínzott kommunista foglyot pofon ütve életben marad – mert csak így mentheti meg a lakásában rejtgetett zsidó gyerekek életét.

A Két félidő a pokolban, amelynek forgatókönyvét Bacsó Péter írta, megtörtént eseményekből táplálkozó történet: a második világháború idején játszódik egy ukrain munkaszolgálatos táborban, amelynek tisztjei Hitler

születésnapját egy futballmeccsel szeretnék megünnepelni. A rabok csapatát az egykori válogatott Ónodinak (Sinkovits Imre alakítja) kell összeállítania a német utaszcsoport elleni mérkőzésre. A játékosok több élelmet kapnak és felmentést a munka alól, így mindenki szeretne bekerülni. A kimaradók nem is sejtik, hogy valójában ők a szerencsésebbek, hiszen a focisták egy félresikerült szökési kísérlet után olyan helyzetbe kerülnek, amelyben már nem számít a meccs kimenetele. Mindenképp halál vár rájuk, a kérdés csak az: tétlen gyávaként vagy tisztességes küzdelem után, emelt fővel távoznak-e. *A Két félidő a pokolban* úgy lett az egyik legjobb magyar futballfilm, hogy tulajdonképpen nem is az. A játék téje magasabb az egyszerű gólfölnénél, mivel a rabok az erkölcsi győzelmet és a belső tartást váltják meg a labdáért vívott harccal. A groteszk tragédia számos fesztivált megjárt, vetítették Bostonban, Thesszalónikiben, valamint az argentin Mar del Platában is.

Az ötödik pecsét – Sánta Ferenc azonos című regényének filmadaptációja – azon Fábri-filmek közé tartozik, amelynek a for-

gatókönyvét is Fábri Zoltán írta. Sánta művét Fábri már 1963-ban, megjelenésének évében vászonra szerette volna vinni, de erre csak tizenhárom évvel később kerülhetett sor. *Az ötödik pecsét* a nyilasterror idején játszódik, de a rendező itt is kilép történelmi kontextusból, és örök, egyetemes kérdésekről beszél. A tartalom röviden összefoglalható abban a morális dilemmában, amely a film négyfős asztaltársaságát leginkább foglalkoztatja. Ha haláluk után feltámadnának és választhatnának, hogy a zsarnok Tomóceusz Katatiki vagy a szolgaként senyvedő Gyugyu életét élnék: hogyan döntenének? Szemellenzős despoták vagy méltóságukat megőrző rabok lennének-e inkább? A kérdés elméleti paradoxonnak tűnik, ám a szereplőknek a gyakorlatban mégis választaniuk kell. Döntéshelyzetbe kerülnek, miután egy besúgó feljelenti őket, és egy civil ruhás nyilas vezető elé kerülnek (ez volt Latinovits Zoltán utolsó filmszerepe). Szabadulásuk ára: egy félholtra vert kommunistának adott pofon, amelyet a négyből három ember megtagad, ezzel aláírva a halálos ítéletét. Egyedül (az Őze Lajos által megformált) Gyuricza hajlandó kivetkőzni emberi mivoltából és megtagadni elveit, mert az óras a lakásán bújtatott zsidó gyerekek életét csak így tudja megmenteni. A film ezzel felvillantja annak lehetőségét, hogy létezhet olyan kor és helyzet, amikor az egyéni erkölcs luxusnak számít – nem dönthetünk a sorsunkról.

Fábri Zoltán 1968-ban, amerikai–magyar koprodukcióban, angol gyerekszereplőkkel filmre vitte Molnár Ferenc klasszikusát, *A Pál utcai fiúkat*. És a film már elkészülte pillanatától kultuszfilmnek számított, hiszen a tisztességről, a hazaszeretetről és a barátságról szól.

Molnár Ferenc így írt műve születéséről: „*A Pál utcai fiúk* a legjobban szívemhez nőtt könyvem, 1906-ban írtam folytatásokban egy ifjúsági lap számára, amelyet volt tanárom, dr. Rupp Kornél szerkesztett. Abban az időben még nem volt rendezett írói beosztásom, így a körüti művészkávéház karzatán írtam délutánonként az egyes folytatásokat. Erre a szedő személyesen ügyelt fel, és szinte kitépkedte kezemből az esedékes kéziratlapokat. Szerettem a karzaton dolgozni a nagy csend miatt, mert a szokásos kávéházi zibongáson és a szünet nélküli katonazenekaron kívül semmi sem zavart meg a munkában. Ezen a nyugodt helyen álmodtam vissza a gyerekkoromat, mikor még a Lónyay utca református gimnáziumába jártam, és valóban megvolt a grund a Pál utcában. Bár a regény fantáziám szüleménye, a figurái azonban éltek. A diáktársaim voltak ők...”

A mozifilm érdekessége, hogy *A Pál utcai fiúk* kisdíák szereplőit egy londoni gyermekszínház iskolából válogatták össze. Boka, Nemeček, Geréb, Áts Feri és a többiek tehát mindannyian angol nyelven beszéltek a budapesti forgatáson, és csak később szinkronizálták őket magyar gyerekek.

Fábri Zoltán filmjeinek teljes listája

Vihar – 1951, filmdráma (rendező); *Erkel* – 1952, játékfilm (dizlettervező); *Életjel* – 1954, filmdráma (rendező); *Dandin György, avagy a megcsúfolt férj* – 1955, vígjáték (dizlettervező); *Hannibál tanár úr* – 1956, filmdráma (rendező, forgatókönyvíró); *Körhinta* – 1956, romantikus dráma (rendező, forgatókönyvíró, dizlettervező, látványtervező); *Bolond április* – 1957, tévéjáték (rendező, dizlettervező); *Édes Anna* – 1958, filmdráma (rendező, forgatókönyvíró); *Dúvad* – 1961, filmdráma (rendező, dramaturg); *Két félidő a pokolban* – 1961, háborús filmdráma (rendező, forgatókönyvíró, dizlettervező); *Nappali sötétség* – 1963, filmdráma (rendező, forgatókönyvíró); *Vízivárosi nyár* – 1964, tévéfilmsorozat (rendező); *Húsz óra* – 1965, filmdráma (rendező); *Utószezon* – 1967, játékfilm (rendező); *A Pál utcai fiúk* – 1968, magyar-amerikai játékfilm (rendező, forgatókönyvíró); *A tanú* – 1969, filmszatíra (színész); *Isten hozta, őrnagy úr!* – 1969, játékfilm (rendező, forgatókönyvíró); *Hangyaboly* – 1971, játékfilm (rendező, forgatókönyvíró); *Plusz-mínusz egy nap* – 1973, filmdráma (rendező, forgatókönyvíró); *141 perc a befejezetlen mondatból* – 1975, filmdráma (rendező, forgatókönyvíró); *Az ötödik pecsét* – 1976, filmdráma (rendező, forgatókönyvíró); *Az újpesti Villon* – 1976, Berda József-portré (rendező); *Magyarok* – 1978, filmdráma (rendező, forgatókönyvíró); *Fábián Bálint találkozása Istennel* – 1979, játékfilm (rendező, forgatókönyvíró); *Requiem* – 1981, politikai dráma (rendező, forgatókönyvíró); *Gyertek el a névnapomra* – 1983, filmdráma (rendező, forgatókönyvíró).

A Pál utcai fiúk, jelenetek

Jelenetek A tanú című filmből

Isten hozta, őrnagy úr! Venczel Vera, Fónay Márta, Sinkovits Imre és Latinovits Zoltán

Jelenet az Isten hozta, őrnagy úr! című filmből

Hangyaboly, Törőcsik Mari

Fábrí a Hangyaboly forgatásán

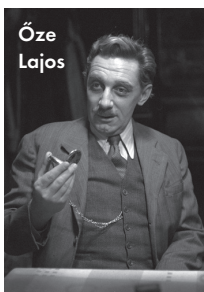

141 perc a befejezetlen mondatból, Latinovits Zoltán

Sáfar Anikó és Bálint András, 141 perc

Őze Lajos

Latinovits Zoltán és Cserhalmi György

Az ötödik pecsét című film asztaltársasága

Édes Anna, Töröcsik Mari és Mezey Mária

Jelenet a Requiem című filmből

Jelenet a Magyarok című filmből

Fábián Bálint találkozása Istennel, Koncz Gábor és Venczel Vera

Venczel Vera

Gyertek el a névnapomra! Kálmán György és Piros Ildikó

A jól ismert történet Budapesten játszódik 1902 áprilisában. A Pál utcai grondon délutánonként játszó fiúk megtudják, hogy a Fűvészkertben tanyázó vörösingesek, vezérükkel, Áts Ferivel arra készülnek, hogy grundjukat elfoglalják, mert nekik is szükségük van labdaterrületre. A támadásra készülve Boka Jánost kapitánnyá választják, mindenki tisztí rangot kap, egyedül a szőke, törékeny Nemecek Ernő marad továbbra is közlegény. Geréb Dezső is pályázott a vezéri szerepre, de a szavazás során alulmaradt, ezért bosszúból a vörösingeseket segíti. Árulására akkor derül fény, amikor Boka, Csónakos és Nemecek belopóznak egyik éjjel a Fűvészkertbe, ám egy félreértés miatt a gittegylet Nemeceket gyanúsítja árulással. Nevét csupa kisbetűvel vezetik be a jegyzőkönyvükbe, és Áts utasítására a fűvészkerti tó hideg vizében is meg kell fürdenie. Nemecek bizonyítani akarja hűségét azzal, hogy az ellenség által elrabolt grundzászlót visszaszerzi. A csata napján a már lázas beteg Nemecek elszökik otthonról, hogy részt vegyen a harcban. Egy farakásról meglátja, hogy Áts Feri a csapatát szabályellenesen ki akarja szabadítani a bezárt kamrából és hirtelen eszméletét veszítve ráesik, leterítve őt: hozzájárulva ezzel a győzelemhez. Erdemei elismeréseként, késői megbánásul kinevezik kapitánnyá, a gittegylet is díszoklevelet állít ki számára, ám Nemeceket a tüdőgyulladásából már nem tudják meggyógyítani... Így nem tudja meg azt sem, hogy a grund helyére, amiért a fiúkkal harcoltak, hamarosan négyemeletes házat építenek.

Fábrí egy betiltott forgatókönyv után kapott lehetőséget *A Pál utcai fiúk rendezésére*, angol gyerekszínészekkel. A Molnár-művek megfilmesítési jogával rendelkező Bohém Endre producerrel Fábrinak azért is meg kellett harcolnia, hogy ne afféle magyar Robin Hood-történet váljék a filmből. A hősiesség és gyermeki kegyetlenség örök történetét Fábrí regényhű, csupaszív filmmé formálta, s a film 1969-ben ott volt az Oscar-díjaz jelöltek mezőnyében. Teljes körű restaurálására a Nemzeti Filmintézet gondozásában 2017-ben került sor, vetítését pedig a magyar televíziós csatornák rendre másorra tűzik.

Az *Isten hozta, őrnagy úr!* című Fábrí-filmszatíra a hatvanas-hetvenes évtizedforduló ironikus-groteszk hullámába illeszkedik. 1969-ben készült Örkény István *Tóték* című kisregénye alapján, és a forgatókönyvét ennek is Fábrí Zoltán írta. Szereposztása is elsőrangú: Latinovits Zoltán, Sinkovits Imre, Fónay Márta és Venczel Vera a főszereplői, Darvas Iván pedig narrátorként vesz részt a produkcióban.

A film elején ugyanis a narrátor mutatja be a cselekmény helyszínét a mesék stílusában. A faluban mindenki tiszteli Tót Lajos tűzoltóparancsnokot, családja, köztük lánya és felesége felnéznek rá. A távolban zajlik a második világháború, ám falu népe nem kap rossz híreket

Illés György
operatőr
és Fábri Zoltán
rendező

a frontról, mert a félkegyelmű postás nem kézbesíti az olyanokat tartalmazó levelezőlapokat. Tóték fia, Gyula is a fronton harcol, akitől egy napon azt a hírt kapják, hogy őrnagya a faluba érkezik betegszabadságra. Gyula ugyanis felajánlotta neki, hogy Tótéknál töltsen ezt az időt, és a fiú azt kéri a szüleitől, hogy járjanak a kedvében. Az egész család lázban ég a vendég érkezése előtt, azt remélve, hogy ha a kedvében járnak, az őrnagy is jól bánik majd féltett fiúkkal. Ám ekkor még nem is sejtik, mi vár rájuk a férfi érkezésével. A labilis idegrendszerű, háborúban tönkrement egészségű őrnagy ugyanis ettől kezdve terrorizálja az életüket. A kényszeres cselekvések sora a „dobozolásban” – az egymásra halmozott kartondobozok, hatalmas margóvágóval történő készítésében – csúcsosodik. Közben a testileg-lelkileg kimerült család címere távirat érkezik Gyula fiuk elestének hírével, ám a félkegyelmű postás ezt a rossz hírt sem kézbesíti... A Tót család tovább tűr, ami végül odáig fajul, hogy a köztisztvisletben álló tűzoltóparancsnok a kerti budin kénytelen bujkálni. A drámai vég elkerülhetetlen: a végsőkig megalázott családfő a ház mögött végül az őrnagyot darabolja fel. A film azzal végződik, hogy Gyula fényképe lassan elég, miközben a narrátor elmondja, hogy aznap érkezett meg a postán a táborig kórháztól Gyula személyes tárgyainak a jegyzéke...

A rendező később egy újságnak ezt mondta a film műfajáról: „A groteszk a legősibb művészi műfajok egyike. A lényege: egyszerre tragikus és nevetséges, reményt keltő és kétségbejuttató, kulcs az élet megközelítéséhez és eszköz olyan témák megvalósításához, melyekhez más műfaj közvetítésével aligha lehetne közel férközni...”

Szólnunk kell még, ha csupán az említés szintjén is Fábrí Zoltán további nagy filmjeiről is. A Kaffka Margit regényéből 1971-ben készült *Hangyaboly* egy apácázárda világát ábrázolja. A *141 perc a befejezetlen mondat-*

ból című, 1975-ben bemutatott játékfilmje Déry Tibor *A befejezetlen mondat* című regényéből készült és az 1930-as évekből, egy polgári származású ifjúnak a munkásmozgalmhoz való közeledéséről szól. A Balázs József regényei nyomán alkotta *Magyarok* (1977) és a *Fábián Bálint találkozása Istennel* (1980) filmjei, amelyek a második, illetve az első világháború alatti-utáni időben játszódnak. És pályájának záródarabja 1983-ból: a *Gyertek el a névnapomra* című, amely a késő Kádárkor züllött és korrupt rendszerének kemény kritikája.

Ennek a filmjének a forgatása után Fábrí felhagyott a filmkészítéssel. Az operatőr letette a kamerát, a színész levette jelmezét, a statiszták hazamentek, s miközben a vágó dolgozott az utómunkálatokon, a rendező végleg elkészült. Később elemezték Fábrí Zoltán döntését, elhangzott, hogy megfáradt, esetleg a kritikuskok vitriolos írásai miatt döntött a búcsú mellett. Fábrí akkor hatvanhét esztendő volt, ám nyugodtan mondhatjuk: nem volt kiégett ember. Dolgozhatott volna tovább, jöhettek volna újabb filmek, bravúros beállítások, a néző lelkére ható képsorok. De nem. Élete utolsó tíz évében Fábrí Zoltán visszatért a képzőművészethez – kiállításokkal és festményekkel zárta le pályáját.

A zseniális rendező, aki bármihez nyúlt, mindig maradandót alkotott, 1994. augusztus 23-án, hetvenhat éves korában halt meg Budapesten.

Felesége Apor Noémi (1918–2005) színésznő volt, Várkonyi Zoltán színház- és filmrendező húga, akivel 1947-ben házasodtak össze. Fiuk, Fábrí Péter fotóművész, fotóriporterként működött (1950–2010). Unokája Fábrí Péter, 1985-ben született.

2017-ben, Fábrí Zoltán születésének centenáriuma jelent meg Barabás Klára: *A történelem körhíntáján – Fábrí 100* című könyve.

♣ Összeállította: Sággy Ildikó

ALFÖLDY JENŐ

KÖLTÉSZET ÉS KÖZÍRÁS MESTERFOKON

Csontos János (1962 – 2017)

Költői termésének első betakarításakor, a negyvenedik életévére utaló *XL – azaz negyven* – címmel 2002-ben megjelent gyűjteményes verseskötvényén túljutva még fiatal ember volt a jó megjelenésű, komolyságában is fejlett humorérzékű, s a publicisztikai műfajokban is nagyot alkotó *Csontos János*. Sokoldalú érdeklődését hosszasan jellemezhetném két fő tevékenysége, a költészet és a közírás mellett: vonzotta az építőművészet, a filmezés, az újságszerkesztés is. Fájdalmasan korán, ötvenöt évesen távozott az élők sorából a nagy tehetségű írástudó.

Diákkorában már mesterfokon üzemeltette kiváló formaérzékét és hivatástudatát a versírásban. Húszévesen már tökéletesen formált szerelmi dalokat írt. Hamarosan ráértett arra is, hogy ne csak jól formált egyedi verseket írjon, hanem gondosan megtervezett versciklusokat is komponáljon. Ugyancsak fiatalon kivívta, hogy korának egyik legtöbbet foglalkoztatott, műveltséggel kiválóan fölvertezett, nemzeti érzületű publicistáját láthassuk személyében. Az évszázadforduló éveiben, a Magyar Nemzet hasábjain napi rendszerességgel jelentek meg *Kétezer leütés* címmel tömör és tartalmas újságtárcái, s más fórumokon is gyakran olvashattuk közéleti cikkeit, politikai vitáitait és irodalmi tárgyú esszéit, riportjait, úti jegyzeteit. A televíziós képernyőn is gyakran fölűnt politikai állásfoglalásaival; sokszor meghívták részvételre két vagy többszemélyes, közügyeket megvitató beszélgetésekhez. Jó „debatter”, azaz vitára kész s – egy másik újságírói szakszóval mondva – „kombattáns”, azaz eszmei párbajokban, szócsatákban helytálló beszélgető fél és ellenfél volt, s ez a tulajdonsága közéleti verseinek gondolatvilágában is erősen érvényesült.

Világnézeti hovatartozása nyílegyenes pályán haladt. A rendszerváltást megelőző és holtáig tartó esztendőök eszmei harcaiban mindig a haza, a szabad és független, jogegyenlőségen alapuló, demokratikus Magyarország állt értékrendjének központjában. Vitastílusát azért is szerettem, mert határozottsága sosem csapott át

agresszivitásba, és került a rendszerváltás évei óta ragályként elterjedt trágárságot. A magyar közírás mesterei közül az olyan, nagy munkabírású költők utóda ő, mint Kosztolányi Dezső, Márai Sándor vagy Illyés Gyula. Ez a három név azért is ide kívánczított, mert viselői különösen fontosnak tartották a költői munkásságukban a művészi formateremtést. Nyomukban még a századforduló éveiben is akadtak kiváló költők, akik egyúttal a publicisztikában, a napló- és közírásban is az élvonalba tartoztak – elég, ha csak Csoóri Sándorra, Tornai Józsefre vagy a mostaniak közül Tóth Erzsébetre utalok.

Az ózdi születésű, Debrecenben diplomázó, országos és Kárpát-medencei viszonylatban is hamar közismertté vált irodalmi férfiú húsz-egynéhány évesen hírt adott arról, hogy milyen eszmei vonzáskörbe tartozik. A posztmodern korszak és a formátlan szabadvers idején a klasszikusan kötött versformák széles skáláján, nyelvünk kimeríthetetlenül gazdag lehetőségeivel élve szólaltatta meg lírai hangszerét. Fölismerte, hogy az évszázadforduló idején a formabontásnak csak a formateremtéssel együtt van értelme. A tárgyias líra pedig nem akkor üzemeltethető művészi fokon, ha nem mellőzi a lírai én karaktervonásait. Neki nagyon is fölismerhető arca, jellege van első megszólalásai óta, noha eleinte sokat hallatott verseiben a nyolcvanas évek ifjúságának az évtized végéig tartó cselekvéshányárról, a mozgáster szűkösségéről és az ezekbe való beletörődés veszélyeiről. Éppen ezek tudatosításával teremtette meg a maga költői arculatát. Lírai életművének tetemes részét régi és mai költőknek, illetve emléküknél ajánlotta, és pályatársai közül még több költőnevet idézett meg, mint az eszmetársait rendre megszólító Nagy Gáspár és Pintér Lajos egyúttal – pedig ebben sokáig ők jártak az élen. Ezzel és mások stílusának bravúros utánérzéseivel mintegy jelzést adott arról, hogy nem magányos lélek, hanem otthon érzi magát a magyar költők szabad köztárságában. Legfőbb mestere, ahogy ezt sokféleképpen kifejezte, József Attila volt – úgy is, mint „az utca és a föld fia”, és úgy is, mint aki a lírai tárgyiaság és az alanyiség, az

egzisztencialista létszorongás és az istenhány, majd a magyarság és az európaiság érzésvilága között egyensúlyoz, fölismerve a korszak emberének hazai és nemzetközi távlatban is megnyilvánuló veszélyeztetettségét.

A politikai besorolás az új évszázad elején a kritikusok számára többnyire fontosabb, mint a formakultúra, a nemzeti hagyományhoz és a világirodalom klasszikusaihoz való viszony, márpedig Csontos éppúgy formaművész, mint közéleti ember. Jellemző, hogy Csontos János méltatói főleg a poétika tudományával foglalkozó irodalmárok közül kerülnek ki. Szepes Erika például több alkalommal foglalkozott Csontos költészetével, főként verstehnikájával, és a költő első monográfiája, Vitéz Ferenc is jól megnyomta a tollat a formateremtőről szólva (*Csontos János, az ezredváltó Dante*). De nem csupán a formaművészetére figyeltek föl, hanem arra a társadalmi érzékenységre is, amelyet nem a mai, megzavarodott politikai besorolás szerint (bal, jobb), hanem a mindenkori, jóérzésű fiatal ember hagyományos és természetes életérzése alapján nevezhetünk *közösséginek*. Csontos versben-prózában a szegényekkel, a társadalom peremén élőkkel és a nemzetesttől elszakított honfitársaival érez. A költészetben kerüli a politikai aktivisták zsurnalizmusát, noha ő is erélyesen politizál, ahogy Petőfi és Ady, Illyés vagy Csoóri tette. *Hódolat a magyar költészetnek* című kötetében (2007) az egyoldalúan „öncélúnak” tartott Babitsnak, Kosztolányinak, Weöresnek is mestereként hódol. Következetes társadalomkritikát gyakorol: szembeszáll a kis nemzeteket veszélyeztető, az emberi személyiséget elszürkítő és tömegemberré, termelő- és fogyasztógéppé züllesztő, az emberi viszonyokat gazdaságiakra redukáló és a kultúrát a szubkultúra aprópénzére váltó globalizmus veszélyeivel, a nemzetek közti erőszakkal és a társadalmi manipulációval.

Intertextuális munkamódszerével, rengeteg idézetével, rájátszásával és utalásával együtt is ő áll versei középpontjában, az ő véleménye sugárzik vissza műveiből a világra, a napi hírekre és a kultúra, a műveltség széles tartományaira, ódon és modern időszerűségére.

Stílusa, formavilága mindenképp a *poétika* révén kapcsolódik a hazai és világirodalmi hagyományhoz. A mai élet friss jelenségeit verseinek *anyanyelvi anyaga* is fölveszi magába. A fiatal korosztályban elterjedt *szleng*, az ironizálásra fordított *argó* és az ugyancsak ironikusan kezelt *technokultúra* kifejezései is jellemzik választékos, archaikumokban is bővelkedő stílusát. Nem áll távol tőle az olvasmányosságát növelő humor.

Példás mesterségbeli biztonsággal alkalmazza a legváltozatosabb műformákat a szonettől a hexameterig és disztichonig, a rondótól a haikuig, tankáig, a *ballatától*

Csontos János
portréja

(Hegedüs Géza a *t* betűvel különbözteti meg ezt a középkori eredetű műformát a *ballada* műfajtól) és a szonettkoszorútól a makamáig s a különféle saját leleményű, olykor akrosztichonnal megfejtelt megoldásokig. Egész ciklusra rúgó verset ír mások stílusában és modorában. Dante tercínáitól, Weöres hellenisztikus tündérajátékaitól, József Attila *Medáliáitól* és *Születésnapomra* című versének játékoságától a kuruc kesergőig és a Várady Szabolcs által itthon elterjesztett angol limerick-formától a Salvatore Quasimodó-i motívumokkal megspékelt, hellenisztikus-bukolikus hexameterekig terjednek szövegei. Ez is egyfajta költői „alakoskodás”, de a maszk mögül mindig ő beszél; a forma inkább kölcsönvett hangszere, mint a személycsere eszköze, s a hangszere a maga dalát pengeti.

Formateremtő készsége nem merül ki a kész poétikai sémák rutinos és bravúros alkalmazásában. A költészetben elterjedt formákat új kombinációkkal, technikai trükkökkel teszi még bonyolultabbá és zártabbá. A kereszttrimes, ötös jambusi sorokat például párosával egyesíti, s húszszótagos sorokat alkot belőlük, a sormetszetekbe rejtve minden második rímpárt. *Tizenegy mondatban* írja meg önéletrajzát, borotvaélen egyensúlyozva kötött vers és a folyékony próza között, ahogy matematikai rendet vág a prózába *Kétezer leütés* című, könyvalakban is megjelent újságtárca-sorozatában. Tizenkét darabból álló, *Georgikon*-szerű, Berkes Erzsébetnek ajánlott hexametrikus hosszú költeménye, a *Kalendárium* engem Csanádi

Imre disztichonos *Kalendáriumára* emlékeztet, meg az arra rájátszó Buda Ferenc gyerekeknek ajánlott, *Zsebnaptár kicsinyeknek* című, ritmikus évszakosrolójára.

Ha ez csupán mesterségbeli zsonglörködés volna, akkor a manierizmus és a kései rokokó költők, a XIX. század elején működő *mesterkedők* utódjának lehetne tekinteni Csontos Jánost, de ettől a besorolástól szeretném elkülöníteni. Egyrészt a már említett személyessége okából. Másrészt, mert a formát nem önmagáért vagy az egyébként alá nem becsülhető *játék* kedvéért kezeli boszorkányos ügyességgel. Gyakran már a formával magával *gondolatot* fejez ki, például az *Ölelkező szonettek* című szerelmes verskompozícióban, amelyben az egymást „ölelő” szonettek úgy fogják közre a kettős funkcióban szereplő verssorokat, ahogy a műben megírt szerelmi ölelkezésben a férfiak a nőket.

Gondoljunk József Attila tizenkilenc évesen írt szonettkoszorújára, a szonettkoszorú hazai „őspéldájára”, *A kozmosz énekére*, melyben a szonettek úgy keringenek a ciklust összefoglaló mesterszonett körül, mint a naprendszer bolygói a Nap körül. E műformában József Attilát megelőzően csak egy halvány, XIX. század végi hazai kísérletet tart számon az irodalomtörténet egy elfeledett költőtől. Ámde Székely János, Gergely Ágnes és Tüz Tamás hatvanas évekből való szonettkoszorúja óta egyre többen élnek vele. Csontos a *Szonettregényében megtizennégyszerezi* a szonettkoszorút, de igazi erénye nem ez a sportrekorderi teljesítmény, hanem a XX. századi, modern észjárású, komplex formaművészet, amelyet tévedés lenne pusztán eklektikusságnak nevezni.

Szonettekkel álló „regény” nem tökéletes mű, de nem szeretném módfelett bírálni: mesterfogásainak sokaságát villantja meg. „Önéletrajz minden sorod” – írja a százkilencvenhat szonettet számláló *Szonettregényben*. A „regényt” nem kell szó szerint venni. Igaz, sok-sok önéletrajzi elemet felhasznál, hasonlóan, mint Szabó Lőrinc az epikolirai *Tücsökzenében*. Óriás ciklusából más verseire ki-kitekintve éppúgy össze lehetne rakni életrajzát, mint Nagy Lászlóét. Kétkezi munkás fölmenők, a föld és a bánya kétlakiságában őrlődő apa. Mezei focizások valahol szülővárosa, Ózd környékén. Az ottani gimnáziumi, majd a szellemi kalandokban bővelkedő debreceni egyetemista diákevek, katonáskodás; a felnőtté válás izgalma és csalódásokkal terhes rezignáltsága. A harminckettedik, illetve a harmincharmadik év, a József Attila-i és a krisztusi kor betöltése. A hírlapírás jellempróbáló botlatói, múltékony sikerei és Balzac regényhősére, Lucien de Rubampré s mások, köztük maiak negatív példájára figyelmeztető lelkiismereti példázatai. Szerelmek, család, szép ringató dal a kislányához. A fiatal humán-értelmiségi

anyagi szűkölködése. Külföldi csavargások, csömörérzettel vegyes ácsingózások a jóléti országok világvárosaiban. Küzdelem a társadalmi manipuláció kísértései ellen. – És így tovább. Még sincs szó afféle verses naplóról – költészetének ő a hőse, a szó paradox, babitsi értelmében. Az idézett szonett így folytatódik: „minden állítmányodban ott állsz / s magad vagy minden alanyod”. Például a tizenkét darabból álló *Szajnaparti szonettek* sorozatában, amelyben Illyés úti verseire, versciklusaira emlékeztető tárgyiasággal ír (v. ö. Illyés: *Tizenkét nap Bulgáriában – Próza útinapló versben.*) Az Illyés-összevetésből az is kiderül, mennyivel ironikusabb alkat Csontos e mesterénél, de így is elmondható, hogy Illyéshez hasonlóan demokratikus *patriótaként* szólal meg, erről a kollektív személyességről és önvallomásról van szó. Nemzeti hovatartozástudatáról semmiféle groteszk finto, divatos költői nyegleség kedvéért nem hajlandó lemondani.

Sokáig többes szám első személyben beszél, főleg a nyolcvanas években. Ez a *mitudat* a nemzedéki élményközösségen és az egy húrton pendülők szellemi környezetén alapul: elégedetlenkedő, lázongó, ellenzéki érzelmeihez talált egyetértő társakra. Aztán annak rendje és módja szerint rá kellett jönnie, hogy a közös lázadás és elutasítás mellett közös célokra is szükség van, és ezekhez jóval nehezebb társakra lelteni. Vállalni kell a magányos küzdelmet is. A félrevezetett sokaság, legyen bár többség, nem nevezhető nemzetnek. A nemzet magányosan is vállalható érzület és eszme.

Szonettregénye önmegszólító formában, azaz egyes szám második személyben vallja meg a szerelemben és a költői-közírói hivatásban élete értelmét megtaláló küzdelmeit, eszmélkedése történetét. Epikai vezérfonala szinte nincs is a hatalmas kompozíciónak: a *mesterszonettek mesterszonettje* (másképpen mondva a „szonettkoszorú a négyzetben”) szinte lehetetlenné is tenné ezt, ám a szerkezet magában hordozza a spirális fejlődés filozófiai elvét: minden gondolat magasabb szinten tér vissza önmagához.

Formavilágában, a magas fokú rendezettség folytán, a számoknak is szerepük van. A költészet és a matematika kölcsönviszonya, úgy tetszik, ma jobban „benne van a levegőben”, mint a hazai költészetben korábban bármikor. A világlírában például Danténál volt különös jelentősége a számmisztikának. Vitéz Ferenc monográfiájának alcíme szerint Csontos rászolgált „az ezredváltó magyar Dante” jelzőre is. Voltak idősebb pályatársai, akiknek forma- és gondolatvilága erős vonzódást mutat egy „neopitagoreus” esztétikához: Marsall László, Bertók László és Tandori Dezső. Csontos Jánosnál már a verscímeik

is észrevételek ezt a jelenséget, például: *Tizenegy mondat, Harminckettő, Hét halál, Trilógia (Egy, Kettő I–X, Három), Alfa és Ómega (Huszonhat évemre, 1–26), Hétszer hét, Három makáma, Füredi triptichon, Harmincegy a négyzetben, Harminchárom, Hétfátyoltánc (1–7), Negyedik negyed, Négy évszak, XL* – és így tovább. Ez mégsem föltétlen „számmisztika”, de a Csontos műveire különösen jellemző *rendezettség* elvének eszköze. Számok, amelyek hol évszámokat, hol a mű mennyiségi mutatóit jelölik, s effélek mások költészetében is jelen vannak. Ám nála feltűnő ezek gyakorisága: a

Négy évszaktól például négy sorban írja meg, a *Huszonhat évemre* című verset huszonhat versszakban – és így tovább. Ez már a *formateremtés matematikai elvére* – Marsall László szavával „matematikai gondolkodásra” – utal. Az pedig, ahogy a rondót, a szonettet vagy a szonettkoszorút kezeli, nem csupán mesterkedés, hanem egyfajta *mágia*, mely mint a középkori és későbbi aranycsinálók, polihistorok titokkeresése, s egy magasabb rend törvényszerűségeinek kifejezésére irányul. Csontos alkimista, aki rendbe rakott és Rubik-kocka-szerűen rejtett gömbcsukló körül forgatott szonettjeivel és más összetett verstani formáival újabb és mélyebb tanulságokra kíván jutni, mint a versek, ciklusok összetevőinek egymásutánjával. A *Szonettregény*en felül sok ilyen ciklust (pl. triptichont) összebűvölt a versírás sakkozógép-tervező Kempelenjeként. Terjedelmükkel zavarba ejtő ciklusait nem lineárisan, nem síkban, hanem térben képelem el: a visszatérő sorok azonos törvényekhez igazodva kapcsolódnak egymáshoz, mint a Rubik-kocka rejtett forgófelületének rádiuszai a legelső centrumhoz. A tudatvers rendezőelvét szemlélteti a *Szonettregény* 150. szonettje: „Tered az agygyolyóbisod”, állítja önmegszólító művében, s a gondolkodás, a képzelet „befelé táult végtelen”-jéről beszél.

Csontos János magas absztraháló képességekkel fölvértezett szellem, de nem elvont költő – *őszinteségigénye* ezt kizárja. Ám eszközrendszerét tekintve inkább fogalmi, mint képi természetű. Gondolatainak építőelemei nemcsak képek, hanem elvont fogalmak is, amelyek olykor képi eredetűek, de a nyelv és a gondolkodás intellektualizálódása következtében fogalmakként is használatosak,

képes beszédként, melynek rendeltetése az összhangzat mellett a dolgok *szimultán megnevezése*.

A *Szonettregény* 16. szonettjét idézem: „Önéletrajz minden sorod, / szanaszét hagyott ujjnyomat, / kitakarózott gondolat, / csapást követni még konok; // robban a ritmus, rím zenél, / kínálkoznak a lámpafénynek, / mögöttük elfedve a lényeg, / (...) // zsigerből jött varázslatok / hívogatnak egy más napot: / (...) // hanyatt révülve, kúsza hasmánt / játszod a nagy tudású sámánt: / fényre születés, mégis botorkálsz.” Így vallja meg, hogy nem a kenyerre az a fajta versbeszéd, amelyben csak a szürrealista álomtechnika, a látomásos képzeletműködés, a szabad képzetársítás és az absztrakció szervezi a verset. Ragaszkodik a tudatossághoz, a fogalmi tisztasághoz. A sámánkodó allűröket elutasítja. Mégsem idegen tőle a Nagy László-„iskolában” tökélyre vitt *imaginárius kifejezés*, a felizzó és felsugárzó szimbólum, az emblematis metaforaalkotás. Igaz, allegorikus képsorai inkább csak utalásszerűen *jelzik* a fogalmat, mintsem hogy *sugallják* a ráción túli képzeteket, amelyek a lélekben jönnek létre, s amelyekre nincsen szó, csupán a szavak újszerű kapcsolatai hozhatják létre őket a költői beszédben. A zeneiség, a szerkezet és a zárt formák végtelenségig fokozott tökélye mintha egyoldalúan kötné le kivételes költői energiáit; talán ezért képződnek meg egyelőre ritkán azok a pillanatok, amikor úgy érezzük, a Nap zenitre ért, ennél nincs nagyobb Kelvin-fokú fényesség. Pedig milyen közel jár ehhez, amikor például ilyen komplex képet talál a tudat és a környezet együttes megjelenítésére: „Kitakarózott gondolat / borzongja életre a hajnalt”! Vagy amikor tizenkét soros versben egészíti ki József Attila két, töredékben maradt sorát! (*Két elakadt József Attila-sorra*.) Vagy amikor a tömörítés csúcsteljesítményeként verse egyszerre kristályosodik képpé, teljes értékű zenei futammá és tökéletes aforizmává, mint ezekben a sorokban: „Hiába kutatni, ki véten, / ki tiszta és ki büntelen. / Vonásainkba rég bemarta / magát a bűnös félelem.”

Ért ahhoz, hogy a *szépen megírt* versben is fricskát küldjön a pedáns, régimódi „szépségnek”, amelyet hamisításnak érez: „Hazug vagyok, ha szépen mondom el” (*Rosszkedvű rondó*); „A létezés a látszattal perel”, mondja ugyanitt. És milyen remekül fordítja profánra himnikus hangon megírt *Pogány imáját*: „Tilalmas éjek istennője, te! / Oltárodon a pogány ösztön áldoz. / Kiátkozottan főlelem magához / az evilági kárhozát kegye. // Hajszol a vágy, hogy vágytalan legyek. / Te szabadíts meg mindentől, mi égi; / igazulás, ha kereszteden végzi / gyalgó testem. A Föld legyen veled.” William Blake eretnek himnuszai és próféciái jutnak eszembe erről a versről, s nemcsak paradox vallásosságának, hanem a kifejezés

erejének is köszönhetően. *Őszi szonettje* Babits, Tóth Árpád és a fiatal Kálnoky szonettjeinek hangulatát és természeti szépségigézetét hozza be –, de kicsoda tragikus történelmi utalást helyez el a szomorkás impresszióban: „Betelt a nyár. A lángolások / napfoltjait a bőrünk őrzi, / akár térkép az elpotyázott / tartományokat (...)”.

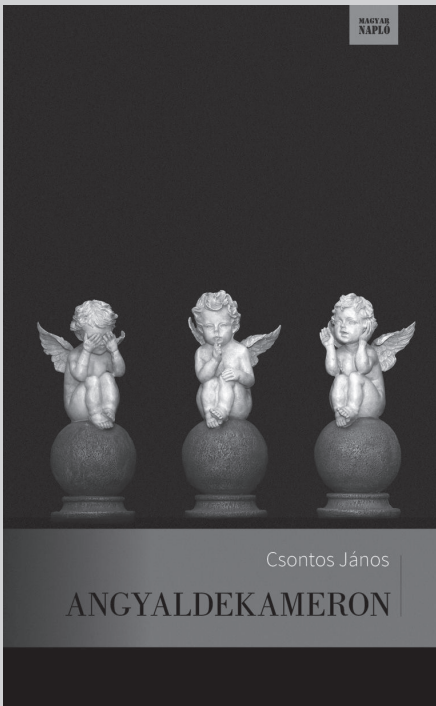
Nemcsak tornyos, kupolás tető alá hozza a verset, hanem képes arra is, hogy önironikusan – és egy összetettebb igény, a szemléletté vált igazság jegyében – a talmi tetszetősség fölé emelkedjen: „Élj, metafora-dzsungelünk! / Éljetek, szép üres tirádák!” (*Nyári vigalom*). A kétely csordultig megtölti vallásos érzéseinek kelyhét: „Istenfélelmünk tárgyaltalan bár, / megtartjuk szertartásainkat”.

Hadat üzen a közhelyszerűségnek. Ám nem feleli, hogy a költészet lételeme mégis a szépség, melyet éppúgy meggyaláz a korszak élődsi szelleme, mint az igazságot: „Aki vét a Szép parancsa ellen, / azt szajkózza, mi a korparancs. / Tivornyáin nem kísérti Szellem / s nem kontrázza kebelbeli brancs.” (*Gépszonett*). Ez a *groteszk* egyoldalú divatjának éppúgy szól, mint a kor irodalomellenességének. A groteszket ő is alkalmazza, de arányérzéke, sokoldalúsága és főleg természetes szépségigénye s a szonett szabályai nem engedik mindenre ráburjánzani. A másik alapvető esztétikai érték, amelyhez ragaszkodik, a *pátosz*. Ez az, amelyen álmodern zsurnálkritikusok köszörülnek tollukat. „Mégis a főszerepet élelem. / Póreségem el nem cserélem. / Én választottam pellengérem.” – írja. Tisztában van azzal, hogy ritkán jutalmazza azt, aki a költészetben a saját bőrét viszi a vásárba.

A formák híveként és mestereként tehernek érzi a régen megszerzett rutint, és sokszor megbontja a szoros kötést. Egyelőre inkább lazítja, mint mellőzi (*Mellékes szonettek; Rendetlen szonettek; Csonka szonett az ölelésről*). Talán a már több ízben sikerrel alkalmazott, „trükkös prózavers” (Csanádi Imre szava a makámáról) hozza meg a fordulatot költészetében, amelyben a szép hangzás, a kerek forma egyetlen kompromisszumgyanús jelzőnek, határozószónak vagy névelőnek sem ad fölmentést. E maximalizmus elvét éppen ő tűzte ki maga elé a *Szonettregény* végső, tizenötödik darabjában, a mesterszonettek mesterszonettjében: „téged jeleznek mind a jelzők / s határoznak határozók, / árnyalnak módosítószók”.

A magyar poétikai kultúrának, azon belül a szonettírásnak meghatározó alakítója ő, mint kortársai közül Tandori Dezső, Bertók László vagy Baranyi Ferenc *idehaza*, vagy mint Jánosházy György, Markó Béla vagy Kovács András Ferenc *odahaza*.

S még mi mindent vitt a sírba költői maximalizmusával!

Csontos János

ANGYALDEKAMERON

CSONTOS JÁNOS

TAVASZI ÉNEK

(1980)

Vetésben járok. A szelek
lelkemet léggömbként sodorják.
Megszégyenül a képzelet:
bilincsbe ver e nagy szabadság!

REND

(Valuch Tibornak, 1982)

Ránk ordítottak. Megtorpantunk,
méltósággal felháborodtunk,
ám felmentőként megjelent
kápó képében ő: a Rend;
lendült a karja, szórta szét
az új törvény ítéletét,
amit csak az ököljog oszthat.
Döbbsen állt a néma osztag.

Mikor a szívünk egyre vérzett,
nem volt már bennünk szegényérzet,
se szándék, se rosszallás, se düh,
semmilyen helyiérdekű
fölösleges akármilyen cafrang,
magamagáért kiejtett hang;
pattogott induló-zene,
s mentünk. Rendnek kell lennie.

**MA NE ENGEDD LE
A ROLÓT**

(1983)

Ma ne engedd le a rolót.
Az ablakot tárd ki sorra mind,
hadd legyen huzat, napvilág,
eggyéfolyjék a bent s a kint.

Ma a lámpát se oltsd el.
Hadd lássuk most a másikat,
mikor nem fedi műszövet
s nem visel hazug pózokat.

Ma a takarót zárd csak el,
dunna alá szép nem kerül –
szégyenlős szívem úgy akar
szeretni: leplezetlenül.

A VÁGYAK IDŐVEL

(1985)

A vágyak idővel csillapodnak,
a remény napja lehanyatlak,
reggelre nem kell már vasalt ing:
az sincsen, aki megtapodhat.

Szeretőm rossz ösvényre tévedt,
kurjongnak rá szőrös legények,
meghatott szemmel nézem őket:
az életösztön, im, feléledt...

Mosolyogni már magamon sem
enged a konok férfiszellem,
pedig hol van itt bármi jellem
s törvény? Megtartsam? Tűzbe vessem?

A vágyak idővel csillapodnak,
kicszerélődnek mind a sejtek
s a jövőt, amit nem is sejtek,
közhellyé gyúrja majd a holnap.

HALOTTAK NAPJA

(Bátor Anna nagyanyám emlékének, 1986)

Elolvadunk mind, mint préselt kép az ostyán
s öröklétbe nem zár mézszínű borostyán.

Érvényét veszti a soha és a mindig,
és a türelmetlent méltóságra intik.

Életünket, amely hitelben világol,
kilobbantják majd a gázlángok sorából.

S nem leszünk ott magunk halotti torában:
élhetetlenek e halandó világban.

TANÚVALLOMÁS

(Mezey Katalinnak, 1986)

én láttam amikor lobogó hajjal
fejüket előreszegve
rohantak a völgy felé
s a szakadékok sem zabolázták őket
a hegyerinéről legörgött a kőpatak
s fények buggyantak lépteik nyomán

én láttam őket ahogyan rohannak
s hirdetni akartam a próféciát
azt mondták erre KÉPZELŐDŐM
csíramentes gyolccsal tömték be a számat

TOLÓFÁJÁS

(1989)

Csendes az ispotály. A klórszag
átítat mindent. Hencserén
hangtalan vajúdik egy korszak.
Velünk hál lábtól a remény.

AGÓNIA

(1989)

Nagyokat nyög. A jajgatása
falat repeszt. Nyikog a hencser.
Pár perce van. A szobában
hortyog, fújtat a részeg felcser.

DZSESSZONETT

(A Mellékes szonettek ciklusából,
1988–1991)

Forradalmi szélcsend. Tornyos Krakkozó.
Kávéházak. Toccsanó latyak.
A Viztula zabolázó vadló.
Posztóházban ősmagyar szavak.

Büszke Wavel. Főtér. Pávattollak.
Éjszakai virágárusok.
Trombitászó – hallgatásba fullad.
Kapu alá elrejtett klubok.

Gót ív alatt száz decibel reszket.
Tea, füst. Szerelmes jelbeszéd.
Elfelejtett sorbanállás. Dzsesszkekk.
És muzsikák. Labancos zenék.

Varázslat egy varázstalan korban:
Január, kilencszáznyolcvannyolcban.

SANSZONETT

(A Mellékes szonettek ciklusából,
1988–1991)

Prófétáltunk, ahogyan az illik.
Lüktetően, sorssal édesen.
Szavainkból sugárzott a színhit.
Zászlót hurcolásztunk véresen.

Azután meg mesterséget üztünk.
Csillogott a suvickolt szonett.
Hexametert kopjahegyre tűztünk.
Becserkészttünk kósza rímeket.

Nemsokára terhes hallgatás jött
Tehetetlen, megszolgált csömör.
Ferde szemmel néztünk csöbört, vödröt.
Tömör gnómát nyelt falánk töbör.

Ránk száradt más konyhák hagymaszósza.
És a versből megmaradt a próza.

ŐSZI SZONETT

(1991)

Betelt a nyár. A lángolások
napfoltjait a bőrünk őrzi,
akár térkép az elpotyázott
tartományokat. Koraőszi

lemondások kútjába hullva
kiáltanánk, ha hallanák,
ám benő lassan már a dudva,
fölöttünk bogács a virág.

Jó öreg Ősz, a nagy varázsló
hamiskás szeme nem parázsló,
nincsen, akit halálra rémít –

midőn a közös nagy mezőre
(vágyak tudója, álmok őre)
elhinti első őszikéit.

ÓDIVATÚ SZONETT

(1999)

Én úgy szerettem volna mindig élni
és azzal élni, ki szívemben él.
Az életet nem napokra cserélni,
hisz minden nap futó szeszély.

Én úgy hittem soká, hogy abban élek,
mi élnem – s halmom – elrendeltetett.
Az üdvösségben benne volt a vétek
s a bűn szentelte meg az életet.

Én nem tudom már vége-é a valónak,
hogy homokon vagy vízen-e a csónak,
s hogy hol kezdődik álmaim világa.

Mit tüzes billoggal szívembe éget,
a költészetre rálegyintő élet:
csak holmi kricsz-kraksz, vérvő rózsza ága.

A „SZONETTREGÉNY” KÉZIRATÁRA

(Bella Istvánnak, 1997)

Év vége volt. Az albérllet-magány
pricesén – mint próbaidős veterán –
felriadtam, meghallva ritmus-álmot:
s hogy el ne vesszen a hajnali ajándok,
villanyt se gyűjtva (én, szilveszteri szalma)
vakon jegyeztem le. S eztán sem rekedt abba
a szóláva (itt arra gondolok,
a kulcsra: „Önéletrajz minden sorod...”):
szikrát vetett a spontán vallomás,
a hiány méhében fogant varázs,
mit inspirált a hitvestelen éjjel
s acélformákban áradt szerte-széjjel,
hogy kihűlvén ólomra merevedjen
naiv provánszi dalnok-szerepemben.
S a szonettből az éj koszorút font
és egyhelyütt még el is ágazott

s hogy medrét csermely, patak megtalálja,
folyammá duzzadt és ennek utána
„négyzetre emelve” a koszorút
ötödfél havi keresztsháborút
indítottam, hogy metrón, buszon, HÉV-en
templomot rakjak, a téglát cseréljem;
mert való igaz, hogy szavak (s „csak” szavak),
mégis szorongat minden pillanat,
míg el nem jön a nem remélt idő,
midőn átnyújtja majd a könyvkötő –
s gerincén ott van: Szonettregény.

Az utolsó zsenge?

Az első költemény?

AZ „RÉGI SIRALMAS” NÓTÁJÁRA

(A Balassi-poetikonból, 2014)

Poézis szívemben sok tüzes szikrákkal
varázsát most újítja,
Elmémben, mint várban vigyázó virrasztó,
látomását tódítja,
Szívemben fuldokló, üllőként süllyedő
tetszhalálba lódítja.

Végtelen esőkben, apokalipszisben
szunnyadoznak az Múzsák,
Mégis az pusztulás üszkös csataterén
ímé: maradandóság,
Újult tavaszokban, korhadt fatörzsekből
kizöldülő sarjútja.

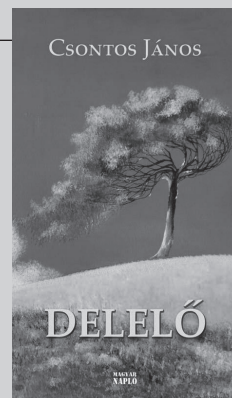
Általmentett módik, örökölt kaptafák
nyomán él az mesterség,
De az formalizmus lelketlen parancsa
belékódolt veszteség,
Jelen lévén testben, ám távol lélekben:
csak hivatlan vendégség.

AZ „TOLDI MIKLÓS ÉNEKE” NÓTÁJÁRA

(2014)

Tajtékezik az idő az folyammedrében,
Csappannak éveim útlatatosképpen,
Idegen lettem az Földön az Égben,
Már elítelteték, habár valék vétlen.

Kihűlő Gyehennán egyre csak didergek,
Ahol én időzöm, nincsen aznál lejjebb,
Jó Istenem szemén hályog a tekintet,
Langyos lélek lévén szájából is elvet.

AZ „BÁNJA AZ ÚR ISTEN” NÓTÁJÁRA

(2014)

Bocsásd meg Úr Isten, ifjúságom vétkét,
Sok hitetlenségét, undok fertelmességét,
Töröld el rútságát, minden álnokságát,
könynebbítsd lelkem terhét!

Őrizd meg, Úr Isten, ifjúságomnak hamvát,
Sok bizodalmit, jövőbíró hatalmát,
Ne hadd naivságát, mindent-akarását,
ne mosolyogd meg harcát!

AZ „MAGAM GONDOLVÁN” NÓTÁJÁRA

(2014)

Maródi voltom immár eloldom,
elhadván az ágyat,
Rút betegségem, rossz renyhességem
kényszerű alázat,
Esendőségem, veszendőségem
prolongált gyalázat.

Az gőgös testem lett már keresztlem,
halálig hordozom,
Szép pillantásom ma már csak álom,
könnyekkel áldozom,
Roppánva biccen délceg gerincem,
vénségem átkozom.

Távol ifjúság pazarló hívság,
én, tékozló gyermek,
Sok tehetségem szőlő-növényen
széjjelhintett permet,
Illyen az ember, széthullott rendszer,
oszló-foszló szerzet

EGY SICILIANA NÓTÁJÁRA

(2014)

Téblábolván bujdosóként
rónán és tengeren,
Magával hordom hazámat
az nyakamon egy amulettem,
Új continensek szagattott
madár-távlatát fenn
Csodálom, ám nem bírhatom:
nem fér csurig telt szívemben.

JÓZSA ÁGNES

SZIRTES ÁGI JÁTÉKAI

Csillogó kék szem, mosolygós tekintet. Nála értelmét veszette az idő. Édesapja Szirtes Ádám, keresztapja Soós Imre, keresztneve azonos Mészáros Ágiéval. Kossuth- és Jászai Mari-díjas, érdemes művész, a Halhatatlanok Társulatának örökös tagja. 1982-től, alapítása óta a Katona József Színház művésznője.

A hogyan egy orvosdinasztia gyermekének, neki is kijelölt volt az útja. Ebbe nőtt bele, ezt a világot ismerte, ez volt az ő közege: a színház. Szirtes Ádám, a papa kisgyerek kora óta a színészi pálya felé terelte. Szeretett úszni – ma is szeret –, de a papa leállította: „egy színésznőnek nem lehet széles a válla”. Míg az apa a ruházkodására keveset adott, a lányát gyönyörűnek öltöztette. Ági kisgyerek kora óta bejárt a színházba és nyaranta is maradt a színházi közeg, hiszen Szigligeten nyaralt, például a Básti családdal is. Barátságuk Básti Julival ma is a legszorosabb.

A színművészetis felvételin nagyon félt, de az első vizsgán átment gond nélkül, és azt hitte, hogy megfelelt, hisz képesesnek ítélték. Igen ám, de a folyosón összetalálkozott Lovas bácsival, a főiskola legendás hivatalsegédével, aki így „bízta”: „az első vizsgán minden színészgyereket átengednek”. Ez tönkretette nemcsak az örömét, de az önbizalmát is. Felvették Vámos László osztályába és ez boldogító érzés lett volna számára, ha nem motoszkál benne folyton Lovas bácsi mondata. „Lehet, hogy apám miatt vettek föl, de akkor mit keresek én itt?” Két év is eltelt szorongásokkal és félelmekkel, míg a második év végén az *Úri muri* egyik jelenetében végre azt érezte, hogy valami történt, valami átszakadt, a nézők már Szirtes Ági játékának tapsoltak.

A félelem ugyan nem múlt el, csak kicsit nyugodtabb lett a felszín. Amikor Ruszt József Kecskemétre hívta Shakespeare *Perikles* című darabja: Marina, a tengeren született lány szerepére, boldogan utazott. Elkezdődött a színészi élete. Jól vizsgázott itt, mert Valló Péter hamarosan meghívta Lucy szerepére a *Koldusoperába*, Andorrai Péter és Kézdy Árpád voltak a partnerei. Az, hogy Ruszt József lett a rendezője Kecskeméten, biztonságot adott számára. Ruszt nagyszerűen bánt a színészekkel, nem erőszakoskodott, megértő volt. Erre a megértésre neki nagy szüksége volt. Amikor Rusztot Kecskemétről a Várszínházba hívták, akkor ő kétségbeesett: szép szerepeket kapott ugyan, mint Aglaja a *Félkegyelműben*, de hiányzott a biztonság. Nem sokáig maradt ez így, mert távirat érkezett Zsámbéki Gábortól – ő akkor a Nemzeti Színház rendezője volt –, hogy szerződés ügyében keresse fel. Nagy álma teljesült ekkor, a legendás *Úrhatnám polgárban* volt Luci. Kállai Ferenc játszotta az apját, Máthé Erzsika mamát, partnerei voltak még Helyey László és a Kaposvárról felkerült Molnár Piroska. A Nemzetiben ismerős volt számára minden, hiszen gyakran járt ott édesapjánál, de ott játszani, az egészen más még akkor is, ha sokáig picike szerepeket kapott. A *Jövedelmező állásban* – Óze Lajos volt Visnyevszkij – ő Polina, szerepeltözéssel Pogány Judittal. Átvett szerepet a Székely Gábor rendezte *Danton halálában*, amelyben ennyi volt a szerepe: „Oh, mama, én csak az erényt tekintem!” Törékeny ifjú lány – törékeny ifjú lány szerepekben. Ő lett ott többek mellett, a drámai szende. Ám a sok kis szerep után nagyobb feladat is jött. A Székely Gábor rendezte *Boldogtalanokban*, ő volt Vig Vilma. Nem sokkal később Ruszt József megrendezte *A szuzai menyegzőt*, amelyben Éanna volt, a „gyémántos köldökű”. Ebben az előadásban Bessenyei Ferenc volt Kleitosz és Szirtes Ágit itt már a saját néven jegyezték.

A Nemzeti Színházról elválva, 1982-ben megalakult a Katona József Színház, ahol új koncepcióval Székely Gábor lett az igazgató, Zsámbéki Gábor pedig a művészeti vezető. Új társulat szerveződött olyan fiatalokból, mint Eperjes Károly, Gáspár Sándor, később Básti Juli... Mellettük olyan színészióriásokkal, mint Major Tamás, Máthé Erzsika,

Szirtes Ági
portréja

Horváth József, Gelley Kornél... A kisebbségi érzés és a szorongás itt is maradt, hiszen nagyon helyt akart állni. Bizonyítani akartak. Bizonyítani akarták, hogy ellenszélben is létrejöhet egy színház. Mindenki teljes hittel és energiával dolgozott. Erősítette őket, hogy tudták magukról, képességek, hittek abban, hogy a sokféle tehetség összeadódik.

Mindennek meglett az eredménye is. A Katona nemzetközi sikereket ért el, évekig járták a világot jelentős előadásaikkal. Szirtes Ági a társulattal négy földrész huszonegy városában lépett föl. Csehov *Ivanov* című művében Szepakina volt. A Zsámbéki Gábor rendezte Csehov *Manójába* partnere volt Udvaros Dorottya és Cserhalmi György. Ascher Tamás a *Három lány kékből* című Dudarev-darabot akarta megrendezni Udvaros Dorottya, Szirtes Ági és Básti Juli szereplésével, de az nem sikerült, helyette megrendezhette a Csehov *Három nővérét*. Olga: Bordán Erika, Mása: Básti Juli, Irina: Szirtes Ági. A *Három nővérrel* 1987-ben a *Bitefen* – Belgrádi Nemzetközi Színházi Találkozó – a nagydíjat. Feledhetetlen volt számára, amikor az előadás előtt játszották Magyarország himnuszát, de az is, ahogy Stuttgartban állva tapsoltak. Hangos sikerük volt Dél-Amerikában, Caracasban is. Tíz évig játszották itthon a darabot, és amikor az utolsó előadás meghajolt azt gondolta: ilyen siker többé nem lesz számára...

És aztán lett, bár már más szerepkörben. Kevesebb feladattal, ám volt, amelyben nőiességét megmutathatta. Szerette Koltész darabját, a *Roberto Zuccot*, amelyben lányka lehetett, Tasnádi István darabjában, a *Közellenségben* Kanca, aztán a Zsótér Sándor rendezte *Henschel fuvarosban* ő volt a csábító majd a feleség. Jelenléte csupa izzás volt a színpadon. És jöttek sorra az egészen más karakterű szerepek. A legkisebb szerepben is a tökéletest kereste. Ilyen volt Szevics Aranka Parti Nagy Lajos *Mauzóleum* című darabjában. Felkeresett egy optikust, hogy megtudja, hogyan lehetne bandza. Mivel ez nem sikerülhetett, maradt a szemüveg, amellyel kibonthatta szerepét. Schwab *Elnöknő* című darabját is több mint egy évtizedig játszották (parterei Csákányi

Szirtes Ági és Balázs Péter
a Hippolyt-filmben, 1999

Rozsdatemető,
Szirtes Ági
és Bezerédi
Zoltán

Bánk bán,
Gertrudis
Szirtes Ági

A három nővér, 1985, Szirtes Ági, Sinkó László és Bán János

Szirtes Ági a Portugál című darabban

Eszter és Pogány Judit). Ebben jelmeze az egész alakját, még a fejét is átfőrt. Élvezettel játszotta ezt az alkatától, habitusától teljesen különböző szerepet is.

Egressy Zoltán darabja, a *Portugál* húsz évig ment és több mint négyszáz előadást élt meg. Ezt Lukáts Andor rendezte. A biciklis és Bán János ötlete volt, hogyan Szirtes Ági mondta: ő csak megcsinálta. A hátra bukfcenc pedig, amellyel a *Mestemberek* című darabban megérkezik a színpadra! Ilyen kunsztokat csak az tud, akinek megfelelő a testudata ötven fölött is, és ha fiatal korában sportolt. Ő pedig ma is rendszeresen túrázik, úszik, de a kutyasétáltatás is kondícióban tartja.

Hosszú szériája volt az Elnöknőnek, ahogy a Portugálnak is, és a színház vezetői úgy érezték, hogy ez neki elég. Nemigen kapott jelentős feladatot. Sorra jöttek a dajka, házvezetőnő, kerítőnő, cseléd szerepek. Mindegyikben más volt, mindegyikben máshogy volt más, de elkésztette, hogy ezek aprócska feladatok számára. A színészek legtöbbször ilyenkor önálló esttel áll elő. Ő nem akart ilyesmit. „Ehhez valami olyan lelki alkat kell, ami nekem nincs. Én nem akarok így megnyilvánulni.”

Olyan szerepre vágyott, ami doppingolná. Beszélgetett erről egy pszichológussal, aki azt tanácsolta, hogy önrétekelése javításához játsszon királynőt. Ezt a maga számára úgy fordította le, hogy nagy feladatra van szüksége. Már főiskolás korában ábrándozott Beckett *Szép napokjának* Winnie szerepéről. Székely Kriszta akkor volt végzős az egyetemen, és azt a feladatot kapta, hogy rendezzen meg egy monodrámát. Az ötletre Máté Gábor rábólintott, de azt mondta: új fordítás kell, ezért Dragomán Györggyel lefordította a művet. Földbe ástott Winnieként alakított uralkodónőt, akinek az egész világmindenséget a strandtáskájából elővett, majd visszarakott apróságok jelentették, amelyekkel úgy bánt, mint kincseivel a fejedelemmé – holott valójában csak alattvaló.

A nagyszínpadon Máté Gábor kívánságára következett a *Rozsdatemető 2.0*. Garas Dezső, aki látta a *Cigányok* című előadásban, ültette a bolhát a fülébe, amikor azt mondta: „Neked Pék Máriát kellene játszaniod!” Akkor állt ő javaslatával Máté Gábor elé, amikor a lánya, Pálmai Anna egyetemistaként Pék Máriát játszotta. A Fejes Endre-darabnak csak az első részében volt ő a főalak. De ott földanya, aki fölülemelkedik mindenben, a szegénységen, a borzalmakon. Játéka a jelen számára is hitelesítette ezt a régenvolt, múltban játszódó történetet.

Pék Mária mellett ugyanebben az évben Gertrudis szerepét is eljátszhatta a *Bánk bán*-ban. Olyannak érezte ezt a szerepet, mint sok felfelé kapaszkodás után a felérést a csúcusra. Kálmán Eszter tervezte a jelmezt, aki először Dior-kosztümöt szeretett volna, de ő palástot kért, s kapott is Bourbon-liliomos belélsőt. Királynő lett! Számára minden darabban nagyon fontos a jelmez, mert ha jó, akkor az segít az átélésben, az azonosulásban, a karakter előhívásában. A *Médeia* darabhoz például Szakács Györgyi gyönyörűsége jelmezt tervezett számára, ő pedig tudta, hogy a fejére is kell majd valami, ezért a próbákra föltett egy sűrű svájcsapkát. Megtetszett ez a rendező Zsámbékinak, és ez maradt az előadásra is. Elfogadja, ha magas sarkú cipőt és sűrű harisnyát adnak rá a tervezők, mert nyújtani akarják a termetét, de ha rossz felépítésű cipőt kap, amiben nem lehet szépen járni, akkor szóvá

Portré
Szirtes Ágiról

teszi. Vitázik a jelmeztervezőkkel. Ha szereti a jelmezt, akkor az olyan számára, mint a kapaszkodó a kanyargó buszon. Szakács Györgyi majd minden Zsámbéki-rendezésnek a jelmeztervezője. A *Vízkeresztben* (1989) Mária volt, és csodálatos, mályvás-lilás, vöröses, mell alatt összefogott ruhát kapott. Ahhoz azt találta ki, hogy olyan frizurája legyen, mint Ruud Gullit focistának: aki, ha mozdul, utánaröpl a haja. Mindenki nagyon tetszett. Amikor a *Portugálban* Salamon Eszter jelmeztervező hozta számára a kék nejlont és a csíkos nejlondzsörzét kardigánt, akkor már nem volt kérdés számára, hogy honnan jön és hová tart ez a nő. Szerinte a használhatóság miatt fontos a díszlet, a jelmez, mert szolgál. Nagyon erős a képi látásmódja, és ez többször adott remek ötletet. A *Médeia* darabnál az jutott eszébe, hogy a dajka mezítláb rohanjon a fehér köveken. Kipróbálta, de nagyon fájdalmasnak bizonyult. Pelsőczy Réka aztán a próbára elhozta a saját flip-flopját (vietnámi papucs), ami két számmal nagyobb volt a lábánál, ami rögtön speciális járásra készítette. Nem minden ötletét fogadják el a rendezők, de ha igen, akkor a szerepformálása biztonságosabb. A próbaszakaszban az első három hetet tartja nehéznek. Az igazi öröm ideális esetben számára a főpróba hete, amikor már csak egy-két puzzle-darab hiányzik, amit nagy örömmel illeszt össze.

Sok rendezővel dolgozott és dolgozik. Ebben a munkában kell az alázat és a nyitottság. Ő mindekettyel rendelkezik. Ascher Tamás, aki tudja, hogy mit akar és megfogalmazza a teendőket is, a szigorát és a pontosságát kedveli. Örömmel dolgozik fiatal rendezőkkel, mert kíváncsiak teszik, s a kivételes tehetségük inspirálja őt. Székely Kriszta szinte mozdulatzenészekkel instruíta Winnie-jét, Tarnóczy Jakab pedig a bizalmával bátorítja.

Szirtes Ági – nem számolva a televíziós produkciókat – hetvenhat filmben szerepelt. Az első tizenhárom éves korában a Zsurzs Éva rendezte *A koppanyi aga testamentuma* volt, a legutóbbi pedig a 2013-ban forgatott *Mesterjátssza*. Számára a film is olyan izgalommal jár, mint a színház. Dolgozott többek között Szomjas Györggyel, Szabó Istvánnal, forgatott az *Ajtó* és a *Zárójelentés* címűben – ebben partnere Klaus Maria Brandauer volt. Tarr Bélával forgatott a *Londoni férfiben*. – Amikor Tarr Béla-filmet nézek, azt érzem, hogy otthon vagyok – állítja. – Ilyenkor valami belső nyugalom vesz rajtam erőt, hogy igen: hazaértem... A százhetven színkronszerepe közül Edie Falco játéka a kedvenc, akit a *Maffiózó*-ban szinkronizált először.

A Katona József Színház alapító tagja, ahol már nagyon kevesen vannak az alapítók közül. Szirtes Ági hű maradt, mert színházát egyszerű színháznak tartja, a rendezőket pedig – Aschert, Zsámbékit, Mátét – szakmailag a legkitűnőbbnek. Ők olyan egyedülálló színházakat csinálnak, amelyben a rendező a legfontosabb, ám mindenki fontos a maga posztján, hiszen a sok tudás és tehetség összeadódik. Nehezen viseli, hogy megváltozott a színházi közeg, hogy megkopott a rangja a színháznak. Nincsenek televíziós munkák, amelyekben eljuthatnának a fiatalok – színészek, rendezők a közönséghez.

Egy színházban játszik a lányával, Pálmai Annával, akire büszke, mert folytatódik a sor, az élet a színpadon, ahogy Szirtes Ádám megálmodta... ➡

LEXIKON: Szirtes Ági 1955-ben, Budapesten született. Édesapja Szirtes Ádám színművész. Vámos László osztályában végzett a Színház és Filmművészeti Főiskolán. Utána Kecskemétre, a Katona József Színházba került, majd a Nemzeti Színház tagja lett. Alapító tagja a budapesti Katona József Színháznak. Színészként száztíz szerep, hetven filmszerep – nem számolva a televíziós produkciókat – és százhetvenhat szinkronizálás van mögötte. Lánya Pálmai Anna, aki ugyancsak a Katona József Színház művésznője. Fontosabb díjak: Jászai Mari-díj (1988), Színikritikusok Díja (legjobb női alakítás: 1996, 1988, legjobb női mellékszereplő (1999), Erdemes művész (1999), Kossuth-díj (2008), Prima Primissima díj (2018), a Halhatatlanok Társulatának örökös tagja (2024).

Fődíj a nemzetközi kórusversenyen

Huszonnégy kórus mérte össze tudását az 5. Beira Interior Nemzetközi Kórusversenyen 2024. október 2–6. között Portugáliában. Hazánkat a Kodály Zoltán Magyar Kórusiskola Jubilate leánykara képviselte Sapszon Ferenc és Sapszon Borbála vezényletével. A kórus két kategóriában indult, és nyert. Sőt, még a verseny nagydíját is elhozta!

A versenyprogramban olyan klasszikus szerzők művei szerepeltek, mint Jacobus Gallus, Tomás Luis de Victoria, Johannes Brahms és Johann Sebastian Bach, továbbá magyar zeneszerzők – Karai József, Orbán György és Huszár Lajos – alkotásai is felcsendültek. A portugál közönség körében nagy sikert aratott Sapszon Ferenc *Fatimai Ave Mariája* és Gershwin *Swingle*-feldolgozása a nagydíjas versenyen. „Hazafelé jövet, Lisszabon előtt még elmentünk hálát adni Fatimába. Másnap a hajnali órákban egy fáradt, de boldog csapat érkezett vissza Magyarországra” – adta hírvé az iskolateremtő Sapszon Ferenc, aki kettős hivatásának tekinti a zene és az emberi életek alakításának a művészetét.

„Ami a kórus révén megvalósul, arra képtelen az egyes ember. A zenei nevelés fejleszti az érzelmi intelligenciát, amely az életben való boldoguláshoz elengedhetetlen.” – állítja a Nemzet Művésze címmel kitüntetett karnagy, zeneszerző, a Kodály Zoltán Magyar Kórusiskola alapítója és művészeti vezetője. Lánya, Sapszon Borbála, aki karnagyként és zenepedagógusként is felmenői nyomdokaiban jár, az elmúlt évben a Magyar Művészeti Akadémia elismerő oklevelét vehette át zenepedagógiai munkásságáért.

♣ MMA-tudósítás

NEMZET MŰVÉSZE DÍJ – 2024

Ebben az évben nyolcan vehették át a legrangosabb honi művészeti elismerésnek számító *Nemzet Művésze díjat* november 5-én Turi Attilától, az MMA elnökétől a Magyar Művészeti Akadémia székházában, a Pesti Vigadóban. A díj bizottsága *Berecz András* népdalénekes, mesemondó, *Ferenczfy-Kovács Attila* építész, belsőépítész, látványtervező, *Kende János* operatőr, *Lázár Antal* építész, *Mezei Gábor* belsőépítész, bútortervező, *Tamás Menyhért* költő, író, műfordító, *Temesi Ferenc* író, valamint *Uhrik Teodóra* táncművész, táncpedagógus részére ítélte oda az elismerést.

Az eseményen *Hankó Balázs* kulturális és innovációs miniszter köszöntötte a díjazott művészeket, kiemelve annak jelentőségét, hogy nemzet és művészet nincsenek meg egymás nélkül, kölcsönösen feltételezik egymást.

Turi Attila, az MMA elnöke emlékeztette az ünneplőket a díjátadó jubileumára: éppen tíz éve, hogy az első díjazottak átvehették az elismerést november 5-én, a köztisztület születése napján. Majd így folytatta: „Az ősz a betakarítás ideje; mi is sokszoros ünnepnapra és viszszafelelésre gyűltünk ma össze... Továbbra is érzékeny figyelemmel kell óvnunk és támogatnunk szellemi, lelki valutánkat: a magyar kultúrát, művészeinket, akik egy nemzet lelki táplálékát adják. A nemzet művészei a kultúra hordozói egy olyan világban, amikor a valós és virtuális, a valódi és a pseudovilág az arányvesztés miatt végzetesen keveredni látszik.”

Az MMA kezdeményezésére az Országgyűlés a magyar művészeti élet kimagasló teljesítményt nyújtó, elismert képviselőinek személyes megbecsülése, méltó életkörülményeinek biztosítása céljából alapította a Nemzet Művésze díjat, amely a legrangosabb hazai művészeti elismerés. ♣

BORBÉLY LÁSZLÓ

NAGYBETŰS ÜNNEP A TÜNDÉR UTCÁBAN

Temesi Ferenc köszöntése

A Magyar Művészeti Akadémia hivatalos bizottsága a Nemzet Művésze címet adományozta az irodalomművészet területén *Temesi Ferenc*nek prózaművészeti életműve elismeréseként.

„Az írás magányos foglalkozás. Miként Faulkner mondta: nem kell több szerszám hozzá, mint papír, toll, dohány, étel és egy kis whisky. Egyenes, becsületes prózát írni a legnehezebb. Legalábbis Hemingway szerint. Először ismerni kell az írás tárgyát, azután pedig meg kell tudni írni az egészet. Mindkettőhöz külön-külön egy élet is kevés. Van, aki az órákészítéshez hasonlította az írást. Számomra egy író olyasvalaki, aki kimegy a piacra, leül egy karosszékre, kiteszi a kalapját, és azt mondja: El akarok mondani nektek egy történetet.”

Ez az idézet Temesi Ferencről származik, és legalább tizenöt évvel ezelőtt jegyeztem fel a magam számára, azokban az években, mikor interjúkészítés ürügyén igyekeztem ellesni „a nagyoktól” az írói átlényegülés titkát. Amikor kiderült, hogy jócskán elmúltam harminc, és az újságírásban kötelező műfajokon, főként interjúkon és tudósításokon kívül semmit sem tudok felmutatni, ráadásul azoknak a témája is mindig a színházak, a börtönök vagy küzdősportok világát idézi, Temesi volt az, aki lesajnáló vállveregetés helyett inkább egy-egy korsó sört rendelt, és bátorított, hogy nem maradtam le semmiről, legalább voltam élni és lesz majd mit megírnom. „A legfontosabb az, hogy hazai pályára vidd őket!” Mármint a leendő olvasóimat. Ezt a mondatát is felírtam magamnak egy életre.

A hetvenöt éves Temesi nemzedéki prózát ír, mióta berobbant *Por* című szótárregényével. Sokan kísérleteztek azzal, hogy a hatvanas-hetvenes évek nemzedékének életérzését elmondják egykor és napjainkban. Temesi Ferenc regényei, beleértve a *Híd* és *Pest* című műveit, illetve a *Scolar* Kiadónál újra kapható novellásköteteit és kisregényeit, azonban nemcsak abban különböznek mások hasonló kísérleteitől, hogy a beatzene, a rock and roll, a kocsmázás, a középiskola, a barátság, a szex, a szerelem témakörét kivételes atmoszférateremtéssel idézik meg. „Nem az adott világ ellentétéként, hanem a világ részeként mutatja be a saját nemzedékét” – ahogyan azt Vasy Géza megjegyzi a *Közélepek írókról* című monográfiásorozatban megjelent, Temesi Ferencről írott kötetében. Hozzáteszem: szerintem Temesi prózájának

egyik titka éppen az, ahogyan nem válik részévé annak, ami ellen egykor lázadt. Ő tényleg megcsinálta azt, amit az általa is oly sokszor felemlített rhythm and blues és rock apostolok hirdettek. Ez azonban idegenben nem megy, csakis hazai pályán. Járhat-kelhet Temesi bárhol a világban, Amszterdamban, New Yorkban, Kínában, Budapesten vagy másutt: „a középpont igazsága” számára örökké Szeged, vagy ahogyan életművében nevezi Porlód. Lelkében mindörökké ugyanaz a mély érzésű fiatalember, aki „Porlód hamujából vétetett”.

Egy ötven éve Budapesten élő szegedi íróként fogalmazza meg önmagát. Prózáiban Tengödi. „Én nem eljöttem, én menekültem Szegedről – idézi fel minduntalan. – Mert hát 1973-ban olyan autóbaleset ért, amelyben mindenki meghalt, többek között én is, de én valamiért megmaradtam.” A balesetben elhunyt Temesi Ferenc szerelme, Kati, és az író nem tudta feldolgozni ezt a mai napig.

„Gyakran a fájdalomkból születnek a nagy művek – vallja. – Ha azt mondanám, hogy nem, akkor igaztalan volnék. Énszerintem a fájdalom igenis kell. Tehát meg kell kapnod azt a fájdalmat, át kell élned, túl kell élned, nem halsz bele. Ha nem halsz bele, akkor van esélyed esetleg. De ez nem jelenti azt, hogyha valakinek bármilyen balesete történik, akkor rögtön író lesz belőle, nem. Én már négyéves koromban kezdem a pályát, mesékkel, mesemondó voltam, az óvodában a pajtásaimat ezzel szórakoztattam, és ez később is megmaradt.”

Évekkel ezelőtt új otthonot talált magának a fővárosban. Ugyanabban a régimódi házban él, ahol anno Karinthy Frigyes megszületett. Képzeletben innen lényegül vissza gyermekkorának és készülő regényének helyszínére, a Tündér utcába.

„Minden fontos írásomban szerepel a Tündér utca – mesélte, amikor legutóbb meglátogattam. – Szegeden Rókus és Felsőváros határán van: az Ősz utca és a Gyöngytyúk utca keresztezi. A *Por*ban körülbelül hetven

Temesi Ferenc
portréja

címzöt látok, amit megírtam már a Tündér utcáról, és annak helye van ebben a regényben is. Miért írnék újra valamit, amit egyszer már megfogalmaztam? Színré lépnek benne olyanok is, akikről szintén írtam már. Nemcsak a szüleimre gondolok, hanem például Tombác Jánosra, a Jani bácsira, akiről mindig elmondom, hogy szerintem a legnagyobb szegedi író volt. Dacára annak, hogy ő »csak« a mesélésig jutott el. Tudott írni-olvasni, de a meséit mind fejben tartotta, és emlékezetből mondta el. Ha néhanapján valakitől átvett egy fordulatot vagy epizódot, mindig hozzátette, hogy ezt »ettől vagy attól hallotta«, tehát még a szerzői joggal is tisztában volt. Döbbenetes atmoszférát keltett, miközben mesélt, egyem meg a szívét! Három hónappal azelőtt hunyt el, hogy kiadták a meséit Bálint Sándor szerkesztésében.”

A készülöben lévő regény kapcsán néha megemlíti Edgar Lee Masters amerikai író, aki 1915-ben megjelent, *Spoon River-i holtak* című verseskötetében a Közép-Nyugat Illionis államában töltött gyermekkori élményeit úgy írta meg, hogy a szereplők a sírból vallják meg múltbéli kapcsolataikat. Az antológiában szereplő alakok olyan valóságos személyekre épültek, akiket Masters maga is ismert, vagy hallott róluk.

„Masters költészeti bravúrja megismételhetetlen, ugyanolyan nagy becsben tartom, mint Faulkner, Hemingwayt vagy a többi amerikai regényíró, akiről folytatásokban írtam a *Kölcsön időben* – mondta munkamódszeréről Temesi Ferenc – Kétségtelenül hatott rám, de én másképpen szerkesztem meg a Tündér utca ívét. Annál is inkább, mert meggyőződésem, hogy nincsen annál égbekiáltóbb bűn, mint amikor valaki ellopja egy másik szerzőtől az elbeszélés szerkezetét. Tetemre hívom azokat, akik valóban ott éltek, de ábrázolom azokat is, akik nem jártak arrafelé sohasem – legfeljebb az én képzeletemben. Emlékezetből írom meg az egészet, úgy, ahogyan én láttam gyerekkoromban, és ahogyan csak én tudom elmondani. Ha úgy tetszik, ez egy gyerekkönyv, sok bandázással és annak minden velejárójával.”

A regény cselekménye tizennégy éves koráig tart. Amíg nem tudja az utolsó mondatot, soha nem kezd el írni az elejét. A *Por* írásakor kiszámította, hogy húsz százaléknál ne legyen több ő-zés. „Ezúttal nem osztok, nem szorzok, minden szereplő ugyanúgy beszél, ahogyan a valóságban. Elsősorban a Jóistennek és magamnak írom.”

Hankó Balázs, Temesi Ferenc és Turi Attila

Kósa Klára keramikus és a művész munkái

Kósa Klára kiállítása Óbudán

Kósa Klára keramikus, a népművészet mestere kiállítását láthatták az érdeklődők november végéig az Óbudai Népzenei Iskolában sok érdekes munkával, amelyek között nemcsak használati tárgyakat, hanem gyönyörű reneszánsz motívumokkal készült kerámiaképeket is találhattak a látogatók. A megnyitón a művész az énektudását is élő példaként mutatta meg a legkisebbeknek. Kósa Klára ugyanis Kecskeméten az ország első ének-zenei általános iskolájába járt, ahol Kodály Zoltán személyesen volt jelen, és ahol két hangszere is játszania kellett: ő a hegedűt és a zongorát választotta.

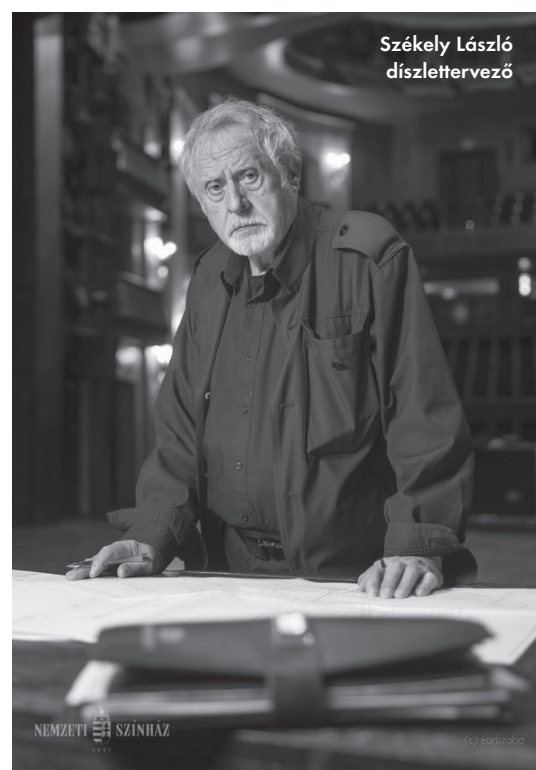
A színekkel kapcsolatban a gyerekeknek elmondta: „A két legfontosabb szín: a kék és a zöld, hiszen ami az élethez kell: az kék és zöld. Az ég színe, a szél színe, a víz színe, a gyémánt színe – kék. És a mindig mozgó falevél – zöld. Ez együtt különben a hatalom színe is. Mátyás király is átöltözött egyszer kék-zöld ruhába.”

Kósa Klára szakmai életútja a híres Mezőtúri Népművészeti Fazekas Szövetkezetben indult és miután minden megnyerhető versenyt megnyertek a mezőtúri fazekasokkal, ő pedig férjhez ment, hitvese révén, aki a Magyar Kulturális Intézet igazgatója lett, Lengyelországba kerültek. Három hónap alatt tanulta meg a lengyel nyelvet, itt született már a fiuk is és itt talált rá arra a gyárra, melyet megreformált: tisztaság, látványműhely, rendezettség következett a lengyel fazekasok életében Kósa Klára hatására. A hazaérkezés után Szentendrén telepedtek le, ekkor örökölték reneszánsz témájú képeket, motívumokat tartalmazó könyveket. Ez nyitotta meg pályája újabb szakaszát, az azóta eltelt harmincöt évben pedig csak ezzel foglalkozik, hiszen nem kevés idő és nem kevés munka kellett elsajátítani ezt a szimbólumrendszert.

◆ Az MMA tudósítása alapján

A Kossuth-díjas és Nemzet Művésze-díjas díszlettervező, Székely László mintegy hatvan művéből álló kiállítása nyílt meg november elején a Kecskeméti Katona József Nemzeti Színház vendégházában. A művész sokszínű életművét reprezentáló tárlat a Magyar Művészeti Akadémia kecskeméti regionális munkacsoportja, a kecskeméti színház, a Magyar Belsőépítész Egyesület és a Trianon Kutatóintézet Közhasznú Alapítvány együttes szervezésében valósulhatott meg és 2025. január 13-ig látogatható.

A művészt és az ünnepi alkalom vendégeit Cseke Péter színművész, a színház igazgatója köszöntötte. Örömet fejezte ki amiatt, hogy számos hazai és külföldi kiállítás után most Kecskeméten is láthatóak a művész díszlettervei – köztük azok az alkotások is, amelyeket a Kecskeméti Nemzeti Színház előadásaihoz tervezett. A színházigazgató szólt arról is, hogy a művész nevéhez több legendássá vált színházi produkció is fűződik: *Danton halála*, *Troilus és Cressida*, *Tarelkin halála* és az *Emigránsok* a magyar színművészet jelentős állomásai voltak, amelyeknek részese, alkotótársa lehetett. Viszsaemlékezett arra is, amikor a díszlettervező pályájának kiemelkedő állomása, az Amerikához kötődő, 1994-es Los Angeles-i *Három tenor* szuperkoncert látványtervezőjeként nevét végképp beírta a nemzetközi alkotók könyvébe.

Székely László
díszlettervező

A SZÍNPADI TÉRTEREMTŐ

Székely László kiállítása Kecskeméten

A kecskeméti kiállítás enteriőrképei

Cseke Péter
igazgató
üdvözlő
a vendégeket

A tárlatot Gajdó Tamás színháztörténész, a Petőfi Irodalmi Múzeum tudományos főmunkatársa nyitotta meg, hangsúlyozva annak fontosságát, hogy Székely László eddigi pályafutása során közel hatszáz olyan díszletet álmodott meg, amely színpadon is megvalósult.

Székely László szinte minden rendezővel dolgozott már Magyarországon. A legtöbb díszlete 1970-ben született: hét szegedi, öt békéscsabai, valamint két kaposvári előadáshoz készített tervek, sőt a Szegedi Szabadtéri Játékokon a Bartók Gyermekszínházban, és még a Vasas Színházban – a Honvéd együttes előadásán – is Székely László egy-egy díszletét láthatta a közönség. Ez összesen tizenhét bemutató egyetlen év alatt – hangsúlyozta a színháztörténész. Hozzátette: az impozáns számok, a változatos intézmények és játszóhelyek, az alkotótársak önmagukban is izgalmassá teszik Székely László személyiségét. „Stílusok jöttek és mentek, színházi műhelyek alakultak át vagy bomlottak fel, ám Székely László díszletei mindmáig meghatározóak maradtak. A díszlettervező kilencvenkét évesen, ma is ugyanolyan lendülettel dolgozik, mint pályája elején.” – zárta beszédét a színháztörténész.

LEXIKON: Székely László 1932. október 2-án született Budapesten. Tanulmányait a Magyar Iparművészeti Főiskola díszlettervező szakán végezte. A diploma megszerzése után, 1961-ben először az egri Gárdonyi Géza Színházhoz szerződött, majd 1964-től a Szegedi Nemzeti Színház tagja lett. 1971-től a szolnoki Szigligeti Színház tervezője: tevékenysége jelentősen hozzájárult a szolnoki teátrum színháztörténeti korszakának művészi arculatához (Molière: *Versailles-i rögtönzések*, Dandin György, Shakespeare: *Athéni Timon*, Füst Milán: *Boldogtalanok*, Bertolt Brecht: *Puntilla úr és a szolgálója*, Csehov: *Három nővér*).

1979-ben a budapesti Nemzeti Színház tervezője lett, ahol Székely Gábor rendező alkotótársaként nevéhez több legendássá vált színházi produkció fűződik. (Büchner: *Danton halála*, Shakespeare: *Troilus és Cressida*, Szuhovo-Kobilin: *Tarelkin halála*, Mrozek: *Emigránsok*). 1982-ben az újonnan megalakuló Katona József Színház vezető tervezője lett. 1990-től, két éven keresztül ismét a budapesti Nemzeti Színház tagja; 1992-től 2002-ig, annak megszűnéséig, a Budapesti Kamaraszínház vezető tervezője. 1994-ben a Los Angeles-i *Három tenor* szuperkoncert látványtervezője, 1996-ban a budapesti Népstadionban rendezett *Millenniumi Emlékkoncert* vizuális terve fűződik a nevéhez.

Ma is aktív, az ország számos színházában és külföldön is rendszeresen dolgozik. A hatvanas évektől kezdve műveivel itthon és külföldön egyaránt számos egyéni és csoportos szakmai kiállításon vett részt. Pedagógiai működése szintén jelentős. 1977-től a Magyar Képzőművészeti Főiskola akkor alakuló díszlet- és jelmeztervező tanszékének tanára, 1983-tól egyetemi docense, 1990-től 2002-ig pedig a tanszék vezetője. 2004-től 2006-ig óraadó tanár a Színház- és Filmművészeti Egyetem rendezői tagozatán, továbbá szakmai kurzusokat tartott a Kaposvári Egyetemen. A Magyar Művészeti Akadémia rendes tagja.

Isten kezében

Az Isten kezében című sorozat – most már két évtizedes működése folyamán – arra törekszik, hogy megmutassa az isteni gondviselés jeleit az emberi sorsokon keresztül. A 2022 januárjában megújult műsorban a szerkesztők katolikus, református és evangélikus felekezeti hovatartozású közismert hívő embereket egyaránt megszólaltatnak, hogy érdekes és értékes alkotó munkálkodásuk révén világítsanak rá Isten jelenvalóságára. Mostani számunkban Vásáry Tamás Kossuth-díjas zongoraművész, karmester vallomását adjuk közre, aki a műsorban élete fontos helyszíneire látogatva idézi fel a számára meghatározó embereket és eseményeket.

VÁSÁRY TAMÁS VALLOMÁSA

Vásáry Tamás visszaemlékezik

A nemzetközi híró, elismert zeneművész Debrecenben született 1933-ban. Útja első állomása tehát a debreceni Püspöki palota és a református Nagytemplom.

– A Püspöki palotában laktunk tizenkét éves koromig, és ez volt életem talán legboldogabb időszaka, itt vált egyértelművé, hogy zenész leszek – emlékezik vissza Vásáry Tamás. A Nagytemplom fontos hely számomra, itt volt református püspök a nagyapám, Baltazar Dezső. Emlékszem, milyen sok levelet írt mindenfele, és egyszer odamentem hozzá azzal, hogy nagyapa, tessék már nekem is írni egy levelet! Ő pedig szépen megcímzett egy borítékot, hogy Vásáry Tamás tiszteletes úrnak, azt a levelet el is tettem emlékébe. Amikor nem volt elég pénze a családnak és jött a karácsony, akkor a nagyapa minden gyereknek egy borítékot tett a fára kedves szavakkal... Súlyja volt a lényének, tekintélye volt az akkori közéletben is... Édesanyám hívő, vallásos asszony volt, engem is vallásosnak nevelt. Olyannyira hatott rám, hogy kisgyerek koromban felálltam az ágyra hálóingben és elkezdtem prédikálni. Még mielőtt a zenei pályára léptem volna, elhatároztam, hogy én pap leszek! Tizenkét éves voltam,

amikor ezt bejelentettem az édesanyámnak, pedig akkor már zenét tanultam. Édesanyám végül meggyőzött és maradtam a zene mellett.

– A Debreceni Zenede előtt állunk, itt volt életem első hangversenye nyolcéves koromban és egy Mozart zongoraversenyt játszottam. Baranyi János volt akkor ennek az intézménynek az igazgatója, a zongoraművész és karmester. Jó ómennek éreztem, hogy én életemben először pódiumra egy zongorista karmesterrel álltam és borzasztóan izgultam. Úgy gondolok erre azóta is, mint egy beavatásra és meg kell mondjam, hogy mind a mai napig izgulok, amikor zongoráznom kell. Ez a legnagyobb adó, amit fizetni kell azért, hogy az ember zenész lehessen... Érdekes módon később a zenei pályámba is bekerült a vallásosság. A zenét úgy fogtam fel egész életemben, mint szellemi tevékenységet – mint egy papnak az életét. Tehát nem állásnak tartottam, hanem hivatásnak. Amikor hangversenyezek, akkor mindig az az érzésem, hogy valamilyen szellemi üzenetet adok át az embereknek. És hogy az igazi nagy zene tulajdonképpen eszköz arra, hogy közelebb kerüljek ahhoz a dimenzióhoz, amelyre azt mondjuk: isteni dimenzió, mert a nagy zenék onnan jönnek. A legnagyobb valóság ugyanis nem az anyagi valóság, hiszen az eltűnik. Percről percre, pillanatról pillanatra eltűnik. Ami most történik velünk, az már a következő percekben megszűnt. A szellemi élet azonban nem szűnik meg. Az tovább tart és biztos vagyok benne, hogy a halál után is. Én hiszek a halál utáni életben, az örök életben.

– Debrecenben mindig volt olyan koncert, ami miatt én visszajöttem. Megalapítottam a Kodály Zoltán Ifjúsági Zenekart is, és velük minden nyáron három hetet koncertezem nemcsak Debrecenben és Budapesten, hanem mentünk külföldre is... Ez pedig itt a Baltazar Dezső téren a Kölcsey Központ, itt vannak a hangversenyesek, itt szoktam fellépni a legnagyobb teremben. Az általam létrehozott alapítvány tagjaival is fellépek itt... Az emigrációban rengeteget álmodtam azzal, hogy Magyarországon vagyok, Debrecenben. Minden álmom azzal végződött, hogy felébredek és mégsem Debrecenben vagyunk. Aztán amikor az emigráció után hazajöttünk először a feleségemmel, akkor a repülőtérrel egyenesen Debrecenbe jöttünk. Közeledve Debrecenhez behunytam a szememet, és behunyt szemmel ültem a feleségem mellett az autóban, amíg megérkeztünk. Akkor ő kézen fogott és odavezetett a nagytemplomhoz ezt mondva: „most nyisd ki a szemed, most itt állsz és nem álmodsz!” ... És igen, már a Baltazar Dezső téren a Református Kollégiumnál járunk, ahol gimnazista voltam. Ide jártak a legnagyobb költők és írók Arany Jánostól Ady Endréig. Azért maradt fenn ez a kollégium, mert az én nagyapám gyűjtött rá pénzt. Két amerikai turné is szervezett, prédikált Amerikában és összegyűjtötte a hiányzó pénzt. Erről lehet olvasni itt az emléktábláján: hálás szívvel a debreceni református tanulóifjúság. Az alsó felírás pedig: „A szeretet soha el nem fogy!” – I Korinthus 13: 8.

– Most pedig Budapesten, a Hadik kávéházban vagyunk, és ha a zebrán átmegyünk, ahhoz a házhoz érünk, ahol én most lakom. Ez a környék nagyon-nagyon megfelel nekem. Bizony, nagy ugrás volt idejönni Debrecenből! Tizenkét éves koromban költöztünk fel a szüleimmel ide Budapestre, mert édesapám az első debreceni kormányban mint művészeti államtitkár működött, mégpedig Nagy Imre helyetteseként. Természetesen mi is levizeltünk a miniszternél, és amikor Nagy Imrénél voltunk a szüleimmel, Nagy Imre hozzám fordult azzal: hallja, hogy én zongorista vagyok, zongorázzak neki valamit. Ő hallgatta, és a végén azt mondta: ha én így tudnék zongorázni, odaadnám a miniszterségemet érte.

– Budapesten egészen új élet kezdődött, valójában az életemnek a második nagy fejezete, amely egészen addig tartott, ameddig nem emigráltam 1956-ban. Amikor bekerültem a

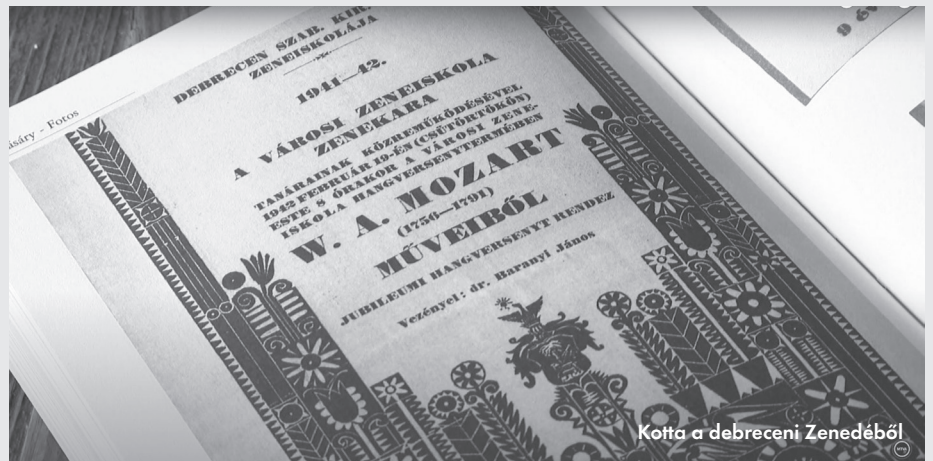
Családi kép a gyerekkorból, Vásáry Tamás a szüleivel és a nagymamájával

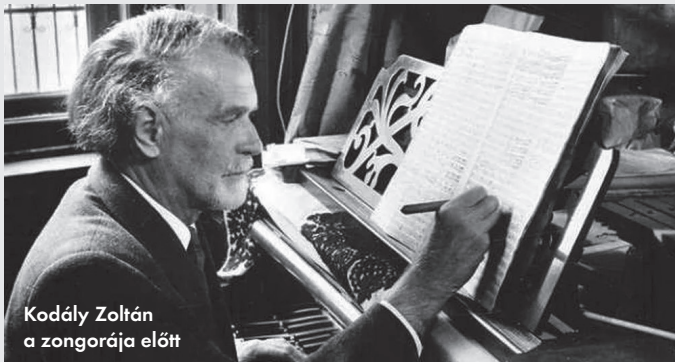
A debreceni református nagytemplom előtt

A nagytemplom enteriőrje

Kotta a debreceni Zenedéből

Kodály Zoltán a zongorája előtt

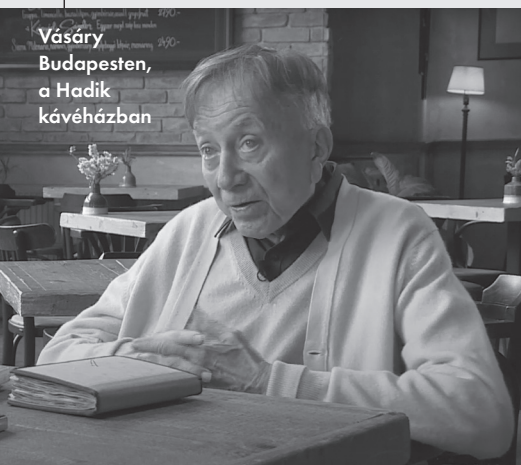
Vásáry Tamás zongorázik

Budapesten, a Zeneakadémia nagytermében

Zeneakadémiára, abban az évben részt vettem a Liszt-versenyen és meg is nyertem az első díjat. Azt lehetne gondolni, hogy fényes karrier indult el ezzel, de egyáltalán nem! A tanárom, Hernádi Lajos ugyanis azt mondta: most már vége a gyerekkornak, a csodagyerekségnek, most már elkezdünk komolyan memorizálni, analizálni kezdjük a darabokat. Az ő módszere az anticipáció volt, hogy amikor játszik valamit az ember, akkor már előre gondoljon a következő taktusra, ami nekem nem nagyon felelt meg, mert túlságosan tudatosságra törekedett. Én ösztönösen játszottam, ösztönösen zenéltem, ez a tudatosság elvette a hímporát a zenélésnek. Akkor nyertem vissza magamat igazában, amikor Fischer Annie-t hallottam zongorázni. Ő szívből játszott, természetesen, a legtermészetesebb mozgással. Onnantól kezdve meg is változtattam a tanulási módszeremet és lassacskán vissza is találtam önmagamhoz.

– Nagyon nehéz időszak volt az akkori, és nemcsak szakmai szempontból, hanem azért is, mert édesapámat kizárták a parlamentből, elvették tőle az állását, az államtitkári pozíciót. Onnantól kezdve nagyon nehéz volt megélni, valakinek keresnie kellett, és hát én voltam, aki

kapott ösztöndíjat, nagyon keveset, abból nem lehetett volna megélni. Aztán elkezdtem kapni fizetést. Amikor a kitelepítések bekövetkeztek, a szüleimet Jászkarajenőre telepítették ki 1952-ben, és nagyon rossz körülmények közé, ahol egy földes szobában laktak. Azt hittük, hogy ez a legrosszabb, ami történhetett. De az Isten ezt is jóra fordította. Engem nem telepítettek ki. Akkor nem tudtam, hogy miért, később kiderült, hogy Kodály Zoltán elintézte azt, hogy én otthon maradhattam. Így indult a második felvonása az életemnek. Emlékszem arra a fantasztikus pillanatra, amikor Isten keze érintését megérezhettem! Ott álltam, mint a szedett fa, egyetlen fillér nélkül. Felmentem a zongoratanáromhoz, Hernádihoz, hogy mit lehet ilyenkor csinálni? És ő azt mondta: téged vár egy meghívás Kodály Zoltánhoz, délután háromkor vár a lakásán. Kodály valóban várt, két zongora volt a szobában, két Bösendorfer, az egyik előtt ő ült egy forgatható széken, a másikra pedig mutatott, hogy akkor zongor-

rázzak. Amikor eljátszottam a Marosszéki táncokat, felállt a zongora melletti székről, odajött hozzám, kezét nyújtott, és azt mondta: szervusz! Ez soha többé nem történt meg. Utána elkezdett vizsgáztatni. Tudta, hogy aznap reggel telepítették ki a szüleimet, nem vagyok hát alkalmas a vizsgáztatásra. Miután mindezzel készen voltunk, ő kiment a szobából. Nem tudtam mire vélni, vártam egy darabig, aztán elindultam, hogy hazamegyek. Aztán belépett a szobába és a kezében tartott egy göngyöleg pénzt ezt mondva: az induláshoz! De mostantól kezdve érdekes lesz az élete, úgyhogy vezessen naplót! Onnantól kezdve elkezdtem naplót vezetni és rendszeresen járhattam hozzá. És onnantól kezdve mindig ott segített Kodály, ahol már senki nem tudott volna segíteni. A bölcsességnek együtt kell járnia a szeretettel. Krisztus mondta, hogy legyetek okosak, mint a kígyó, és szelídek, mint a galamb. Óriási élmény volt a számomra, hogy egy ilyen ember állt mögém és segített mindenben!

– Akkoriban egy zongorista csak akkor kapta meg a diplomáját, hogyha adott egy hangversenyt a Zeneakadémia nagytermében. Erre nálam is sor került. Igen ám, de nekem egy rossz zongorám volt, egy régi, ócska bécsi mechanikus zongora. Ha én azon készülök fel a koncertre, ahol majd egy nagy Steinwayen kell játszanom, az olyan lenne, mintha ping-pongversenyre mennék, ahol gumitűvel kell játszani, én pedig fautűvel játszánék. Elmentem Kodályhoz és elmondtam neki, hogy tanár úr, nagy bajban vagyok, és nem lehetne esetleg, hogy a tanár úr odaszólna a rádióba: engedjék meg, hogy az ottani zongorákon gyakoroljak. Ő azt mondta: nézzen ki egy olyan hangszert, ami magának tetszik. Kinéztem és felhívtam Kodályt, hogy tanár úr, találtam egy fantasztikus zongorát, de nem tudom, mit lehet ezzel kezdeni. Azt kérdezte: és mennyibe kerül? Mondom, hogy huszonkétezer forint. Mire ő: jöjjön a csekkért! Hát, ha láttatok valakit beleájulni a telefonfülkébe, az én voltam! Óriási értéknek számított akkor ez a huszonkétezer forint, ám mindennél többet ért számomra, hogy az aláírás a csekken Kodály Zoltán neve volt... Ezután elrendelte azt is, hogy én legyek az asszisztense, Kodály keze később is, mindig ott volt az életemben.

– Most a Zeneakadémián járunk, úgy is fogalmazhatnánk, hogy a magyar zene alma matere ez a hely, vagyis a magyar zene szentélye. Én a rengeteg utazásom során meglátogattam a világ legfontosabb zeneiskoláit. Hát, ez nem egy zeneiskola, ez sokkal több annál! Ez valóban egy szentély, önmagában is művészi alkotás. Ide jártam tizenkét éves koromtól kezdve egészen addig, amíg diplomát kaptam, sőt magam is itt tanítottam mint Kodálynak az asszisztense. És már akkor úgy éreztem, hogy templomból templomba érkeztem, mint ahogy gyerekkoromban a hitnek és a vallásnak a templomába, Baltazar nagyapának a nagy-

templomába jártam. Itt Kodály volt a főpap, akit a magyar zeneművészet úgy tart számon, mint Bartók mellett a legfontosabb személyiségét a magyar zenének...

– Nekem van egy olyan alapítványom, a Gyermekhíd Alapítvány, amelyben önkéntesek és hivatásos segítők arra vállalkoznak, hogy az elhagyott gyerekeket felkarolják, támogassák, róluk gondoskodjanak. Az életemet erre szeretném szentelni és ezzel szeretnék foglalkozni, mert ha meghalok, ezt fogja tőlem Jézus számonkérni. Szerintem sokkal inkább, mint azt, hogy sikerem volt-e a Carnegie Hallban New Yorkban, vagy sem. És alapítottam egy ösztöndíjat is, amely kimondottan zenészeknek szól. Erre pályázatot kell beadni, és a győztes megfelelő összegű támogatást kap a továbbtanulásához. Valójában én nem hiszek a tanításban, csúnyán hangzik ezt itt, ezen a helyen kimondani, de a lényege a tanításnak nem az, hogy valakit megtanítsunk elfogadhatóan játszani. Itt megint a szellemi, a művészi kerül előtérbe. Amikor azt mondom, hogy igazi művészet, azt mi kapjuk és nem mi tanuljuk. Ez nagy különbség! Kapjuk az Istentől, tehát ezért van talentuma valakinek. A talentum nem azt jelenti, hogy valaki megdolgozott érte és megérdemli, hogy ő karriert csináljon, hanem azt kapta. Ezért gyanús az, amikor egy művész, aki már elnyerte a közönség bizalmát, hogyan bánik a talentumaival. Beképzelt lesz-e, önző valaki lesz-e, vagy pedig megmarad alázatosnak, nem úgy, hogy alázatoskodik, hanem egyszerűen tudja, hogy az, ami benne érték, azt ő kapta. Valahonnan, máshonnan, az isteni dimenzióból.

– Azáltal, hogy kapok valamit, én nagyon is érzem: nekem ezt valamilyen módon meg kell szolgálnom. Úgy kell élnem, hogy azt mondja rá Krisztus: ez helyes, ez jó élet volt. A vallás az én életemben valójában gyakorlata az emberségnek. Engem nem érdekel, hogy ki, hol nevelkedett, semmi más nem érdekel: itt és most milyen ember. És itt teljesedik ki a szeretet szónak a legszebb értelme: tényleg úgy tudunk szeretni, hogy másoknak ezzel segítsünk! Számomra a legfontosabb krisztusi mondas: amikor megkérdezték a tanítványok, hogy hol van a mennyeknek országa? És ő azt mondta: bennetek. Ez a bennünk azt jelenti, hogy milyen emberek vagyunk, és hogyan bántunk a talentumokkal, amelyeket kaptunk...

– Egyszer felkértek egy olyan televíziós műsorra, amelynek ez volt a címe: „Miért kedves ez a tárgy az én életemben?” Akkor én ezt a képet választottam, a nagyapám, Baltazar Dzsó képét, akiről már sokat meséltem. És ha megnézik, hogy milyen kitüntetések vannak rajta, akkor láthatjátok, hogy azonosak azzal, amelyeket én kaptam! Van ilyen véletlen? Nincsen. Ez nem lehet véletlen! ♣

(Vásáry Tamás vallomása a YouTube-on teljes terjedelmében meghallgatható.)

Petrás Mária és Alina adventi tárlata

„Angyali üdvözlés”

Mária a gyermek Jézussal

FOTÓ: L. SIMON LÁSZLÓ

L. Simon László megnyitja a kiállítást, mellette Petrás Alina, baloldalt Petrás Mária

Babba Mária-szobrocskák

Petrás Mária és Alina a megnyitón

Az adventi készülődés jegyében november végén nyílt meg Petrás Mária Magyar Örökség díjas népdalénekes, keramikumművész és lánya, Petrás Alina Szervátiusz Jenő-díjas keramikus, népdalénekes közös kiállítása a fővárosi E-Galériában. A Falk Miksa utcai VármegyE-Galériában immár hagyományosnak mondható tárlatot L. Simon László író, költő nyitotta meg, karácsonyi köszöntőjét pedig Döbrentei Kornél költő olvasta fel a vendégeknek.

A moldvai csángók között nevelkedett Petrás Mária így emlékszik vissza gyermekkorára: „Abban a világban, amelyben születtem, imádságos harangozással kezdődött a nap és avval is ért véget. Névtelen szentek között nőttem fel, akik a sereg gyermekükkel körülvevé tudtak énekelve szöni, fonní, gyönyörűen hímezni és varázslatossá tenni azt a nehéz világot. Imádsággal, Mária erejével *elmesszítették* a testi-lelki bajokat. Az ő példájukat szeretném a világ elé tární.”

„Mindig a közepet kell választanunk,
nem pedig a túlzást, sem nem a hiányosságot,
viszont a közép mindig megfelel annak,
amit a helyes szabály megkíván.”

(Arisztotelész)

„A semerre sem hajlót nevezik középnek,
a sohasem változót nevezik mozdulatlanak.
A közép: az égalatti helyes útja. A mozdulatlan:
az égalatti meghatározó törvénye.”

(Konfuciusz)

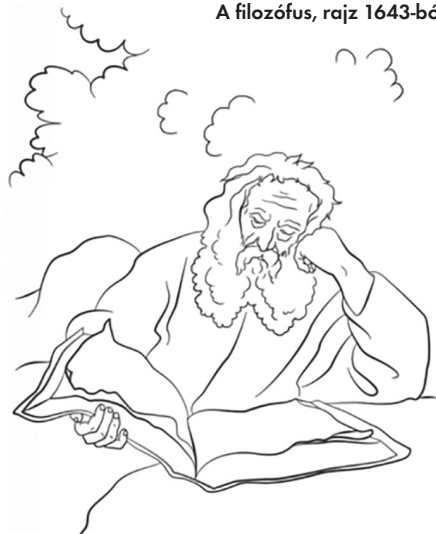
A közép fogalmának jelentőségét, sőt kulcsfontosságú társadalomfilozófiai szerepét az ókori görögök és a kínaiak nagyjából egy időben ismerték fel és kezdték el igen komolyan hangoztatni. Aztán a görögök elég gyorsan hűtlenek lettek hozzá, a későbbi nyugati gondolkodás pedig szinte teljesen megfeledkezett róla. Mintha soha nem is létezett volna. Ezzel szemben a kínai világszemlélet és társadalmi gyakorlat – a kettő együtt mai szóval: politikai filozófiai koncepció – máig igyekszik a mozdulatlan közép eszméjéhez tartani magát.

A nemes és a közönséges

A kínai filozófia kezdeteitől fogva mindenekelőtt társadalomfilozófia volt, filozófusaik mindenkor az emberek együttélési kérdéseire keresték a választ, a sérülésmentes együttműködés lehetőségeit kutatták. Így születtek meg már a kínai ókorban a később évezredekben át társadalmi stabilitást biztosító államelméleti elgondolásaik, és így jött létre a társadalmi együttélés minden részletére figyelő hivatalnoki rendszerük. A megfelelő mértékű szabadságot is garantáló ideális kormányzás megvalósításához a kínaiaknak szükségük volt az észszerűség viszonylag pontos meghatározására: ennek lett optimális mértéke a *közép*.

A mozdulatlan középhez való sikeres igazolás az egyén és a közösség életében is hosszú távú moralitást szavatol, mely a társakkal és a világ egészével kialakított viszonyaik erkölcsi szilárdságát, „kereteit” jelzi. Az erkölcsi alapú

A filozófus, rajz 1643-ból

SÁRI LÁSZLÓ

A KÖZÉP

Egy időtálló fogalom, avagy a megmaradás módja

társadalom számára a mozdulatlan közép mutatkozott tehát a legbiztosabb igazodási pontnak. „A közép mozdulatlansága a legnagyobb tökéletesség. Nagyon kevés ember tudja sokáig megtartani” – állították meggyőződéssel a régi kínaiak, és azt is elárulták, hogy miért. Mert az emberek „a helyes utat nem értik. A kiválóak túlmennek rajta, a nem kiválóak el sem érik.” – magyarázza *A közép mozdulatlansága* című kínai erkölcsfilozófiai mű szerzője, mely „Konfuciusz iskolája által örökbe hagyott erkölcsi tanításokat tartalmaz” – ahogy az ókori szöveget közreadó és kommentáló XII. századi Csü Hszi írja róla.

„A nemes gondolkodású ember a közép mozdulatlanságát valósítja meg, a közönséges ember pedig ellenkezésbe kerül a közép mozdulatlanságával. A nemes azért valósítja meg a közép mozdulatlanságát, mert nemes, és mindig a középhez tartja magát; a közönséges ember pedig azért kerül ellenkezésbe a közép mozdulatlanságával, mert közönséges, és nem fél semmitől.”

„Ha az öröm és harag, bánat és boldogság fel sem támad a lélekben, akkor beszélhetünk egyensúlyról. Ha feltámadnak, de megőrzik a közép mértékét, akkor beszélhetünk harmóniáról.”

Így világítják meg már a mű első bekezdései a „középhez tartás” (igazodás) lényegét és következményeit. Ezekből a mondatokból úgy látjuk, mintha maga a mű, *A közép mozdulatlansága* a legszemélyesebb formában fordulna olvasójához, és elsősorban a köznapi élet gyakorlatában „magánhasználatra” szánja bölcséleti ajánlásait. Csakhogy *A közép mozdulatlansága* nem sokáig időz az egyes embernél, akinek persze szintén épülésére („tökéletesedésére”) szánja e munkát, hanem – azt is mondhatnánk, hogy „régai kínai szokás szerint” – hamarosan rátér az egyén társadalmi és politikai viszonyaira, egyszerűbben fogalmazva: az együttélés és együttműködés kérdéseire. Ezekből pedig már egyenesen következnek az irányítási, vezetési, társadalomszervezési és államelméleti kérdések, szempontok és elvek. („Aki tudja, hogyan kell tökéletesítenie önmagát, azt is tudja, hogyan kell kormányozni az

Platón és Arisztotelész

embereket.”) Az egyes ember épülésére szolgáló erkölcsi tézisek azonnali, közösségi szemléletű alkalmazásában a kínaiak igen józan és gyakorlatias viszonyulása mutatkozik meg. Az az igény, amely életre hívta viszonyközpontú gondolkodásukat, a finom, olajozott társadalmi együttműködés égető fontosságának a felismeréséhez és megszervezéséhez is elvezette tudós hivatalnokaikat.

„A kormányzás mindig az emberektől (hivatalnokoktól) függ. Az uralkodó mindig saját maga szerint választja ki embereit. Saját magát mindig az erénnyel tökéletesíti. Erényét is tökéletesíti, mégpedig az emberséggel.”

„Csak akinek birtokában van az égalatti legnagyobb bölcsessége, csak az lehet elég okos, elég értelmes, elég bölcs és elég sokat tudó ahhoz, hogy kormányozni tudjon; csak az lehet elég nagylelkű, elég kegyes, elég nyájas és elég gyengéd ahhoz, hogy gondoskodjék mindenkiről; csak az lehet elég tevékeny, elég határozott, elég szilárd és elég kitartó ahhoz, hogy mindent keményen kézben tartson; csak az lehet elég önmegtartóztató, elég komoly, elég közepen-álló és elég egyenes ahhoz, hogy mindenki tisztelje; csak az lehet elég rendezett, elég elvi, elég gondos és elég éber ahhoz, hogy megkülönböztetni tudjon.

Az ilyen ember mindent átölélő és hatalmas, és kimeríthetetlen akár egy mély forrás [...] Megmutatja magát, s az egész nép tiszteli; megszólal, s az egész nép bizik benne; cselekszik, s az egész nép meglepődött.

Az égalatti világ lakóinak boldogulása érdekében tehát az itt felsorolt erényeket várja el az uralkodótól *A közép mozdulatlansága* című alapmű. De ezt várja el tőle az Ég is, akinek (mint istenségnek) a megbízásából a fejedelem (majd császár) uralkodik az égalatti világban, és akitől csakis az erény legkiválóbb birtokosai kaphatnak ilyen megbízást. (*A nagy erény mindig meghozza az égi megbízást.*) Továbbá a jó uralkodó *„hasonló az Éghez, amely mindent betakar és oltalmaz, s a Földhöz, mely mindent hordoz és támogat”*.

Az Ég és a Föld mint *„oltalmazó és támogató”,* valamint *„átalakító és fenntartó”* többször is megjelenik *A közép mozdulatlanságában,* nem kétséges, hogy az univerzumnak ezek a tevékenységei azok, amelyeket az erényes (nemes gondolkodású) embernek is ajánlatos követnie, kiváltképp ha uralkodó. Aki képes volt teljesen kifejleszteni a saját természetét, az *„képes arra is, hogy segítse az Ég és Föld átalakító és fenntartó hatalmát”*. (Az átalakítás itt minden bizonnyal a fenntartás segítségét jelenti, és nem a nyugati hős a földi világot teljes egészében átalakító munkálkodását.)

„Az okosság valamiféle erény”

Ha kíváncsiak vagyunk rá, hogy mindezeket túl hogyan képzeltek el az ókori kínaiak az ember biztonságos életét, boldogulását és megmaradását ezen a földön, akkor tovább kell lapozgatnunk filozófiai irodalmuk munkáiban. Egy másik konfuciózus alapmű, *A nagy tanítás* is igen jól példázza a régi kínai társadalomszemléletet és gyakorlatiasságot. Ebből is hasznos lehet egy-két bekezdést idéznünk. Ezt a művet ugyanaz a XII. századi Csu Hszi adta közre és kommentálta, aki *A közép mozdulatlanságát,* és akit többször idéztünk írásunkban. Csu Hszi *A nagy tanítást* is az erényességre egyénileg törekvőknek ajánlja, azok közül is leginkább a

Konfuciusz

„kezdőknek”. Ezt írja róla a mű bevezetőjében: *„A Nagy Tanítás [...] a tanulni kezdők számára az erény kapuja. [...] Aki tanul, annak ebből kiindulva kell tanulnia, s akkor nagyon valószínű, hogy nem fog tévedésekre esni.”*

E helyen feltétlenül szükséges közbevetnünk, hogy az *erényesség* fogalma itt és a régi ázsiai bölcsleletben másutt is elsősorban filozófiai kategóriaként jelenik meg, ennek következtében sokkal szélesebb érvényű, mint az újkori európai gondolkodásban, ahol szűkebb értelemben vett erkölcsi szabálykövetést jelent. Ide is a teológia erkölcsstanából származott át a középkort követően, s eközben a fogalom a nyugati szemléletben meglehetősen szekularizálódott, és köznyelvivé vált. Ennek következtében – mint elsősorban a magánélet viselkedési normáira és szabályaira utaló kifejezés – a filozófia szótárából szinte teljességgel kiszorult. A nyugati világban leggyakrabban máig legszűkebb köznyelvi jelentésében használatos.

Ami a fogalomnak e közhelyessé vált modern kori európai tartalmán kívül a régi keleti gondolkodásban még megjelenik, azt talán éppenséggel írásunk egyik mottójának szerzője, maga Arisztotelész fogalmazza meg legvilágosabban. Megállapítása a moralitás egészére is vonatkoztatható, akár summázatként is. Így szól: *„Egyetlen emberi dologban sincs megannyira az állandóság, mint az erény szerinti tevékenységekben.”* Nos, éppen erre az állandóságra volt szüksége a régi Keletnek a gyakorlatban, minden magánéleti és közéleti szituációban. Pontosan ezt az állandóságot – másképpen szólva következetességet és tartósságot – igyekeztek elérni és megőrizni a kínaiak a mozdulatlan közép folyamatos szem előtt tartásával. Mint igazodási pont számukra a mozdulatlan közép jelentette a vágyott állandóságot.

Arisztotelész – csakúgy, mint Konfuciusz és követői – az erényt tartotta a boldogság legfőbb forrásának. Nikomakhoszi etikájában határozottan kijelenti: *„A boldogság döntő tényezője az*

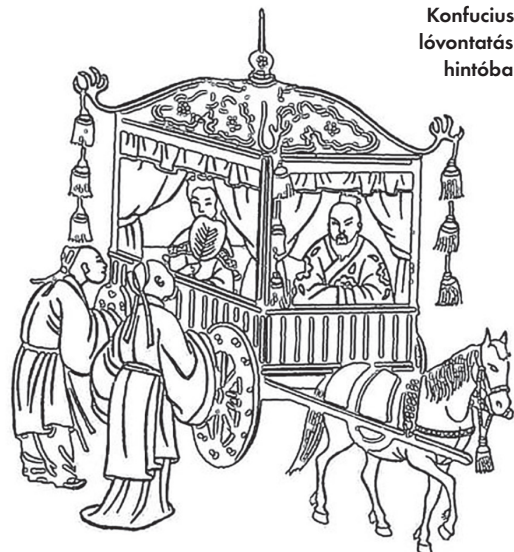
erény szerinti tevékenység, az ellentétes jellegű tevékenységek pedig a boldogtalanságot szülik.” Ugyancsak joggal állítja ugyanitt azt is, hogy *„az okosság valamiféle erény”*. Akik képesek mindezek figyelembevételével szervezni és élni az életüket, azok a boldogok: *„Atragvov rajtuk az erkölcsi szépség”* – írja Arisztotelész, mintha nála kicsit idősebb kínai filozófustársait folytatná. De gondolhatunk itt Arisztotelész saját, görög előzményeinek folytatására is, a mérték már Platónnál is minőséget jelentett, világosan leszögezte: *„A mértéktartó lélek jó.”*

Nyugat és Kelet

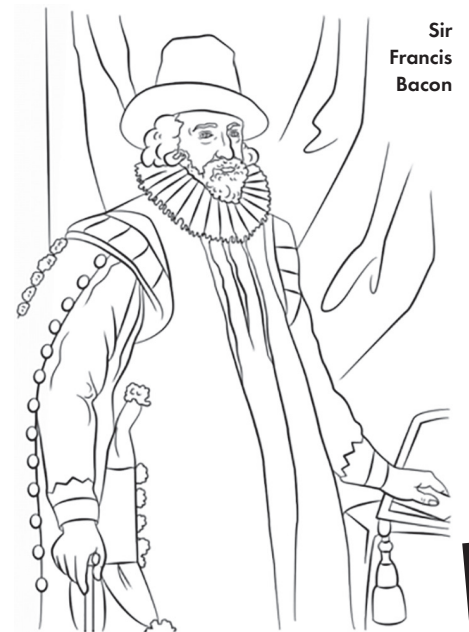
A nyugati világ egy-két későbbi gondolkodója a görögök után is igyekezett életben tartani a közép eszményét, például fel-feltűnt a skót David Hume XVIII. századi erkölcsfilozófiájában (*„A középútas életvitel a boldogság, az erény és a bölcsesség szempontjából a többinél kedvezőbb”*), és Edmund Burke, a „nagy ír ellenforradalmár” munkáiban. Ám ezek a ritka próbálkozások, józan felhívások a modern európai társadalmakban már nem jutottak el a közösségi élet gyakorlatáig. Ennek talán az is oka, hogy a görög világ emberi viszonyai között sem volt igazán jelentős szerepe az erényességnek, sokkal inkább szép, költői elképzelésnek tekintették filozófusaik gondolatait.

A nagy tanítás című kínai morálbölcséleti mű – melytől az imént egészen a modern nyugati szemléletig kanyarodtunk – kezdetben ugyancsak a „hatalmas erény” elsajátításának alapvető szempontjait és tételeit sorolja, ahogy *A közép mozdulatlansága,* és ahogyan mindkét nagy görög filozófus is ezekre építette közösségük eszményi (az ő esetükben utópisztikus) életét. Ám a kínai mű szerzője már munkája első bekezdéseiből is minduntalan kitekintget az erényesség kérdésének *társadalmi* vonatkozásai felé, sőt hamarosan közigazgatási

Konfuciusz
lővontatású
hintóban

Sir
Francis
Bacon

tanácsokat, majd kormányzási ajánlásokat (elvárásokat) fogalmaz meg. A tanítások szemléletében nekünk is azonnal feltűnik a híres kínai praktícizmus, a megfogalmazásban pedig a nyelvi akkurátusság, részletező leírásaik megszokott és élvezetes pontossága.

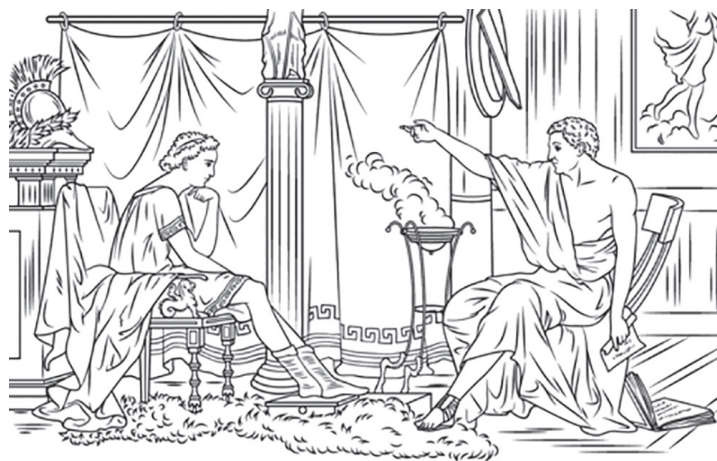
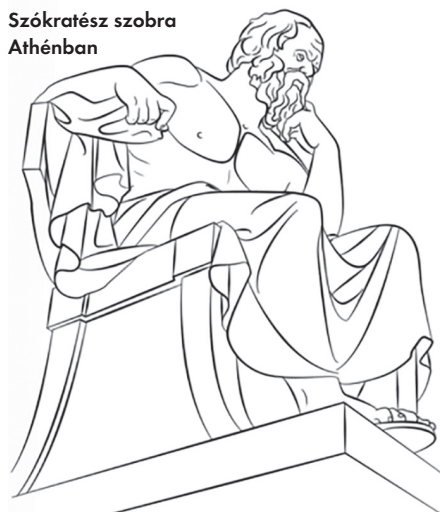
„Ha akadna olyan főember, aki szilárd jellemű, s más képességei nincsenek ugyan, de szíve mentes a szenvedélyektől, az úgyszólván birtokolja mások képességeit, és ha az embereknek tehetségük van, azt szinte a sajátjaként tudja birtokolni [...], nos, egy ilyen ember felettébb hasznos lenne! De ha az embereknek tehetségük van, ő pedig irigyli őket és féltékeny rájuk, tehát gyűlöli őket, és ha vannak az emberek között jámborak és szentek, ő pedig ellenkezik velük és gáncsolja őket [...], nos, akkor elmondhatom, hogy egy ilyen ember ugyancsak veszedelmes! [...] Látni egy kiváló embert és nem tudni felemelni egy hivatalba, vagy felemelni ugyan, de nem idejében, hanyagság. Látni egy gonosz embert és nem tudni eltávolítani, vagy eltávolítani, de nem elég messzire: hiba.”

Az ún. tudásalapú, fejlettnak mondott nyugati társadalmaknak bizony a kínaiaknál sokkal több időre volt szükségük ahhoz, hogy elméletben legalább eljussanak ideig. Hogy felismerjék: az emberi karakter (minőség) az együttműködés szempontjából minden élethelyzetben sokkal fontosabb, mint bármilyen tudás. A tudást meg lehet szerezni, el lehet sajátítani vagy meg lehet vásárolni. Az emberi minőséget nem lehet. Sőt, emberi minőséget előállítani (képezni) sem lehet, a karakter, a jellem igen ritka, pótolhatatlan érték. Ha megvan, akkor talán fejleszteni lehet – egy kicsit.

Tökéletesség mindenáron

A nagy tanítás gyakorlati hasznosíthatóságának szándékát jelzi az is, hogy a mű számos helyén velős tömörségű, szólásmondásokra jellemző megoldásokkal találkozunk. Az efféle helyek olyannyira gyakoriak, hogy akár egy teljes proverbium-gyűjtemény is összeállítható lenne ennek a rövid bölcséleti műnek okos, frappáns mondataiból. Mindez általában is jellemző a régi kínai filozófiai szövegekre,

Szókratész szobra
Athénban

amelyek azért íródtak ilyen formában, hogy a tanítások könnyen megjegyezhetők és könnyen idézhetők legyenek. Így aztán a kínai köznyelv (évezredek óta!) igen gyakran idézi is a filozófiai művekbe rejtett és időközben népszerűvé vált, „folklorizálódott” szentenciákat. A megjegyezhetőség és idézhetőség ilyen tudatos és következetes figyelembevétel mögött nyilvánvaló nevelői szándék húzódik meg, ez is a már sokszor emlegetett kínai gyakorlatiasság része. Az erkölcsi tanítások esetében a mindenkori szerzők célja ezzel az volt, hogy tanításaik kulcsfogalmai és alapvetései mindig „kéznel legyenek”, minden pillanatban és minden élethelyzetben figyelmeztessék az embereket az erkölcsi tudnivalókra, szabályokra.

„A beteljesült erény a legnagyobb tökéletesség.” „A tudást a dolgok természetének tanulmányozása fejleszti [...], ami azt jelenti, hogy meg kell közelítenünk a dolgokat és ki kell merítenünk törvényeiket.” „Ha a kisembernek nincs elfoglaltsága, akkor cselekedetei nem erényesek, és nincs olyan, amit el ne követne.” „Aki emberséges, a vagyona árán is önmagát fejleszti; aki pedig nem emberséges, az önmaga árán is vagyont gyarapítja.”

„Csak ha valaki illő módon bánik háza népével, akkor méltó rá, hogy tanítsa az ország lakóit.” „A szülői szeretet az, amellyel a sokaságot irányítani kell.” „Az a mondás, hogy az ország jó kormányzásához mindenekelőtt a család ügyeit kell rendezni, azt jelenti, hogy nincs olyan ember, aki a családját ugyan nem tudja tanítani, de családján kívül az embereket tanítani tudná.” „Az ország nem a haszonlesés által, hanem az igazságosság által jut igazán haszonhoz.”

A nagy tanítás proverbium jellegű megállapításaiban is – a viszonyközpontú kínai gondolkodásból következően – lépten-nyomon megjelennek az együttélés és a társadalmi érdekek kérdései. Mégpedig – mint az írásunkban idézett szövegrészekből jól látható – igencsak egyszerű és meggyőző fogalmazásban. Bárki, aki ezeket olvassa, illetékességet érezhet bekapcsolódni a felvetett kérdésekről (ősidők óta) zajló diskurzusba.

A kínai államelméleti eszmefuttatásokban minden bizonnyal a „család” fogalma (mint metafora) fordul elő leggyakrabban. Ez sem

nélkülözi a céltudatosságot. Mivel családi kérdésekben mindig mindenkinek vannak ilyen vagy olyan tapasztalatai, az ókori Kínában is a családi szellemű kormányzás elve és gyakorlata bizonyult a legerőteljesebbnek és legelfogadhatóbbnak, mindemellett a leghatékonyabbnak is. A családias jellegű társadalmi viszonyok és államirányítás megteremtését a kormányzó főhivatalnokok is igen komolyan gondolták. Ebben az értelemben a család mint társadalmi bázis és mint viszonyulási pont a régi Kínában valójában a politikai közép fogalmának felelt meg. A család – mint minden körülmények között változatlan és megbízható középpont – mintájává vált az államszervezetnek, s a gondoskodó állam valóban biztonságot is nyújtott a kínaiaknak.

A régi Kína társadalombölcseletében és politikai gyakorlatában a legtöbb kérdésben közösségi értéként jelent meg a közép fogalma. A biztonságos mozdulatlan közép felé tartás (igazodás) igénye és törekvése például Kína egész történelmét jellemzi, sőt meghatározza. A mozdulatlan, azaz biztonságos közép felé tartás nagyjából három évezredes folyamatosága szilárd konszenzuson alapuló társadalmi törekvést feltételez. A középhez igazodás történelmileg is a veszélytelenség és az egyensúly választását jelentette, ad absurdum: a történelem akarásával és csinálásával szemben a történelem „nemakarását” és „nemcsinálását”. ♦♦

David
Hume

SZAKONYI KÁROLY

Gergely Ágnes laudációja

A díjátadón: Lukács Sándor, Szakonyi Károly, Gergely Ágnes, Bogyay Katalin és Görgeyné Iván Ildikó

Gergely Ágnes portréja

(Elhangzott a Radnóti Miklós Színházban, 2024. november 22-én.)

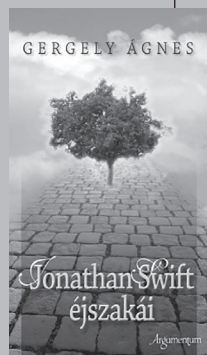
Ünnepélyes irodalomtörténeti pillanat ez a mai: első ízben kerül átadásra a *Görgey Gábor-díj**. A magyar irodalomban immár klasszikussá vált életműve, Görgey Gábor kiváló költői, próza- és drámaírói munkássága teszi különösen értékesé ezt a díjat, rangját pedig növeli az a díjazott író, költő, akinek alkotásai kimagaslanak a kortárs irodalomból. Ilyen alkotó *Gergely Ágnes*.

Aki elmélyül művészetében, költészetének sokszínűségében, közben sok más mellett olyan remeklésre lel, mint a *Kobaltország*. Ez a zseniálisan szerkesztett, különleges, versből és prózából építkezett önvallomás és fanyar bölcsélet, nyelvi humor, olyan egyedüli teremtés, mint – ahogyan Lengyel Balázs megjegyezte – Weöres Sándor *Psychéje*. A fantázia és a valóság egybevetése a kobalt király és udvari bolondja vitáiban, szinte teljes képet nyújt Gergely Ágnes eszmei világáról.

Azt vallja, nem voltak mesterei, magányosan építette művét. De találkozott az élő klasszikusokkal, és leírja Füst Milánál tett látogatását, ahol a mester megkérdezte, kit tart jónak az élők közül. Pilinszkyt említette, a *Harmadnapon-t*. És miért jó ez a vers? kérdezte Füst Milán. Mert kinyit, felelte. Et resurrexit tertia die. Kinyit, mint egy kaput. A mester bólintott, de búcsúzaskor azért azt mondta: „A kisasszony máskor majd tudja jobban, hogy miért jó egy vers!”

De Gergely Ágnes tudja. Megtette és megélte a maga művészi útját a lírában a csúcsig. Költészetének gazdag formavilágában az elvonatkoztatás, a klasszicitás, a latinos műveltség és a kortárs modernség egyaránt megtalálható. Számos műfordítása között főleg angol nyelvről átültetett verseket találunk. Auden, Browning, Byron, Joyce, Keets mellett legtöbbször Edgar Lee Masters költészetéből merített. Esszéiben is megemlékezett a különös hangú költőről. A 2006-ban kiadott *Útérintő* című kötetben gyűjtötte össze gazdag, sokszínű, izgalmasan érdekes költészetét. Nem sorolható be valamely irányzatba, de hangvételét, írói hitvallását tekintve a nyugatosokkal vagy azok utódjaival, az újhaldakkal rokoníthatjuk.

Mindig élvezettel olvastam regényeit és tárcanovelláit, egyszerű prózáját, amelyből érződik a költő, de csak az érzékenységet tekintve, mert vérbeli próza az övé *A Két szimpla a Kedvesben* című memoár izgalmas regény is a maga nemében. Benne vannak azok az évtizedek, amelyeket a mi korosztályunk átélt, az a Magyarország, amelyben felnövekedett. Írásaiban azt élvezem, amit csak az igazán jó írók tudnak: atmoszféri-

kusan indítani a szöveget, a kezdőmondatok ritmusával, mondhatom hangszerelésével máris beleránt a műbe, hogy aztán el se engedjen onnan egy pillanatra sem. Lenyűgözve olvastam *A chicagói változatot* éppen úgy, mint az *Absztrak tehén* darabjait, az *Őrizetleneket* vagy *A tolmácsot*, aztán a naplónak nevezettek, a svéd, dán, norvég ellenállás történeteit, ezeket a háború utáni, feltáró interjú-riportokat. Ugyancsak remeklések, már csupán az erre való vállalkozás miatt is. És persze a nagy művészekkel készített interjúk! Színésznőket, színészeket keresett fel, Lázár Máriát, Olty Magdát, Tolnay Klárit vagy a férfiak közül Páger Antalt, Szabó Sándort például. Őszinte szívvel közeledve őszinte válaszokat várt és kapott tőlük, mert megnyíltak előtte tájékozottságát, tapintatát, empátiáját érezve.

Őszinteségét, nyitottságát érezzük, ha a verseit, prózáját olvassuk: az élet dolgai iránti érdeklődést, a titkok megfejtésének vágyát, az indulatok forrásának fáradhatatlan kutatását és megértését. „Soha ne higgy a csillogó szavaknak, az igazság egyszerű és szerény!” – írta leánykori emlékkönyvébe az unokabátyja. Csodáld és szeresd örökké az erkölcsi törvényt önmagadban, és a csillagos eget fölötted...

Gergely Ágnes nem hisz a csillogó szavaknak, és művészetében sem él velük. Ismerve életútját tudhatjuk, milyen terhek, fájdalmak, tapasztalatok készítették mindig is az igazság kimondására költészetben, irodalomban. Gergely Ágnes a kortárs magyar irodalom kiválósága. A József Attila és Kossuth-díj meg számos más kitüntetés – köztük a Füst Milán-díj – mellé most adakerül a *Görgey-díj*. Tekintse úgy szellemében, most ő is itt van köztünk! ♦♦

*A díjat Görgey Gábor emlékére felesége, Iván Ildikó operaénekes, színművész alapította.

ADY ÉS LÉDA LEVELEZÉSE A COPIA FELÜLETÉN

Az OSZK különleges gyűjteményei közül mostani Lyukasóra-számunkban már olvasóink figyelmébe ajánlottuk a *Könyvjegytár ex libris* válogatását. Most egy másik kuriózumra irányítjuk reflektorunkat: nemzeti könyvtárunk *Copia* felületére. A *Copia* az MNMFK OSZK kéziratának olyan digitális szolgáltatása, amelyen keresztül kultúrtörténeti jelentőségű dokumentumok kerülnek mindenki által elérhetővé. A nemzeti bibliotéka kéziratára hazánk legnagyobb kéziratgyűjteménye, amely több mint

másfél millió kéziratot őriz, közöttük hétszáz személyi hagyatékot. Eddig hozzáférhetővé tették ezen a felületen Babits Mihály levelezésének közkinckörbe tartozó részét, Petőfi Sándor és Szendrey Júlia kéziratait, Kölcsey Ferenc költeményeinek, leveleinek, kritikái értékeztésének kéziratait, valamint Keresztury Dezső Egry Józseffel folytatott levelezését. Ebbe a sorba illeszkedik most az *Ady-Léda-levelezés*, amely azoknak, akik szeretik Ady Endre költészetét, érdekességként szolgálhat.

„Postán maradó”

avagy egy viharos szerelem lenyomata

Ady Endre és Diósné Brüll Adél kapcsolata az egyik legismertebb szerelmi történet a magyar irodalomban. Az OSZK Kézirattára kétszázötvenhárom levelet őriz kettejük levelezéséből, amelyek a ma ismert, egymásnak szóló üzeneteik túlnyomó részét teszik ki. E levelek digitális másolatát tették most mindenki számára hozzáférhetővé.

Kettejük kapcsolatának dokumentumai több lépésben kerültek a kézirattár gyűjteményébe. Révész Béla, Ady jóbarátja és monográfusa vásárolta meg a „relikviadobozt” Léda hűgától, Brüll Bertától. Léda ebben a dobozban tartotta Adyhoz kötődő emlékeit. Révészről az anyag egy részét a Széchényi-könyvtár vette meg, egy másik részét pedig Révész orvosa, Nádor Henrik, aki maga is Ady-rajongó volt. Az irategyűttes végül Ady titkárnak özvegyétől, Steinfeld Nándornétól érkezett az OSZK kézrattárának állományába.

A kétszázötvenhárom dokumentum túlnyomó része Ady által írt levél. A szerelmesek 1903-ban találkoztak először, Nagyváradon, ahová az akkor már Párizsban élő asszony hazalátogatott. Ady nemcsak Lédával, de a férjével, Diósy Ödönnel is baráti viszonyt igyekezett fenntartani. A költő leveleinek jelentős részét Párizsba küldte, kettős címezéssel: azok, amelyek a házaspár mindkét tagjához szóltak, közös lakásuk címére érkeztek, míg a kimondottan szerelmes témájúakat „postán maradó” megjegyzéssel látta el. A levelezés végigkíséri kettejük viharos, ambivalens szerelmét, amely nemcsak heves „héja-nászuk” epizódjait sejteti, hanem személyiségükbe is betekintést enged. Sok panasz, bántás, mégis szenvedélyes ragaszkodás jellemzi kapcsolatuk kilenc évét.

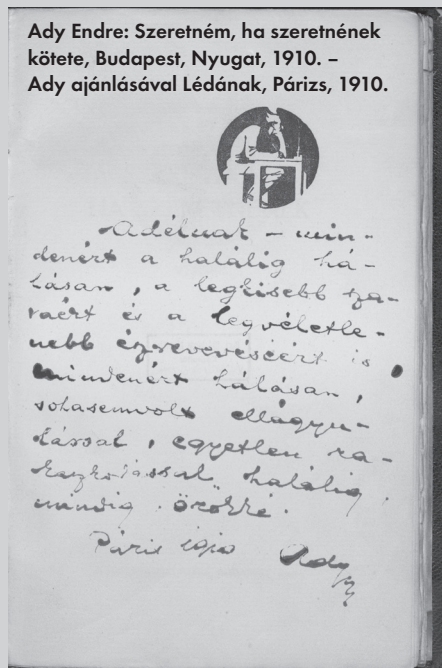
Ady költészetében is fontos szerepet kap műzsája, Léda. Jellemző szerkesztési elve, hogy ciklusokra bontotta versesköteteit. A kapcsolatuk alatt megjelent kötetek mind tartalmaznak Lédához szóló ciklust. Ady végül az 1912-ben a *Nyugatban* közölt híres szakító vers, az *Elbocsátó, szép üzenet* soraival zárta le kapcsolatát műzsájával.

Ady és Léda szerelmi történetét sokan és sokféleképpen interpretálták már. 1903-ban Diósy Ödön és felesége Adél, négyszobás lakást béreltek a Rue de Lévis 92. szám alatt. Adél 1901 és 1903 között rendszeresen hazalátogatott Nagyváradra. 1903. szeptember 6-án itt ismerkedett meg Adyval, akinek írásait a Nagyváradai Naplóban olvasta. A lapot Adél és a férje Párizsban is járatta, hiszen Diósy Ödön alapító részvényese volt a lapnak. 1904-ben döntött úgy, hogy meghívja magához a költőt Párizsba, ahol később az ő lakásukban lakott. Különös szerelmi háromszög alakult ki közöttük: jól megvoltak hármában, nem voltak veszekedések a házastársak között. A bohém költő pénzét Adél kezelte. 1904 szeptembere és novembere között Adél Ady Endrével a francia Riviérára utazott. 1905 májusában pár napot a Starnbergi-tó partján töltöttek, majd Nagyváradra utaztak. Adél őszi Nagyváradon maradt, ahol Ady többször is meglátogatta. 1906 őszén földközi-tengeri hajóúton vettek részt. 1907 augusztusában

Léda a tükre előtt

Ady Endre: Szeretném, ha szeretnének kötetet, Budapest, Nyugat, 1910. – Ady ajánlásával Lédának, Párizs, 1910.

halott kislánya született (hivatalosan Diósy nevére jegyezték be, de valószínűleg Ady volt az apa). 1908 szeptemberében Adél néhány napig Érmindszenten tartózkodott szerelménél. 1909 márciusában Adyval a Riviérára utazott, majd augusztus második felében Svájcba hívta. 1910-től már egyre többet veszekedtek Adyval, ami 1911-ben is folytatódott. Kapcsolatuk fokozatosan megromlott, bár még időnként találkoztak.

A végső szakítást a *Nyugat* 1912. május 16-i számában megjelent vers, az *Elbocsátó szép üzenet* jelentette. Adél a vers lesújtotta, a férje próbálta vigasztalni, ám az asszony a vers megjelenése után sohasem látta már viszont Adyt. Kettejük kapcsolatáról csak Ady halála után kerültek nyilvánosságra részletek.

◆ Weltler Ildikó

Füst Milán
naplója,
mellett
a töltőtolla is

A párnákon
álmnapló idézetek
olvashatók

Enteriőrök
a kiállításról

ÍRÓI NAPLÓK A PETŐFI IRODALMI MÚZEUMBAN

December 3-án nyitották meg és 2025. augusztus 31-éig látogatható a Petőfi Irodalmi Múzeumban a *Halálom esetén elégetendő! – Írói naplók* című kiállítás. A PIM Kézirattára a magyar irodalom legendás naplóírói közül Csáth Géza, Fodor András, Füst Milán, Móricz Zsigmond, Cs. Szabó László, Szentkuthy Miklós és Lesznai Anna kéziratos naplóját őrzi, de naplószerű feljegyzések, időszakosan vezetett naplók és határidőnaplók szinte minden hagyatékban találhatók.

Az írói naplók, ahogy a szerzői levelek is, a magánélet területéről törnek át az irodalomba: olykor a művek írása mellett, olykor azok helyett. Thomas Mann például elégette a napló nagy részét, Füst Milán pedig ezzel az instrukcióval indította korai naplófüzetét: „Halálom esetén elégetendő!” Ám néhány év elteltével már élete fő művének tartotta feljegyzéseit, ugyanúgy, mint Karinthy Ferenc, aki publikálta is a legérdekesebbnek tartott részeket. A látogatókat Borbás Andrea főmuzeológus, a tárlat kurátorának rendezési perspektívája segíti az eligazodásban.

Az első teremben olyan atmoszférát teremtettek, mintha egy naplófüzetbe lépnénk be. Felnagyítva nézhetünk meg egy-egy oldalt Lesznai Anna, Móricz Zsigmond, Füst Milán, Illyés Gyula és Csáth Géza naplóiból. Jókai Anna, Sütő Andás, Hubay Miklós és Erdélyi József zárt naplófüzetei is ki vannak állítva, a fiókokat kinyitva pedig naplóbejegyzéseket olvashatunk.

A második terem az útinaplók világába vezet be, itt egy vonat-étkezőkocsija szolgáltatja a élményt. Ebben a szekcióban útinaplókból

vett idézeteket olvashatunk, valamint Polcz Alaine és Kányádi Sándor hangnaplóiba is belehallgathatunk.

A kiállítás harmadik egységében enteriőrt rendeztek be különleges naplókcal. Ha itt kinyitjuk a fiókokat, Móricz Virág vagy Szerb Antal gazdasági naplóiba pillanthatunk bele, a párnákon pedig álmnapló-idézeteket olvashatunk. És videóknak vallanak naplóírói szokásairól kortárs szerzők: Bartis Attila, Kemény István, Orosz István és Vége László.

A tárlaton olyan naplóbejegyzéseket is közzétettek, amelyekből kiderül, hogyan éltek meg a történelem nagy eseményeit íróink. A kiállítás szemléletesen, több szempontból mutatja be az írói naplókat: milyen altípusai lehetnek, milyen füzetbe és hány éven keresztül íródtak, hogyan kerültek a múzeumba, melyik naplófüzet érkezett a legmesszebből, miképpen alakul bennük a makrotörténelem mikrotörténeté...

Hat kisfilm is készült az írói naplókról. Illyés Gyulának ugyan nem a Petőfi Irodalmi Múzeum őrzi a hagyatékát, ám unokája, Kodolányi Judit, aki muzeológusként itt dolgozik összeállított egy kisfilmet az Illyés-naplókról. Cséva Anna Móricz Zsigmond naplójáról, Molnár Eszter Edina Csáth Géza jegyzeteiről, Török Petra Lesznai Anna, Szilágyi Judit pedig Füst Milán naplójáról beszél egy-egy kisfilmben. A tárlókban láthatók a naplófüzetek, a kiadott naplók, Illyés Gyula ceruzája és Füst Milán töltőtolla is... Érdekes, hogy Vészi Endre normandiai videónaplót készített, Tompa László útinaplót, és Tandori Dezső is rendszeresen dokumentálta napjait hangnaplókban.

ÉLŐ MAGYAR FESTÉSZET

Generációk képei a Pesti Vigadó termeiben

Három generáció munkáit vonultatta fel Élő magyar festészet címmel az a nagyszabású kiállítás, amelyet 2024. október 12-től november 24-ig látogathatott a közönség a Pesti Vigadó termeiben.

A megnyitóünnepségen Verebes György, A Magyar Festészet Napja Alapítvány elnöke köszöntötte a nagyszámú közönséget, majd Zánki-Tóth Enikő, a Kulturális és Innovációs Minisztérium Kulturáért Felelős Államtitkárságának fősztályvezetője beszélt A magyar festészet napja rendezvénysorozat több mint húsz éve ívelő pályájáról és jelentőségéről. A kiállítást Bellák Gábor, a Magyar Nemzeti Galéria főmuzeológusa nyitotta meg. Beszédében kiemelte a képi kultúra, a művészi igénnyel kialakított felület, ezen belül pedig a festészet felbecsülhetetlen jelentőségét szellemi és mindennapi életünkben. A magyar festészet napja idei életműdíjasa Újházi Péter Munkácsy-díjas festőművész lett, a középgeneráció díját Kopasz Tamás Munkácsy-díjas festőművész, míg a fiatalok Maticska Jenő-díját Erményi Mátyás festőművész kapta. A tárlaton közreműködött Dresch Mihály Kossuth-díjas zenész.

Enteriőr az Élő magyar festészet című kiállításról a Vigadóban

Dresch Mihály
a megnyitón

Kopasz
Tamás
átveszi
a közép-
generáció
díját

Előterben az Életműdíjat elnyerő
Újházi Péter alkotása

Erményi Máttyás,
a fiatal generáció
díjazottja átveszi
a Maticska Jenő-díjat

BELLÁK GÁBOR

A festészet igazsága

Erre a megnyitóra készülve pár nappal ezelőtt végigjártam a kiállítást, és megállapítottam, hogy nem lehetett könnyű megrendezni, olyannyira különböző irányzatok jegyében alkotott műveknek kellett teret biztosítani. Nem lesz hát könnyű egy megnyitóban összefoglalni sem. Miért? Fiatalok, középkorúak, doyenek és a rendező művészek anyagai láthatók a Vigadó négy szintjén. Sokféle látásmódot, sokféle technikát mutató anyag található itt azért, hogy a magyar festészet napja alkalmából képet nyújtson a mai magyar festészetéről.

Ezen eltűnődve fölvetődött bennem az a gondolat, hogy vajon manapság van-e olyan probléma, amit egyedül a festészet tud megoldani? Vannak-e még ma is megrendítő, nagy művek, vagy ott tartunk, hogy ma már mindenki fest: színész, nyugdíjas, sportoló, rockzenész, és mindegyikre ugyanakkora figyelem irányul? A festészet hobbitevékenység-e, vagy van valami magasztosabb értelme is?

Ki a festő, és mit is akar az, aki festeni kíván? Tegyük fel hát ezt a csúnya kérdést: mire jó a festészet? Ha elsöre nem is tudunk a kérdésre válaszolni, közelítsünk hozzá másképp! Mi lenne, ha egyáltalán nem lenne festészet: ha nem születtek volna meg a híres és kevésbé híres alkotások? Sőt, ha a gyermekeink kezébe nem adhatnánk színes ceruzát, ecsetet, festéket, tiszta papírlapot? Ha az emberiséget nem izgat-

ta volna az, hogy egy sík felületen – legyen az barlang fala, bevakolt felület vagy egy fatábla – újraterejtse a világot?

Ha nincs rajz, nincs tervrajz sem, és anélkül már egy valamirevaló házat sem lehetne megtervezni, nemhogy katedrálisokat, piramisokat vagy éppen járműveket! Ha nem lett volna kép, akkor a fényképezésen sem törték volna a fejüket elődjünk, nem is beszélve a filmről. Vagy mi lenne, ha a képalkotó, képként funkcionáló alkalmazásokat eltüntetnénk az

okostelefonunkról? Képtelenség még belegondolni is abba, hogy milyen lenne egy kép nélküli világ!

A képek története pedig az első, ember által húzott vonallal kezdődik, majd folytatódik a művészetek egész történetében, s tart ma is. A képek története ugyanakkor nem a művészet-történet magánügye, hanem az egész emberi kultúra ügye. A képek minden körülmények között ember alkotta dolgok, s mint ilyenek, van jelentésük, van értelmük és van minőségük is. Éppen ezért nem mindegy, hogy mennyire értjük meg a képek igazságát vagy a képek szépségét.

A régi jó akadémiákon mindent megtanítottak a növendékeknek: komponálást, színhasználatot, „trükköket” a haj, a fül, a bőr megjelenítéséhez, az anyagok különböző sajátosságait, s hogy mindezt hogyan lehet festőileg visszaadni, mégis van különbség az úgynevezett száraz, „másoló” festészet és a lélekkel, érzéssel telített alkotás között. A nagy művész alkotását az különbözteti meg másétól, hogy művén nem érződik az utánzás görcsös igyekezete, a bizonytalan formálás és az iskolás rutin. A komoly műalkotás a kellő technikai tudáson kívül mindenképpen a megfigyelés, a formálás szeretetéről is kell hogy szóljon.

Azt be kell látnunk és meg kell értenünk, hogy a valóság megértésének van egy képi útja is. Mindenre nem jók a szavak. Mert másképp-

A kiállítás időtartama alatt számos kapcsolódó eseményre került sor tárlatvezetések, kamarakoncertek, kerekasztal-beszélgetések formájában. A kiállítás 2024. október 12. és november 24. között volt látható a Pesti Vigadóban. A magyar festészet napja 2024. évi központi rendezvénye szakmai program megvalósítását 2024. évben a Magyar Művészeti Akadémia támogatta. A kiállítás kurátorai: Gaál József (középgeneráció), Horváth Dániel (fiatalok), Verebes György (doyenek).

Enteriőr a doyenek szekciójából

Enteriőr az Alapítók kiállításából

Posta Máté: Farakás

Előtérben Szabó Ágnes: Gyász című munkája

Bereczky Lóránd Gyémánt László festményén

pen nem lehet megérteni a fények, a színek, a formák, vékony és vastag felületek értelmét, csak úgy, ha rajzolunk, festünk, mintázunk. És minden nagy művésztől azt tanulhatjuk meg, hogy az igazi műalkotás, az bizony nem más, mint tudással, szenvedéllyel, szeretettel létrehozott kézi munka, s hogy a rajzoló, festő, mintázó *kéz*, az nélkülözhetetlen része annak, amit képzőművészetnek hívunk.

Pedig – bármilyen triviálisnak is tűnik a válaszom – a festészet, a képek létrehozásának igazi célja mégiscsak az, hogy a képek láthatóvá váljanak. A képek látásának igazi helye pedig nem más, mint az építészeti tér. Az emberiség legkorábbi alkotásai, a barlangfestmények is a *falra* készültek. Falakat díszítették az egyiptomi sírkamrák festményei, a pompeji lakóházak színes képei, a templomok freskói, a paloták falképei, s falakra akasztották a csendéleteket, a hősök, rokonok, szentek képmásait – és ez mind a mai napig így van. A fákra még a saját kertünkben sem akasztunk képeket. Saját otthonunkban is azt tesszük a falra, amit valamilyen szempontból fontosnak, szépnek, jelképesnek találunk: legyen az óra, kereszt, naptár, a gyerekek portréja vagy éppen egy lapos tévé. A tér megszentelt helye nem a padló és nem a mennyezet, hanem a *fal*. Még akkor is, ha manapság a szentségről már alig-alig van fogalmunk.

Mindig is azt gondoltam, hogy az a jó alkotás, az a jó mű, amit vagy az otthon falán, vagy egy irodában, vagy egy nagyobb közösségi térben – legyen az templom, színház, áruház, pályaudvar vagy éppen múzeum – el tudok képzelni a *falon*. A festészetnek igenis van funkciója, hiszen ahogyan a képek nyugtalanítóak, felkavaróak és kellemetlen sugárzásúak tudnak lenni, éppúgy képesek az ellenkező hatások elérésére is. Ismét csak gondoljunk múzeumi élményeinkre! Volt, hogy szinte fölbe cövekelt lábunk egy-egy csodás kép előtt, míg másokra szinte rápillantani sem bírtunk.

A festészet a művész számára lehet kísérletezés, játék, küzdelem a formákkal, a színekkel, a kifejezés eredetiségéért, de a végeredmény mégiscsak a *befejezett KÉP*, aminek a helye a *FAL*-on van (ilyen értelemben kép a befestett fal is). A kép és a fal. Ezt a két dolgot kell megőriznünk és egyre nagyobb becsben tartanunk és egyre nagyobb becsülettel megalkotnunk.

Ma már szinte mindet elő lehet állítani gépekkel automatizált folyamatok révén. Autót, bútort, szőnyeget, ruhát, amiben járunk, házat, amelyben élünk. Lehet képeket alkotni telefonnal, számítógéppel, fényképezőgéppel és mesterséges intelligenciával is, de az igazi festészet az, ahol az alkotó *kéznek*, a gondolkodó embernek, a szenvedélynek és a szeretetnek még helye van. Éppen ezért semmi nem olyan fontos ma ebben a világban, mint a tudással, szenvedéllyel és szeretettel létrehozott, ember alkotta kép. Dolgozzunk érte, hogy minél szebb legyen! ♦

Előtérben Szotyori László: A várkastély című műve

Puskás Ferenc
portréja

Emilio Butragueno, Schmidt Mária, Csányi Sándor és Orbán Viktor az Aranycsapat tablóképe előtt

Puskás szobája
a múzeumban

A Puskás-múzeum enteriőrképe

MEGNYÍLT A PUSKÁS FERENC MÚZEUM

2024. november 25-én, a magyar labdarúgás napján Orbán Viktor miniszterelnök megnyitotta a *Puskás Ferenc Múzeumot* az egykori Népstadion toronyépületében, a Puskás Arénában. A múzeum nemcsak az olimpiai arany- és világbajnoki ezüstérmes magyar labdarúgó, Puskás Ferenc életét hivatott bemutatni, hanem az Aranycsapat valamennyi játékosáról felvonultat ereklyéket. A világ legnépszerűbb magyarjaként emlegetett Puskás Ferenc és az Aranycsapat tagjainak bemutatásával és a hozzájuk kötődő ereklyék felvonultatásával szeretné a múzeum átélhetővé tenni káprázatos eredményeiket, történetüket és azt a kort is, amelyben legendássá váltak.

A miniszterelnök ünnepi megemlékezése után beszédet mondott még Schmidt Mária, a Terror Háza Múzeum főigazgatója, a Puskás Múzeum vezető kurátora, Csányi Sándor, a Magyar Labdarúgó-szövetség (MLSZ) elnöke, valamint Emilio Butragueno, a Real Madrid nemzetközi igazgatója, korábbi legendás játékosa is.

A Puskás-múzeum négy szinten várja látóival a közönséget, és már az alsó szinten az Aranycsapatról és annak játékosairól készített filmek szórakoztatják az érkezőket, a lépcsőház falain pedig Puskás életének fontos szereplőiről sorakoznak fotók. A múzeum első szintje Puskásról, a leghíresebb magyarról szól. A vendégek egy köríves videófal mentén haladva ismerhetik meg a legendás játékos életét, karrierjét: szemük elé tárul, miként áll fel kétszer a semmiből, miként lett kétszer világsztár. A második emeleten – egy arany és fehér színekben pompázó, ovális terembe érve – az Aranycsapat történetét szakrális módon mutatja be a múzeum, miközben az Aranycsapat ereklyéi között sétálhatnak. A harmadik emeleten egy rideg terembe lépnek be a látogatók, a korabeli pártvezetés és az Aranycsapat között a vasfüggöny mögé zárt országban zajló küzdelem jegyében, ahol a tér már önmagában is az 50-es évek terrorisztikus elnyomását szimbolizálja. A múzeum legfelsőbb szintjén vetítőteremk vannak, amelyek múzeumpedagógiai foglalkozásokra is lehetőséget adnak. A teret egy korabeli Fiat uralja – egy olyan gépkocsi, amelyet Puskás is használt a 60-as években.

Bár ismeretes, méltó itt felemlíteni: az évszázad mérkőzésként vált híressé az 1953. november 25-én, a londoni Wembley Stadionban lejátszott meccs az angol futballválogatott és a legendás Aranycsapat között, a magyar csapat 6:3-as diadalával. Az MLSZ 1993-ban, a sporttörténeti győzelem emlékére, november 25-ét *a magyar labdarúgás napjává* nyilvánította.

Orbán Viktor megemlékező és az eseményekre visszaemlékeztető beszédét ezekkel a gondolatokkal zárta: „A százéves álmot beteljesítő Puskás Arénát egészen a mai napig nem lehetett befejezettek nyilvánítani. Tartozunk még a magyar és a világfutballnak, az ide látogató százazreknek, saját magunknak, de elsősorban Öcsi bácsinak és zseniális magyar csapattársainak azzal, hogy itt, a róla elnevezett, immár ismét világhírű stadionban méltó emléket állítunk nekik. A Puskás Múzeum létrehozásával most ezt a feladatot teljesítettük.”

A MI VERONIKÁNK

*Ha élünk, száll még ránk sok álom,
Még járunk napsütéses tájon,
Ám egy felhő bennünk borong majd.
Egy képtől nem lesz maradásunk,
Egy arc ránk mered halaványan,
Kendőnk, ha kiterítjük lágyan.
Mint Veronika Urunk képét,
Világok véres verejtékét
Mi a lelkünkkel letöröltük.*

(Reményik Sándor: *Veronika kendője*)

A tradicionális emlékezet úgy tartja számon, hogy Jézus Krisztusnak három hiteles, nem kézzel festett képmása maradt fenn: Veronika kendője, az Abgár királynak küldött portré, valamint a torinói lepel egész testet kirajzoló nyomatának arca. Vannak vélekedések és érvek, melyek a három arcot meglepően hasonlóknak, szinte azonosnak (!) tekintik. Az ezek melletti pró és kontra érvek leírását ezúttal nem tartom feladatommak. Most csupán Veronikának szeretnék „vallo-mást tenni”. Veronika a kedvelt olyan „bibliai szereplő”, aki, paradox módon, nem szerepel a Bibliában. Veronikát a Biblia egészében, így a kanonizált négy evangéliumban sem találjuk. Ettől függetlenül kedves szentjeink között tartjuk számon. Olyannyira, hogy tényleges létezésétől vagy nem létezésétől függetlenül, ő az arcképkészítőknél, a fényképészeknek és festőművészeknek is védőszentje.

Meg kell azonban jegyezni, hogy noha a kanonizált evangéliumokban nem szerepel, az V. században keletkezett apokrif irat, a *Pilátus cselekedetei* említi Veronikát. A Jézus által meggyógyított vérfolyásos asszonnyal azonosítja: „*Volt ott egy Veronika nevű asszony is, aki azt mondta: én tizenkét éven át voltam vérfolyásos és a ruhája bojjjának pusztá megérintésétől tüstént meggyógyultam! De erre a zsidók azt mondták: asszony bizonyágtételét nem fogadja el a törvény.*” (Nikodémus evangéliuma vagy Pilátus cselekedetei, 7. fejezet)

Ebben az apokrif iratban Nikodémus és Pilátus párhuzamosan mesélik el Jézus történetét. A könyv legkivált figyelemre méltó része az evangéliumokban nem említett *pokolraszállás*, vagyis Jézus *misztikus holléte* nagypénteki halála és feltámadása között. A keresztút hatodik stációjában szereplő fiatal lány, Bereniké vagy *vera icon* (igazi képmás) azonban olyan szelíd elevenséggel és képszerűen él bennünk, hogy elképzelhetetlennek tartjuk Jézus kálváriáját a szent arcról vért és verejtéket gyengéden letörölő törékeny női alak nélkül. Veronika olyannyira ismerősünk, hogy nehezen hisszük, nem szerepel a kanonizált evangéliumokban. Szá-

munkra ő a tiszta naivitás és az ebből fakadó bátorság, amint kendőjével vakmerően áttör a tömegben, és a katonákkal sem törődve, tőlük nem félve megtörli Jézus véres és verejtékes arcát. Az 1600-as években élt Jean Mabillon francia bencés szerzetes és történettudós álláspontja az volt, hogy a Veronika név csak tévedésből keletkezett. Mabillon véleménye szerint a *vera icon* (valódi kép) szavakat egy szóba foglalva belőlük alkották a Veronikát.

A Veronika-kendő kultusza azonban már igen korán megjelenik az egyházban. A misztikus kendőt a hétszázadban már Rómában találjuk. A 753-as pápai krónikában szerepel, hogy III. István pápa a „nem emberi kézzel festett” arcképpel mezítláb vonult a körmenetben. A kendő kultusza III. Ince pápa (Assisi Szent Ferenc kortársa) alatt vált általánossá. 1208-ban vezette be a Veronika kendőjével történő ünnepélyes húsvéti körmenetet. III. Ince pápa a filmtörténetbe is bevonult, amikor Franco Zeffirelli *Napfivér, Holdnővér* című filmjében Szent Ferenc lábát megcsókolta. Dante Alighieri a *La Vita Nuova*-ban az 1300-as évek elején említi, hogy tömegek tódultak Rómába megtekinteni Krisztus arcát Szent Veronika kendőjén: „*mikor sok nép méne látni azon áldott képet melyet Jézus Krisztus hagyott nekünk másul.*” (33. fejezet) Ezt a jámbor szokást VIII. Benedek pápa vezette be az 1300-ban beiktatott búcsúév alkalmából.

1410-re datálják azt az ismeretlen festő által készített Veronika-ábrázolást, melyet a müncheni Alte Pinakothek őriz. A kapucinusok manoppellói templomában őrzött és Veronika kendőjének tekintett selyemfátylon látható arc voltaképp pontosan megegyezik a torinói lepel arcával. Blandin Paschalis Schlöner trappista apáca, ikonfestő hosszú évekig aprólékos műgonddal vizsgálta a kendőereklyét. Megállapította, hogy a Manoppellóban őrzött kendőn lévő arc mérete és karaktere egyaránt teljes egyezést mutat a Krisztus halotti leplének tartott és a torinói Keresztelő Szent János-katedrálisban őrzött lenvászon lepleen halványan kirajzolódó férfifejjel. A kagylóselyemből készített fátylon szereplő arc eredetére vonatkozóan mindmáig nincs minden kétséget kizáró magyarázat. A szent kendőt, *volto sanctót*, a kapucinusok ereklyéjét a hivatalos egyház *akheiropoiétosznak*, azaz természetfeletti, isteni eredetű képmásnak tekinti.

A Krisztus arcképet kendőjén tartó Veronika kedves alakja a történelemben számos festőművészt meghihletett. A kendőt tartó Veronika első ismert magyarországi ábrázolása Kiszombor templomi freskója. Veronika hazai kultuszának

jeleképpen Nyírbátor temetőkápolnáját is az ő tiszteletére szentelték fel, hogy könyörületével a halottakat üdvösségre segítse. További magyar nyomai a Veronika-kultusznak késő gótikus szárnyas oltáraink táblaképei: Bártfa (Szent Anna-oltár, 1485), Cserény (Čerin, 1483), Felka (Velka, 1480), Felsőerdőfalva (Stará Lesná 1490, budavári Nagyboldogasszony-templom), Liptószentandrás (Liptovsky Ondrej, 1480), Szépművészeti Múzeum (1512), Liptószentmiklós (Liptovsky Mikuláš, 1470), Nagyolmnic (Lomnica, 1500), Szmracsány (Smrečany, 1510), Zólyomszászfalu (Sasová, 1515). Faszobor Szepesszombaton (Spišská Sobota, 1464). Bálint Sándor említi az *Ünnepi kalendárium*-ban, hogy Zalaszentbalázs faluban a sekrestye kézmosója (lavabo) fölé tett kéztörölkönynek is Veronika kendője a neve. A képzőművészetben tehát a századok során szinte folyamatosan jelen volt a Veronika-kultusz. A modern ábrázolások közül talán legismertebb az osztrák Oskar Kokoschka *Veronika kendője* című festménye 1909-ből.

Mi is így szerettük volna oda képzelni magunkat Jézus keresztútjához, „ha ott lettünk volna”, mint Veronika, a segítő Cirenei Simon, vagy a filmbéli Ben Hur, aki vizet ad a terhei alatt összeroskadó Krisztusnak. Reményik Sándor versének üzenete szerint mi is enyhíthetünk a szenvedő Krisztuson, lelkünkkel törölgetve, enyhíteni próbálva a világ fájalmát. „*Úgy érezzük, hogy amit tehetünk, csak egy csepp a tengerben, a nélkül a csepp nélkül azonban se-kélyebb lenne a tenger*” – hirdette Teréz anya. Reményik Sándoron kívül természetesen termékeny ihletforrása lett más magyar költőknek is a titokzatos Veronika. Gondoljunk csak Ady *Endre Mária és Veronika* című versére. Ady „máriás és veronikás, anyáskodó” gondoskodást remél szerelmétől. A vers tanúsága szerint magától Lédától: „*Máriától Veronikáig / Ívelnek el a férfi-karok: / Veronikám, asszonyom, Lédám, / Én most álmodni akarok.*” A *holnap-utáni asszonykák* című Ady-versben a korábbi, könnyelmű fruskák, („adysan fogalmazva: kis női csukák”) után olyan szerelmesekre vágyik, akik majd érettebben, empatikusabban oda tudnak állni a szenvedő „krisztusi költő” oldalára: „*Süldő istennők, im elereszt / Vágyó arcom / Benneteket talán örökre már: / Veronikákul / Asszonyibb nőket hív a kereszt.*” Babits Mihály is Krisztust idézi a *Magdolna szeretője* című versében. Különleges párhuzamot von a két vallási női szimbolikus alak, Mária Magdolna, azaz a „Magdalából származó Mirjam” és Veronika közé. A nagyon is emberi Krisztusra hivatkozik, aki a bűnös Magdolnától és a tiszta,

A Kálvária oltár szárnyképe
Garamszentbenedeken,
Kolozsvári Tamás munkája 1495-ből,
középen Krisztus és Veronika

A székesfehérvári
Szent Imre-templom szentségtartóján
Veronika kendője, 1929

Szabadbattyán, Szent Imre-templom
Jézus szíve oltár tabernákulumán

Veronika kendője, Mattia Preti
itáliai barokk festő munkája

A torinói lepel és a manoplellői fátyol
arckontúrájai egymásra helyezve
tökéletes egyezést mutatnak

Felsőboldogfalva,
református templom
falfestményén,
XIV–XV. század

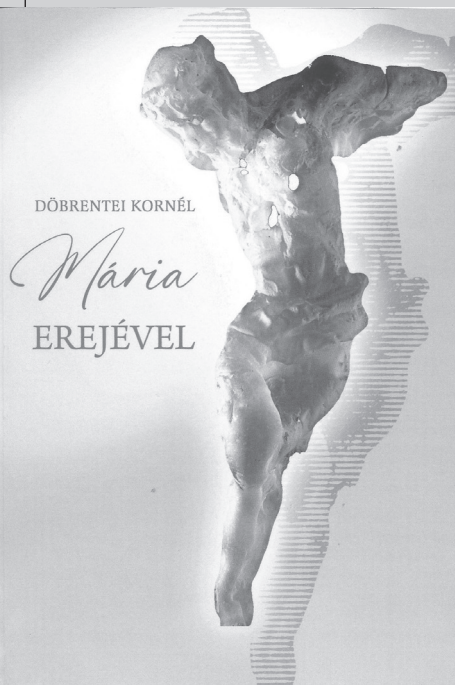
hamvas Veronikától egyaránt elfogadja az enyhet adó mirhát és keszkenőt: „Hadd nyomjam égő arcaimra / bűnös Magdolnám bús haját: / hiszen te is arcodra nyomtad / Veronikának keszkenőjét.”

Külön magyarázatot igényelne a költőink által is gyakran más evangéliumi nőalakokkal összemósódó Mária Magdolna alakja is, aki sem a bűnös nővel, sem a Krisztus lábát illatos olajjal megkenő és hajával törülő nőalakokkal nem azonos. Ugyanebben az asszociációs koordináta-rendszerben helyezhetjük el Tóth Árpád *Gesztenyefa-pagoda* című versének szelid, irgalmas, az említett Ady-versekhez hasonlóan ápolónős-anyás vagy hitvesi kezű Veronikáját: „Így-így! tedd fömre most szelid, / Halk Veronika-kezeid. / Ne bánd, hogy szól már a kuvik, / S hogy már a hold is elbukik, / Csak ringass, lágyan, csöndesen, / Míg jő majd halkan, könnyen / Az ébredés, mint bús, csodás, / Furcsa, ámult feltámadás.” A kuvik egyértelműen a halált asszociálja, a vers utolsó szava, a feltámadás pedig kétséget kizáróan Krisztussal von párhuzamot. Tóth Árpád egyébiránt Albert Samain *Tavaszi est* című versének fordításában is felidézi a férfihomlokot enyhítő Veronika-kendőt profán kontextusban. Veronika itt a férjét hazaváró, szolgálva szerető proletárasszony szimbóluma: „Munkásnépét haza most engedi a műhely, / S kong sorba lomha léptük, s oly szeliden merül fel / Zord homlokuk az árnyban, mintha, hol bús szenny csorgott / Lágy Veronika-kéz törülné le a kormot.”

A félmúltból is idézhetünk olyan költőt, akit ma már klasszikusnak tarthatunk, és akinek a költészetében gyengéd szeretettel idéződik Veronika alakja. Az Istennel egy életen keresztül viaskodó Utassy Józsefet idézem, aki egyik, Istennel hadakozó versének a *Veronikon* (vagyis igazi képmás) címet adta. Ebben a versben Utassy „én asszonyomnak, kendőcske szentemnek” nevezi Veronikát. A *Veronikon* című Utassy-vers tovább gondolása a *Fölfelé a Koponyák hegyére* című Utassy-vers is. Utassy mindkét versében önmagát olyan Krisztusnak nevezi, akit „cserben hagyott” a hatalmas Isten: „Vállamon az ormótlan keresztfával / haldokolok fölfelé a Koponyák Hegyére, / vilámlik nagy szemem, és a / pillanatfényben / átjied Veronika kendőjén arcom. / Hát elárultál, hatalmas Isten!”

Veronika tehát nem szerepel a Bibliában, talán sohasem létezett, de a kulturális és szakrális hagyományban, képzőművészetben, a jámbor emlékezetben, néhány költőnk versében és a mi szívünkben nagyon is élénken és kitörölhetetlenül él tovább. ♦♦

MÁRIA EREJÉVEL

DÖBRENTEI KORNÉL

Mária
EREJÉVEL

Döbrentei Kornél legújabb kötete
Petrás Mária illusztrációival

Ez év őszén jelent meg Döbrentei Kornél József Attila-díjas költő, író legújabb kötete *Mária erejével* címen, a Magyar Örökség díjas keramikusművész, Petrás Mária illusztrációival. Már 2009 márciusában, a művész házaspár első közös könyvének kiadásakor Makovecz Imre így írt – máig érvényesen – Döbrentei Kornél és Petrás Mária munkásságáról:

„Kiket s mit vállal ez a két ember? Egyikük – a katonai őseitől belé testált tartással, szellemséggel elszántan szolgálja a Kárpátok történelmi egységét. Másikuk – a női princípium megmaradást óvó, védelmező, ősmély energiájával, alkotásokba teljesedő érzékenységgel a kiüzetésben fenntartott erőt és vigaszt nyújtja a Lakatos Demetereknek, a Kakasdra menekült székelységnek, csángóknak és a többi, Moldvában maradt, felmorzsolódásra szánt véreinknek. És mindazon magyaroknak, akik Nagyboldogasszonytól és Fia megváltó szellemétől várják egy szebb és otthonos hazát adó tavasz eljövételét. Ennek a két művészembernek egymást ihlettel telítő szimbiózisát, közös törekvéseit ismerheti meg, aki kézbe veszi ezt a könyvet, és szeretné megérteni a megváltás képzeleten és minden reményen túli világát.”

◆ S. I.

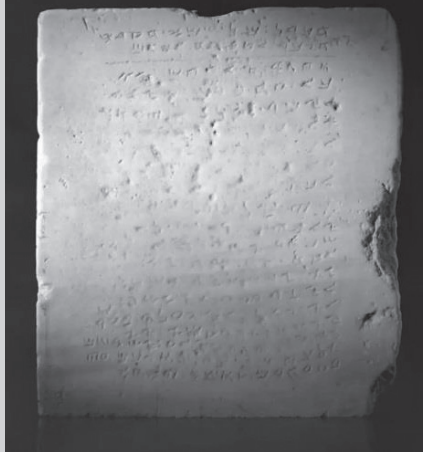
A JÁRÓLAPKÉNT HASZNÁLT TÍZPARANCSOLAT

Három évtizeden keresztül állt egy izraeli ház előtt a világ legrégebb ismert kőtáblája, amelyre a Tízparancsolatot vésték – mégpedig a feliratával felfelé –, tömegek gyalogoltak rajta keresztül-kasul, míg rá nem jöttek végül a fontosságára.

A mintegy ezeröttszáz évvel ezelőtti, a késő római-bizánci korból származó, félméteres, hatvan centiméteres kőtáblát egy vasútvonal építése közben, 1913-ban találták meg, a régi zsinagógák, templomok közelében. Óhéber nyelven tartalmazza a judaizmus és a kereszténység alapjául szolgáló parancsolatokat, ám a kőtábla jelentőségét először nem ismerték fel, ezért járdakövként használták.

A CNN a közelmúltban arról tudósított, hogy a Sotheby's aukciósház árverésre bocsátja a kőtáblát New Yorkban. A közlemény arról is hírt adott, hogy a kőtáblát 1943-ban eladták egy tudósnak, aki szerint a lelet az izraelita eredetű szamaritanusoktól maradt fenn, és eredetileg egy zsinagógában vagy egy magánháznál lehetett, amelyet a Kr. u. 400–600 körüli római inváziók, vagy a XI. századi kereszties hadjáratok idején romboltak le. A Mózes második könyvében szereplő

A Tízparancsolat legrégebbi kőtáblája

parancsolatok közül hiányzik a kőtábláról „Az Úr nevéért ne vedd!” – helyette az a felszólítás szerepel, hogy a Garizim-hegyen imádkozzanak.

Az aukció – amelyen a várakozások szerint kétfélmillió dollár körüli összegért fog elkelti a kőtábla – december 18-án zajlik le, ám a leletet már december elejétől megtekinthették a látogatók az aukciósház New York-i kiállítótermében. ◆ (W. I.)

Múltra épülő jövő – Esztergom

Szakraális főváros lesz-e Esztergom? A múltra épülő jövőről, a Magyar Vatikánról tanácskoztak azon a konferencián, amelyet november közepén rendezett az MMA építőművészeti és művészetelméleti tagozata a Pesti Vigadóban. Az esemény mentora és irányítója Prokopp Mária művészettörténész és Salamin Ferenc építész, a tagozat vezetője voltak. Az Esztergom jövőjéről zajló eszmecsereben, az együtt gondolkodásban részt vett Vukov Konstantin műemlékvédelmi szakember és Sulyok Miklós akadémikus, aki javasolta az egyházi szereplők bevonását is a tervezésbe. Rudolf Mihály építész Eger és Esztergom – a bazilikák kapcsolódásai című előadásával vett részt a konferencián, a 2017 óta tartó esztergomi rekonstrukcióról pedig – meggyőző pillanatfelvételekkel – a székesegyház felújítását vezető építész, Németh Tamás előadása adott képet a résztvevőknek. Mostani tudósításunk beszámol a magyar Sion-gondolat születéséről és jelentőségéről a két-száz évvel ezelőtti Európában, mégpedig a Széchenyi-díjas művészettörténész, Prokopp Mária autentikus és különleges előadása révén.

(A szerkesztő)

Az esztergomi bazilika
esti fényben

Fotó: Thaler Tamás

Rudnay
Sándor
esztergomi
érsek,
1819

Magyar Sion építészeti együttes terve, 1820

MAGYAR SION

A mikor a pápa 1819-ben Rudnay Sándor erdélyi püspököt kinevezte esztergomi érsekké, Magyarország hercegprímásává, az akkor ötvenkilenc éves főpap már jelentős politikai tapasztalatokkal rendelkezett a Habsburg Birodalom működéséről. Már felnőttfejjel élte át II. József császár, a „kalapos király” abszolutista uralmát, I. Ferenc német-római császár 1804. évi bukását, Napóleon francia császár európai diktatúráját, az osztrák császárság megalakulását, majd ezt követően – 1815-ben a Szent Szövetség létrejöttét. Rudnayt ebben az évben nevezték ki Erdély püspökévé. Ilyen viszonyok között kapott 1819. július 12-én kinevezést Rudnay az esztergomi érseki székre, Magyarország hercegprímási méltóságára, amely, a király után, a legfőbb közjogi méltóságot jelentette a Magyar Királyságban. Ő azonnal válaszolt a kinevezésre, és a válasz végére ezt írta: „Kelt Esztergomban!” Kétszázhetvenhét év után vissza kívánta helyezni a magyar egyház központját az eredeti, a Szent István király által alapított székhelyére, Esztergomba, ahonnan a mohamedán török uralom elől menekült el az érsekség 1543-ban. Vagyis nemcsak helyreállítani kívánta a mohamedán uralom alatt löporraktárnak használt és felrobbant székesegyházat, hanem egyházi kormányzóságot, a Magyar Vatikánt kívánta megjeleníteni Esztergomban. *Caput Mater et Magistra Ecclesiarum Hungariae* – ahogy hirdeti bazilikánk keleti homlokzatán a felirat aranyozott bronz betűkkel. A főtemplom nyugati homlokzatán, a Dunára néző oldalon, Szent Pál üzenetét olvassuk: *Quae sursum sunt querite!* – *A felül valókat keressétek!*

Rudnay mindezt építészeti formában is meg erősítette: Kühnel Pál és Packh János tervraj-

zán láthatjuk, ahogyan az egymásba kapcsolódó kanonoki paloták a vatikáni XVII. századi kollonádok ölelő karjához hasonlóan fogják közre a szentélyt.

Rudnay Sándor Szent István városába, a király jelenlétét őrző Várhegyre vizionálta tehát a primási székhely újjáépítésének lelképítő programját, a Magyar Sion-gondolatot. Kiváló diplomáciai érzékkel elérte a bécsi Hofbauamt-nál, az udvari építészeti hivatalnál, hogy maga irányíthassa a munkálatokat a középkori „szép templom” maradványainak az elbontásától kezdve az új templom terveinek elkészíttetésén, jóváhagyásán át a kivitelezésig és a tervezett felszentelésig. Hihetetlen gyorsasággal látott munkához: az elfogadott tervek alapján – amelyeket két kismartoni magyar építész, Kühnel Pál és unokaöccse, Packh János készített – 1822-re letették az új templom monumentális kockában összefogott, klasszicista stílusú épületének alapkövét. 1823-ra elkészült a kora klasszicista stílusú altemplom, amely Rudnaytól kezdve nyughelyet ad a magyar primásoknak, érsekeknek, kanonokoknak és a főbb világi híveknek is. 1824-re már álltak az új székesegyház falai a kupola magasságáig, és benne helyet kapott a középkori templom egyik déli oldalkápolnája, Bakócz Tamás bíboros érsek 1506-ban épült sírkápolnája.

Az esztergomi
bazilika
1822–1856,
Kühnel Pál,
Packh János
és Hild József
terve

Nagy érdeme az építető Rudnay primásnak és Packh János építésznek, hogy a tervek kialakításakor figyelmet fordítottak a Bakócz-kápolna megmentésére, méltó helyének kialakítására. A reneszánsz kápolna eredetileg a székesegyház mellett helyezkedett volna el, időközben azonban módosultak a tervek, mire az építkezés útjában álló Bakócz-kápolnát sikeresen szétbontották ezerhatszáz számított darabra, és – a tájolását megfordítva – a főtemplom oldalkápolnájaként építették fel újra, alig fél esztendő leforgása alatt. A magyar műemlékvédelem első európai jelentőségű tetteként tartják számon ezt a teljesítményt.

1824-ben közelinek látszott tehát az építkezés befejezése, mivel a fentiekén kívül már álltak a kanonoki paloták ölelő épületszárnyai a szeminárium pompás homlokzatával, amelyhez az egykori várak részleges megtartásán át vezetett az út a Királyi városrészből (Regia Civitas). A várak e része felé az építész, Packh János zseniális megoldással viaduktot emelt, amely rámpaként szolgált a főszékesegyházhoz.

Mindezek elkészülte után érthető, hogy az ország, a teljes Kárpát-medence kívánta lelkesedéssel köszönteni, ünnepelni Rudnay Sándor primást az esztergomi székhelyének ötödik évfordulóján. Erre az alkalomra alakították ki a primás-érsek diadalívét ékes klasszicista stílusban, a római Titus-diadalív mintájára, a rámpa alatt a felirattal: ALEXANDER DE RUDNA ARCHIEPISCOPUS STRIGONIENSIS MDCCCXXIV.

Rudnay olyan iramban haladt a fejlesztéssel, mintha csak megérezte volna: kevés ideje maradt a Magyar Sion építészeti együttes befejezésére. Szomorú tény, hogy Rudnay primás nem élhette meg az építkezés befejezését. 1831-ben bekövetkezett halála után Bécs nyolc évén át nem is engedett kinevezni primást, igyekezett viszont lemondadni Packh Jánost az építkezés vezetéséről – és miután az önként nem mondott le, meggyilkolták. Ezután statikai ellenőrzés címén bontatta le Bécs a falakat...

Csak Kopácsy József érseki kinevezése után, 1839-ben folytatódott ezután az építkezés, aki Hild Józsefet kérte fel a munkára. Hild a kupolát a korabeli Magyarországon újdonságnak számító módon, vasszerkezettel építette meg, valamint megemelte és oszlopokkal fogta körbe a kupoladobot, fokozva ezzel az épület monumentális hatását.

Az esztergomi bazilikát, Magyarország főtemplomát végül 1856-ban szentelték fel. Az avatóünnepségen mutatták be Liszt Ferenc énekparra és zenekarra írt *Esztergomi miséjét*, amelyet maga a szerző vezényelt.

„És ma is áll a Sziklára, a Szent Hegyre épült Magyar Sion! Istennek Hála!” – ezekkel a szavakkal fejezte be előadását Prokopp Mária.

Prof. dr. Prokopp Mária írása alapján összeállította: W. I.

KÖNYVKÍNÁLÓ

Karácsony ünnepén szívesen teszünk a gyertyafényes fa alá ajándékkul könyveket, és magunk is örömmel fogadjuk meglepetésként a szép kiadványokat. Mostani könyvkínálónkkal ennek kiválasztásában szeretnénk segíteni olvasóinknak a szokásosnál is gazdagabb válogatásunkkal.

Jókai karácsonya

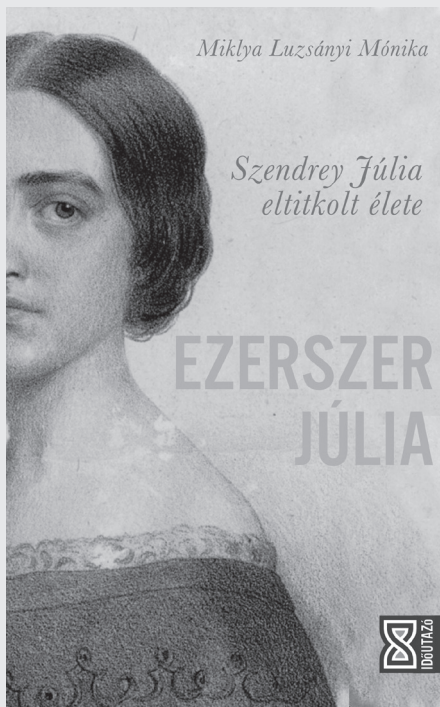
Jókai Mór, a „nagy magyar mesemondó” nevét, akinek regényein nemzedékek nevelkedtek, mostanság leginkább a kötelező olvasmányok szerzői közt emlegetik. Holott a Corvina Kiadó szerkesztői szerint a varázslatos világok megteremtőjének érdelemgazdag történeteire talán még sosem volt annyira szükségünk, mint manapság. A kiadó ez év októberében jelentette meg a *Jókai karácsonya* című kötetét. Jókai ugyanis karácsonyi témájú novellákat is írt, hiszen a karácsony feldíszített karácsonyfával, ajándékozással való ünneplése éppen az ő idejében terjedt el és vált tradícióvá.

A kötetben Jókai tizenkét karácsonyi története szerepel, ráadásul egy szilveszteri anekdotával. Ezekon kívül a szerkesztők jóvoltából néhány, a témába vágó regényfejezetet is találunk a könyvben, így az olvasó újra fölfedezheti magának a magyar romantika legrangosabb alkotóját, újra és újra elámulhat sziporkázó humorán és fantáziáján, nyelvi és érzelmi gazdagságán.

Ezerszer Júlia

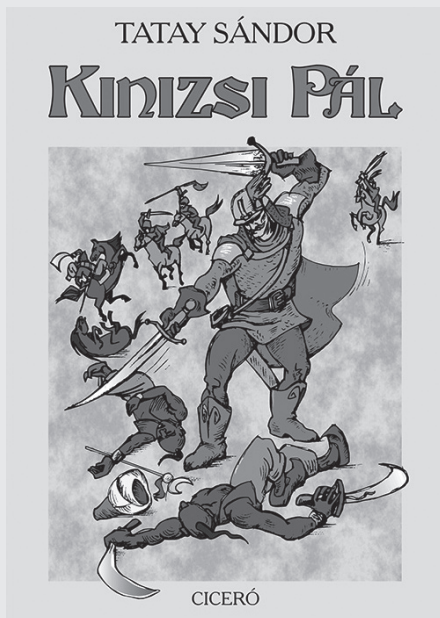
Szendrey Júlia eltitkolt élete – ezzel a címmel és alcímmel jelentette meg az Athenaeum Kiadó ez év októberében Miklya Luzsányi Mónika regényét. Szendrey Júlia alakja Petőfi özvegyeként él emlékezetünkben, aki eldobta az özvegyi fátylat, és hűtlenül más asszonya lett. Pedig jóval több volt ő, mint feleség. A korabeli dokumentumokra épülő életrajzi regény egy szenvedélyes, merész és különleges nő életét meséli el a Petőfivel való megismer-

kedésétől a Horvát Árpáddal kötött második házasságán át haláláig. Az életutat, amelynek során a forradalom szimbólumaként szereplő nemzet özvegyéből – megvetéssel sújtott, megtört asszony lett. Miklya Luzsányi Mónika író, szerkesztő több életrajzi regénynek is szerzője. Az *Időutazó* sorozatban megjelent például *Mohács özvegye* című könyve, amely Mária királyné életét dolgozza fel.

Kinizsi Pál

Tatay Sándor regényét 2024 tavaszán most a Ciceró Könyvstúdió jelentette meg. Igazi hős,

a nagy erejű Kinizsi Pál történetét ismerhetjük meg a kötetből. A kiadó ajánló szavaival élve: „Kinizsi egyszerű közemberből főúr lesz, Mátyás király vitéze, a fekete sereg hős hadvezére. A regény tényekre épülő, sok népmesei elemet magában rejtő, valódi ifjúkori irodalmi olvasmány, amely a fiatalok elé igazi, követhető, szerethető példaképet állít.”

A kalandos életű Tatay Sándor (1910–1991) először a soproni evangélikus hittudományi karra iratkozott be, de pár év után a Pécsi Tudományegyetem bölcsészkarának hallgatója lett. Ifjúkorában bejárta Európa városait. Az írást 1954-től tekintette fő hivatásának. Az egyik legismertebb könyve éppen a *Kinizsi Pál* című regény lett, ez avatta őt elismert íróvá. Kilenc nyelvre, németre, oroszra, csehre, esperantóra, lengyelre, litvánra, grúzra, kirgizre és ukránra fordították le a műveit.

Igaz mese az adventről

„Biztos láttál már adventi koszorút. Ott van az asztalon. A bejárati ajtón. A főtéren. A kirakatokban. Karácsony közeledtével mindenhová jut egy ilyen kis körkörös csoda. Tekeredik, mint az idő. Az idő, ami hátravan még karácsonyig. Csak ki kell várni...” Lackfi János gyermekeknek szóló kötetét október végén a Cerkabella Könyvkiadó jelentette meg a *MesePogácsa* sorozatában.

Az 1971-ben született író, költő, műfordító, szerkesztő harmincnál is több könyvet írt, felét felnőtteknek, felét gyerekeknek. Harmincegynéhányat pedig lefordított franciából. Megzenésített verseiből négy CD-nyi került kiadásra Lovasi András, Malek Andrea, Herczku Ágnes és mások előadásában. Tizenhét évig tanított a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen, ma Zsámbékon él feleségével és gyermekeivel.

Ybl megvalósult álma

A Várkert Bazár történetét, építésének eseménydús krónikáját, a Budai Ifjúsági Park, valamint az épületegyüttes rekonstrukciójának históriáját tárja az olvasók elé a Hauszmann Alapítvány gondozásában megjelent, *Ybl megvalósult álma* című, gazdagon illusztrált kötet, amelynek bemutatóját november 20-án a Várkert Bazárban, a déli palotában tartották. A Budavári Palotanegyed bemutató könyvsorozatnak ez a kötet a negyedik része. *A Várkert Bazár története* alcímet viselő kiadványt szerzőként Szentpály-Juhász Miklós jegyzi, szerkesztőjeként pedig Balázs Attila, Bálint Éva és Kiss Henrietta működtek közre. Az olvasók a kötetből megtudhatják, hogy kik voltak az építkezés során Ybl Miklós legkiválóbb munkatársai, hogyan hátráltatta az 1876-os dunai árvíz az építkezést, valamint, hogy milyen sérüléseket szenvedett el a Várkert Bazár a második világháború során, és az albumban különféle különleges ábrázolásokat is találunk, például az épület utolsó tervváltozatáról, századforduló helyszínrajzáról és korabeli kertjeiről is.

A Várkapitányság által szervezett könyvbemutatón Fodor Gergely kormánybiztos beszámolt róla, hogy a tíz éve megújult Várkert Bazár folyamatosan várja színes kulturális kínálatával az érdeklődőket: különleges kiállításokkal, a különböző korosztályokat megszólító koncertekkel, valamint családoknak és gyerekeknek szóló műsorokkal. Utalt arra is, hogy a Várkert Bazár, azon túlmenően, hogy kiváló kulturális centrum, ma már diplomáciai központként is működik. Ezt jól mutatja, hogy idén az épületegyüttes adott otthont a magyar EU-elnökségnek.

Itt kávéztak ők

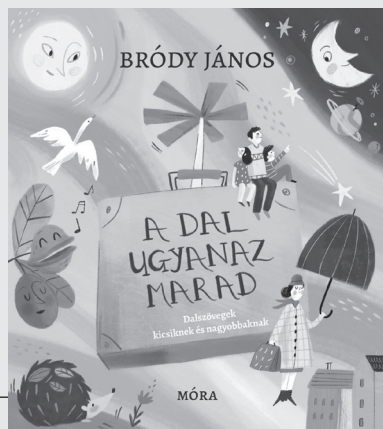
Nyáry Krisztián kötetét, amely az *Írók, művészek és kávéházaik* alcímet viseli, november közepén jelentette meg a Corvina Kiadó. „Kávéház nélkül nincs irodalom” – írta Márai Sándor, és nem túlzott. A kávéház közel kétszáz évig nemcsak második lakhelye volt a magyar művészeknek, hanem az egymást formáló eszmék és a polgári szabadság iskolája is. Nélküle irodalmunk, sőt, a teljes magyar kultúra is alapvetően másmilyen lenne. Ez a Kármán Józseftől

Kertész Imréig, Csokonaitól Csoóri Sándorig tartó két évszázad már lezárult, a kávéházak korszaka lejárt, de egykori művész vendégeik öröksége ma is velünk él. Az ő törzskávéházaikról, mindennapjaikról, komoly vitáikról és komolytalan mulatságaikról szól ez a könyv – a Nyáry Krisztiántól megszokott, információban gazdag, szórakoztató stílusban. Nyáry Krisztián író, aki tanított irodalomtörténet egyetemen, vezetett könyvkiadót, jelenleg a Lira Csoport kreatív igazgatója és Magvető Café irodalmi kávéház művészeti vezetője. Posztjait a Facebookon nagyon sokan követik, és kéthetente jelentkezik könyves podcastja, amelyben írókkal beszélget és könyvekről mesél.

A dal ugyanaz marad

A dalszövegek kicsiknek és nagyobbaknak Bródy János köteté, amelyet a Móra Kiadó november elején így ajánlott az olvasók figyelmébe: „Minden felnőtt volt egyszer gyerek, és megannyi mai nagymama, nagypapa, anyuka és apuka nőtt fel Bródy János gyerekeknek írt dalszövegein, dalain, melyeknek a többségét Halász Judit előadásában ismertük és szerettük meg. A kötet e ritmusos költemények legjavát gyűjti csokorba, hogy az idősebb nemzedékek most a legfiatalabbaknak is átadhassák őket. Mert ha múlik is az idő, a gondolat örök, és a dal ugyanaz marad...”

A FORMA-1 ILLUSZTRÁLT TÖRTÉNETE

„Kinek kell a Google, ha itt van nekünk Will Buxton!”
– BRAD PITT

GRAND PRIX

WILL BUXTON

Grand Prix – A Forma-1 képes történelme

Will Buxton kötetét Surányi Géza fordította le magyarra és az Athenaeum Kiadó jelentette meg október végén, a sport rajongóinak legnagyobb öröme.

A *Grand Prix* című könyvben Will Buxton részletesen bemutatja a *Formula-1* történelmét meghatározó autókat, csapatokat, pályákat, rekordokat és párharcokat, kezdve az 1950-es, első világbajnoktól, Giuseppe Farinától egészen az olyan modern ikonokig, mint Lewis Hamilton vagy Max Verstappen.

A kötet bevezetőjében ezt olvashatjuk: „A Forma-1 világviszonylatban idestova hetven éve áll az autóversenyzés csúcán, az ember és a technika legkeményebb erőpróbája. Több, mint húsz verseny a legnagyobb kihívást jelentő pályákon, a bolygó legimpozánsabb helyein, ahol már a részvétel is egy-egy versenyző karrierjének betetőzését jelenti. A győzelem ebben a sportágban csaknem lehetetlen vállalkozás. Ha valaki a sikereinek köszönhetően elnyeri a bajnoki címet, attól kezdve a sportág történetének legnagyobb alakjaival emlegetik egy lapon.”

A Monarchia szerelmesei

Fábián Janka legújabb köteté szerelmek és csalódások, botrányok és rejtélyek sora a XIX. századi Balatonfüreden. November közepén, a Libri Kiadó gondozásában jelent meg, a kiadó ajánlásával: „A szabadságharc bukása után Füreden is nehéz, sötét időszak következik. Györöky Ilkákék mégsem adják fel a reményt, hogy eljön majd egy jobb, szebb kor. És nem is kell csalatkozniuk. A település újabb fénykora az 1860-as években köszönt be, amikor a nyári idény rendszeres vendége lesz Jókai Mór és felesége, a híres színésznő, Laborfalvi Róza is. A főszereplők is közelebbi kapcsolatba kerülnek az immár füredi lakosnak számító házaspárral, és a fürdőtelepi nyarak egyre inkább az Anna-bál körüli eseményekben teljesednek ki...”

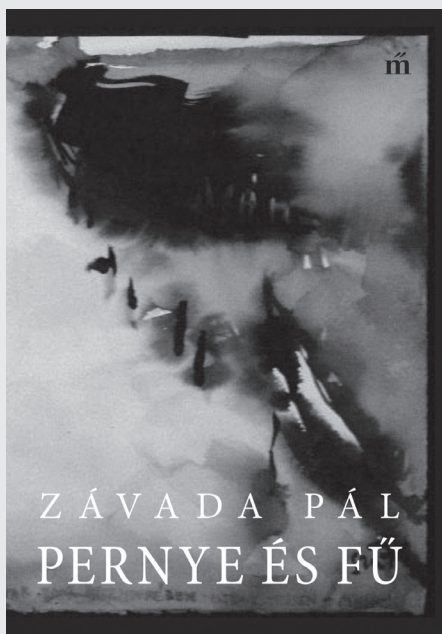

Az *Anna-bál szerelmesei* és *A szabadság szerelmesei* című kötetből megismert és az újonnan színre lépő szereplőkkel, valós és kitalált alakokkal Balatonfüred újabb, izgalmas és gyönyörű korszakát, az Osztrák-Magyar Monarchia letűnt nyarainak fürdő- és társasági életét ismerheti meg az olvasó FABIÁN JANKA új regényéből.”

Pernye és fű

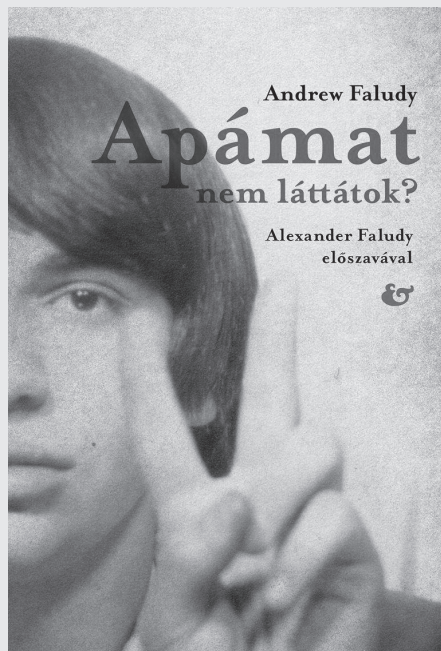
Závada Pál új regénye a Magvető Kiadónál október elején látott napvilágot, és olyan gazdálkodókról szól, akiket gyűjtogatással vádoltak meg az ötvenes években.

„Egy baráti kör nyomoz – a filmeseken kívül szociográfus, grafikus, történész és újságíró is van közöttük –, keresik és megpróbálják szóra bírni az áldozatok családtagjait, a valamikori tanúkat, ügyészeket, bírókat meg a hajdani tudósítókat. Eközben saját életüket és korukat is meg kéne érteniük – 1988-ban vagyunk, válságokkal és bizako-

dásokkal terhes, kiszámíthatatlan időkben. Múltbéli bűnökről és érvekről szóló viták, kutatások és illegális olvasmányok, tüntetések, szervezkedések és kamerába mondott vallomások közepette kell szembenézniük házasságuk válságaival, új szerelmek vágyaival, gyerekeik sorsával, hivatásuk, megélhetésük gondjaival.”

A szerzői eligazítás szerint a *Pernye és fű* figurái fiktívek, története kitalált, a benne szereplő filmforgatás interjúi azonban valóságosak – azokat Sipos András rendezővel készítették *Statárium* című, 1989-ben bemutatott filmjükhöz.

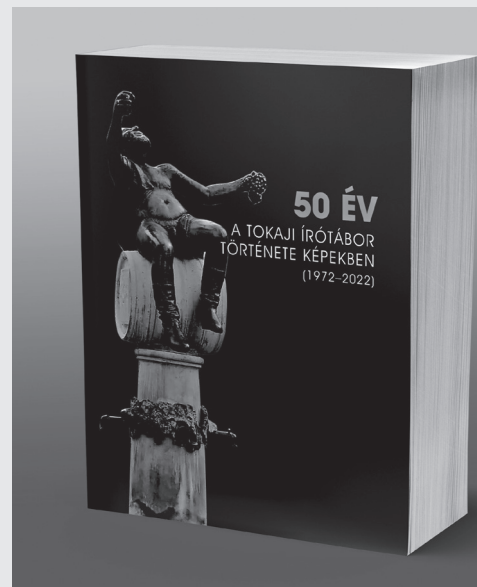

Apámat nem láttátok?

Andrew Faludy könyvét az & Kiadó július elején jelentette meg.

„Nem feltétlenül egyszerű dolog a XX. század egyik legkalandosabb sorsú magyar költőjének gyermekeként felnőni” – derül ki a fiatalon elhunyt Andrew Faludy emlékirataiból. A népszerű író, költő, műfordító, Faludy György fia fanyar humorral mesél nem mindennapi élményeiről: az emigrációs gyermekkor zaklatottságáról, a hidegháború képtelenségéről, nem utolsósorban pedig kapcsolatáról – vagy inkább annak hiányáról – apjával, a nyughatatlan zsenivel. Andrew Faludy memoárja önmagában is sok érdekességet tartogat, de akár a *Pokolbéli víg napjaim* alternatív folytatásaként is olvasható.

Andrew Faludy (1955–2010) Faludy Györgynek (1910–2006) és a költő második feleségének, Szegő Zsuzsának a gyermeke. Londonban, majd Kanadában nőtt fel. Édesanyja halála után apja gyakorlatilag magára hagyta. Andrew tizenöt éves korában egy kis időre visszatért Magyarországra, hogy újra kapcsolatba lépjen a családjával. Végül Angliában telepedett le, irodalomtánár lett, családot alapított, és két gyermeke született.

50 ÉV – A Tokaji Írótábor története képekben (1972–2022)

A gyönyörű fotóalbum bemutatóját nem sokkal karácsony előtt, december 10-én tartották a főváros új galériája, az V. kerületi, Kossuth Lajos utcai *BAB Galéria* kiállítótermében.

A dokumentumfotókkal gazdagon illusztrált albumot L. Simon László, a Tokaji Írótábor elnöke és Soltész Márton, az írótábor alelnöke szerkesztették. A bemutató beszélgetést élménygazdag anekdotákkal tették elevenné a további szereplők is: Posta György, Tokaj város polgármestere, Erős Kinga író és Szentmártoni János költő, a Tokaji Írótábor korábbi elnöke. A kötet már a helyszínen kapható volt, így a bemutatóról mindjárt a karácsonyfa alá kerülhetett, ám a fotóalbum a BAB Galériában a továbbiakban is elérhető.

Z. Manó a másvilágon

Falusi Márton legújabb verseskötetét a Nap Kiadó gondozta, így ajánlva a József Attila-díjas költő hetedik kötetét olvasói figyelmébe:

„Elemi erővel szólalnak meg ezek a versek, mintha nélkülük üres lenne a mindenség; egye-

FALUSI MÁRTON Z. Manó a másvilágon

NAP KIADÓ

dül a bennük vagy általuk megfogant valóság a sajátunk. Hosszabb lélegzetű kompozíciók, összetett és rövidebb darabok kötött ritmusképletei váltakozva tárják elénk a panorámát. Az ódai emelkedettséget az argó ellensúlyozza, a zaklatottságot elégikus hangoltság békíti; a személyes tapasztalatok és a szerző korábbi könyvéből ismerős lírai alakmás, Zuglischer Manó élményei több nézőpontból, a teljesség igényével rajzolják, festik világunkat. Egyéni sors és társadalmi gond, lét- és államelmélet szüntelen kavargása költészetté formálódik a nyelv és az ember határhelyzeteiben... A könyv fordulatokban, képekben gazdag, lenyűgözően sokszínű; egyszerre tragikus és játékos, barokkos és barbár, hagyományörző és polgárpukkasztó. Radikálisan szakít a szokványossal.” A kötet társkiadója a Nemzeti Kultúráért és Irodalomért Alapítvány.

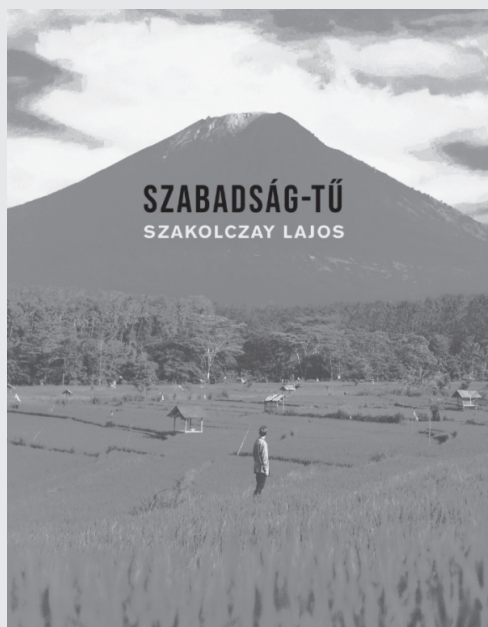
Itt lubickol fénye

Czigány György összegyűjtött verseit a Magyar Napló gondozásában szerkesztették kötetbe.

Czigány György (1931, Budapest) József Attila-, Erkel Ferenc- és Prima Primissima díjas alkotó, kortárs irodalmunk egyik legidősebb szerzője, mindamellett zongoraművész, újságíró, szerkesztő, illetve legendás rádiós zenei műsorok és a Magyar Televízió vallási és irodalmi műsorainak készítője. Ebben a gyűjteményes kötetben sok évtizedes költői pályájának termése található: csaknem félezer költemény, valamint prózaverseinek száz tételből álló füzére – egy gazdag lírai munkásság foglalata.

Élet a klasszikusok kertjében

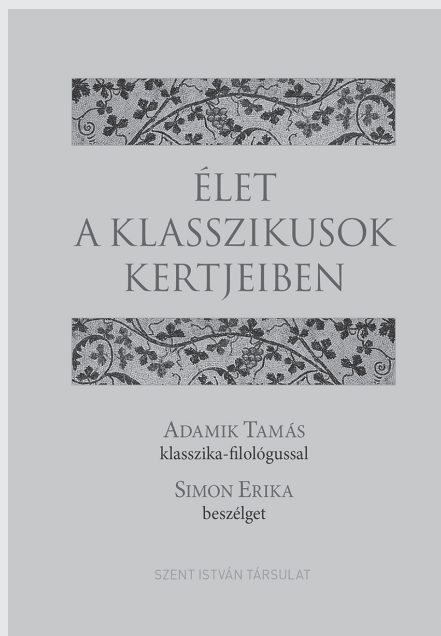
A kötet a Szent István Társulat kiadványa. „Adamik Tamás gyermekkorának hátere a világháború: félelmek és megpróbáltatások. A Kecskemét környéki tanyavilágban nőtt fel, sokgyermekes, szegény sorsú családban,

Szabadság-tű

Szakolczay Lajos irodalomtörténész, művészetkritikus, író tanulmánykötete is a közel-múltban jelent meg a Prae Kiadó gondozásában és alábbi ajánlásával.

„Mi kell ahhoz, hogy sikeresen keljünk át a szabadság-tű fokán? Megélni azt a szabadságot, amelyet a hagyománynak, a szülőföldnek, a pályatársaknak és az elődöknek a tisztelete nyújthat. Szakolczay Lajos esszéket, kritikákat, levelezéseket és naplóbejegyzéseket is magába foglaló új kötete olyan alkotói és értelmezői hozzáállással ismertet meg minket, amelynek tisztán artikulált és a jóindulat vezérelte elemzéseken nyugvó ítéletei egyszersmind mindig túlmutatnak a tárgyukon – legyen szó színélőadásról, folyóiratról vagy éppen irodalmi trendekről. Mert »vannak vidékek«, írta Kányádi, és Szakolczay Erdélyben, Ausztriában vagy éppen Amerikában ténylegesen vagy képletesen barangolva, a számára kedves művek olvasása közben nemcsak megéli, de számunkra is átélhetővé teszi a szabadság valamitől és a szabadság valamire kényes dinamikáját.”

félfarvaként. A szenvedélyes tanulás mellett naponta fizikai munkát végzett, feladata az állatok gondozása volt. A kisdíák a véletlenül kezébe került *Idegen szavak szótárának* kifejezéseit kívülről megtanulta... Micsoda erkölcsi erő volt ebben a mohó vállalkozásban, egy egész életre szól! Még érettségi előtt áll, de már a latin nyelven kívül jól tud németül, oroszul, angolul, franciául... Az ELTE Bölcsészettudományi Kar Latin Tanszékének professzoraként és vezetőjeként csodálatosan gazdag életművet hozott létre: hiánypótló módon megírta a latin irodalom korszakainak történetét és jelentős kutatói és műfordítói munkát végzett. Kalandos, alkotó életének epizódjait eleveníti fel e könyv lapjain.”

Beszélgetőtársa Simon Erika latin-történelem szakos középiskolai tanár, szerkesztő, húsz interjúkötet szerzője.

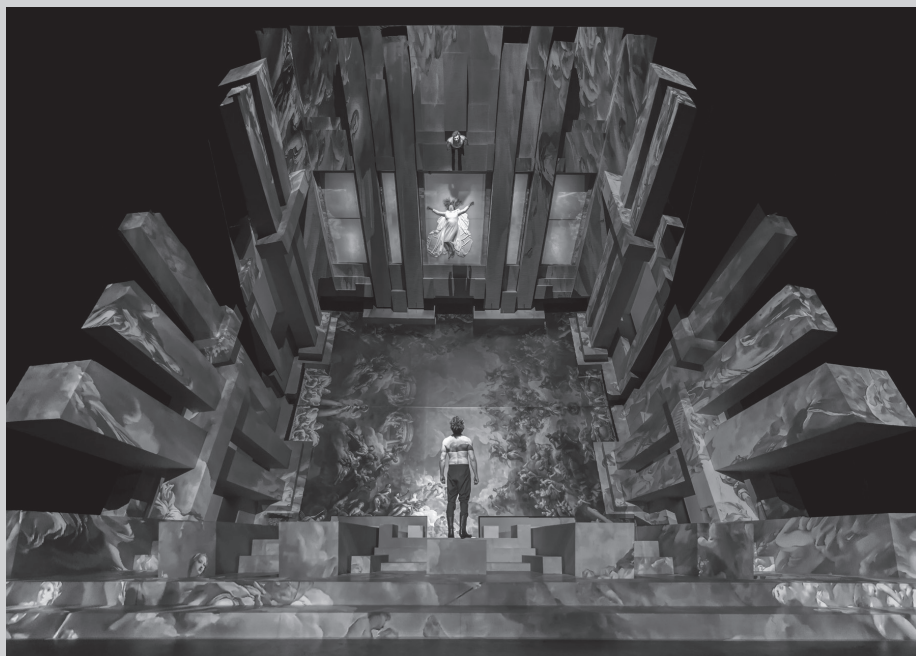
Kosztolányi Velencéje

Képes irodalmi útikalauz a lagúnák városáról Schmal Alexandra szerkesztésében. A gyönyörű kötetet a Magvető október végén jelentette meg.

„Kosztolányi Dezső életművében kivételes helyet foglal el Itália, és közelebről Velence: lelkesedett az olasz kultúráért, sokszor járt a lagúnák városában, és otthon érezte magát ódon falai közt csakúgy, mint a tengerpart fővenyén. Velence – ez a különleges varázsú szó a regények, versek és novellák mellett útirajzaiban, tárcáiban, levelezésében is sűrűn felbukkan kora fiatalságától kezdve évtizedeken át. Képes irodalmi útikalauzunkban régi velencei fényképekkel illusztráltuk Kosztolányi velencei történeteit, újságcikkeit és rokonainak, barátainak a városból írt leveleit.”

Eöri Szabó Zsolt:
Föld és menny

Mojzes Péter:
Isten áldd meg
a magyart!

Balog Dávid:
A lemenő nap árnyékában

Horváth Krisztina:
Az élet fája

Magyarország 365

Ebben az évben hatodik alkalommal rendezték meg a *Magyarország 365* című szabadtéri fotókiállítást a Városligetben. A mai Magyarország értékeit, különleges pillanatait, zsánerképeit felvonultató tárlatot november közepéig látogathatták az érdeklődők a Néprajzi Múzeum melletti promenádon. A mintegy száznegyven fotót tartalmazó kiállításanyagot a 2023-ban beérkezett negyvennégyezer pályázati alkotásból állították össze. A grandiózus gyűjteményben profi és amatőr fotósok munkáiban mutatkoztak meg hazánk természeti szépségei, épí-

tészeti és kulturális értékei. Az alkotók GoPro kamerával, telefonnal, drónnal és klasszikus fotografiai eszközökkel egyaránt dolgoztak. „A digitális fényképezőgépekkel, mobiltelefonokkal manapság már olyan minőségű képeket lehet készíteni, amelyek szélesebb közönség előtt is megállják a helyüket” – hangsúlyozták a kiállítás szervezői.

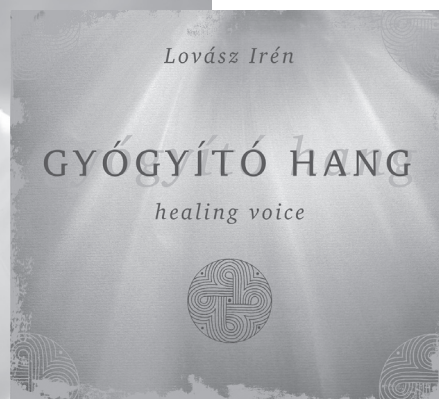
A kiállítás a *Batthyány Lajos Alapítvány*, a *Magyar Örökség Kezdeményezés Nonprofit Kft.*, a *Miniszterelnöki Kabinetiroda* és a *Városliget Zrt.* együttműködésében valósulhatott meg.

SOLYMOSI TARI EMŐKE

ÁLDÁSOK ÁRJA

Lovász Irén új lemeze – Gyógyító hang

Lovász Irén
portréja

Kornél (ütőhangszerek), Mizsei Zoltán (ének, billentyű), Ágoston Béla (basszusklarinét, saxofon) és mások. Mindannyian gazdag fantáziával, érzékenyen járulnak hozzá ahhoz, hogy a dalok hitelesen, ugyanakkor egyéni módon szólaljanak meg. Néhány dal előadásában a még igen fiatal, de már látványos sikereket arató énekesnő, Déva, azaz Takács Dorina társul az általa csodált főszereplőhöz. Kettejük hangja – két generációt képviselve – igéző szépséggel és természetességgel fonja körül egymást.

A lemez tizenöt énekének eredetét Lovász Irén honlapjáról tudjuk meg: a feldolgozások alapját többek között Zala megyei népi imádság, gyimesi csángó ráolvasó, moldvai csángó,

erdélyi, alföldi, észak-dunántúli, felvidéki népdalok adják; több számnak mind a szövege, mind a zenéje az énekesnőtől való. Az utolsó előtti szám a *Boldogasszony anyánk* kezdetű régi himnuszunk megkapóan szép, új feldolgozása. Mindezt kiegészíti egy több mint tízperces „hang-

„A valódi ünnep: az idő és az öröklét érintkezése” – Pilinszky e sora jutott eszembe, amikor meghallgattam Lovász Irén *Gyógyító hang* című lemezét. A léleksimogató énekek a jelenben szólnak, de megidézik messzi múltunkat is. Mintha megfoghatnánk őseink, ősanyáink kezét, velük érezve, sírva, nevetve. Pilinszkyvel folytatva: „Minden művészet: világmodell. Az »egészről« készült híradás.” Abban a „világmodellben”, amit Lovász Irén idevarázsol nekünk, fájdalmainkkal és sebeinkkel együtt is elfogad és befogad bennünket a szűkebb és tágabb emberi közösségünk, magához ölel az anyatermészet, óv és vigasztal, irányt mutat az isteni szféra. A varázsenekeket, áldásokat, imádságokat, köszöntőket, jókívánságmondó dalokat, melyek mind-mind erősítenek bennünket testben és lélekben, a Kossuth-díjas előadóművész válogatta négyrészes lemezsorozata, a *Gyógyító hangok* kiteljesítéséhez. Az első korong, az *Égi hang* 2006-ban, a második, a *Belső hang* egy évvel később jelent meg, egy évtizeddel később jött a harmadik lemez, a *Női hang*, most pedig a *Gyógyító hang*, mely új megfogalmazásban az előző három lemezről is

idéz néhány dalt, ezáltal is egységet teremtve.

Néprajzkutatóként Lovász Irén – aki a szakrális kommunikációról írt, ma már egyetemi tankönyvként használt doktori disszertációt – jegyzi a gondolatgazdag bevezetőt is, *Hang, test, lélek, hagyomány* címmel, a népdaléneklés gyógyító szerepét megvilágítva. Ebben használja az „önellátó varázslat” kifejezést. Egyszer adjuk, másszor kapjuk a köszöntéseket – ez is a prevenció egy fajtája. Szándék kérdése, hogy boldogságot, harmóniát igyekszünk-e egymásra sugározni vagy feszültséget okozunk egymásnak. A lemez azt a vágyat kelti fel, hogy vigyük tovább eleink gyönyörű, segítő szokását, és kívánjunk egymásnak áldást, békeséget, egészséget, bőséget.

Lovász Irén több évtizedes előadói pályájának ez a CD – az 1995-ben sok elismerést hozó *Világfa* óta – az egyik csúcsteljesítménye. Ahogy énekel, azzal egyszerre fejezi ki a legmélyebb emberi érzelmeket és valamiféle földöntúli tisztaságot, transzcendenciát. Partnerei is a legkiválóbb muzsikusok, javarészt olyanok, akikkel régóta dolgozik: Lukács Miklós (cimbalom), Lantos Zoltán (hegedű), Horváth

létra”. Lovász Irén régóta tart „dalolóköröket”, ilyenkor népdalokat tanít, és mesél az azokhoz kapcsolódó népszokásokról. Az általa alkalmazott „hanglétra” egyfajta belső masszázst, mely segít lelki, érzelmi stabilitást teremteni. E hangskála a lemezen művészi köntösben jelenik meg, terápiás és esztétikai célokat is megvalósítva. A „hanglétra” elején a művész által írt *Mantra* hangzik el, és ahogyan Weöres Sándor sorai („Alattad a föld, fölötted az ég, benned a létra”), ez is megnyugtató módon helyez el bennünket, embereket a világban: „Földanya lábam alatt, / Égapa fejem fölött, / Én magam a tengely, / Én magam a tengely. / Gyökereim erősen, gyökereim biztosan / Tartanak a szélben, / Tartanak a szélben.”

A *Gyógyító hang* CD borítóján a Magyar Zeneterápiás Egyesület ajánlása is szerepel. Igazi kincs ez a lemez: azon túl, hogy elsőrangú zenei produkció, azt adja, amire zavarossá és bizonytalanra tett jelenünkben sóvárogva vágyunk: segít harmóniába kerülni önmagunkkal és a világgal. ♦♦

(A CD-recenzió először a *Gramofon* című folyóiratban jelent meg.)

LOVÁSZ IRÉN

VARÁZSIGE ÉS GYÓGYÍTÓ HANG

A kimondott szó erejétől az ünnepi áldásokig

Az emberi hang, a kimondott szó és ének a szakrális-spirituális kommunikáció és a gyógyítás eszköze is lehet. Antropológiai tény, hogy az ember rendre használja, használta a szóval, dallal mondott teremtő jókívánások, köszöntések formáit, mert a szómágia ősi, egyetemes törvénye alapján számára a nyelv és a világ ugyanaz. Az archaikus világképben szó és dolog egy, eszerint a szöveg maga a valóság.

A magyar néphagyományra is jellemző, hogy a kimondott szó teremtő erejébe vetett hittel az ember valóban képes volt teremteni: áldást, békességet, egészséget, termékenységet, bőséget. A hagyomány pedig megalkotta a társadalmi kommunikáció rituális alkalmait, melyekben ez az önellátó varázslat folyamatosan, hatékonyan működött. Ezek voltak az egyéni élet fordulóin mondott jókívánások, a névnapköszöntők, a házigazdának elmondott Szent János-áldások vagy az esztendő jeles napjainak téli, tavaszi rituális alkalmain elhangzó különös erejű, termékenység- és bőségvarázsló rítusénekek, mint például a Luca-napi kotyolás, a regölés, a balázsolás, a pünkösödölés. Ezek a testi-lelki-anyagi jókívánások elmondásának fontos alkalmai voltak a néphagyományban.

Az ilyen áldásokkal, jókívánásokkal nemcsak lelki békességet, boldogságot (*ne haragudjon, áldja, boldogítsa, lelkünket öntözze*), hanem valódi testi egészséget (*feje, foga, hasa, gyomra sohase fájjon*), de gazdasági bőséget, javakat is kívánnak, azaz varázsolnak az ünnepeltnek (*árpájából, búzájából sohase fogyjon, csapra ütött hordójából mindig csurogjon, tyúkjaiból, lúdjaiból sohase fogyjon*). A köszöntésekkel az áldások, jókívánások recitálásával, ezen alkalmak periodikus ismétlésével időről időre és folyamatosan biztosították, fenntartották a testi-lelki egészséget, a szó valódi, eredeti értelmében vett *wellness*t, a bőséget, termékenységet. *Preventív gyógyítás* volt ez a közösség önellátó és jól működő társadalmi kommunikációs rendszerében. Hisz mindenkire rákerült a sor. Egyszer ő adta, másszor ő kapta az áldást, a jókívánást. Olcsó és hatékony módszer a betegségmegelőzésre, az egészség biztosítására. Alapja pedig a kimondott szó teremtő varázsserejébe vetett hit, mely több archaikus beszédformulát, mondott rítust életre hívott és fenntartott. Ilyen például az áldás, az átok az ima és a ráolvasás. Valamennyi beszédaktusként működik. Az előadásban, a performatív akcióban megjelenő szöveg kimondásával végre is hajtjuk az áldást, az átkozást, a ráolvasást, csakúgy, mint az imádkozást. E nyelvi performatívumok a tulajdonképpeni beszédettek vagy beszédaktusok, melyekben a „mondás” maga a cselekedet is. Ezekkel a megnyilatkozásokkal cselekvést

hajtunk végre, teljesítjük a köszönést, köszöntést, áldást, varázslást, és a szövegben felszólító módú igealakokkal hajtjuk végre e beszédaktusokat.

Népköltészetünk és népzeneink egyik legarchaikusabb rétegét őrzik a többnyire mágikus-mitikus varázscselekményt kísérő varázskének. Előadásuk az ember egészségét, személyes boldogulását, a földművelés, állattartás sikerét kívánta biztosítani, emellett segítette az adott ünnepre való periodikus megemlékezést is. A testi-lelki-anyagi jókívánások elmondásának további fontos alkalmai a néphagyományban a jeles napok rítusénekei, a naptári ünnepekhez kapcsolódó köszöntők és az alkalmi vagy az ún. gazdasági köszöntők (például az elvégzett munka öröme dísznótában, aratóünnepen mondott köszöntők). A szokások költészetének egyik legfontosabb csoportját a rítusénekek képezik, melyek többnyire mágikus-mitikus varázscselekményt kísérő varázskének; a népköltészet egyik legarchaikusabb rétegét alkotják.

Termékenységi rítusaink közé több napfordulós szokáselem kapcsolható. A nyári napfordulóhoz kötődő szentiváni éneksorozat részei, melyek párosítók: ahol leányokat és legényeket teljes nevükön említve varázsolnak össze. Kiéneklük, összeéneklük őket. A regölés, a télközépi szerencsekívánó köszöntés Kelet-Európában mindenütt ismert szokásának magyar változata. Egyik állandó összetevője a termékenységvarázsló rész, amelyben a regösök a gazdának, feleségének és háznépének termékenységet és bőséget kívánnak a következő esztendőre, továbbá itt is van párosító rész, amelyben legényt regölnek össze a leánnyal.

„Adjon az Uristen ennek a gazdának / száz kérészt búzát, száz kérészt rozst, / száz kérészt árpát, száz kérészt zabot, / Refrén: Adjon az Uristen

Lovász Irén és Déva, koncert a Várkert Bazáran, balra Balázs Gergely hegedül

Égi hang koncert, Rózsák tere,
Szent Erzsébet-templom, 2019

köszöntött együtt ünnepezték a patrónus ünnepét is. Változata és töredékei a mai napig élnek. „Eljöttünk mi jó este jó este István köszöntésére. / István légy egészségben, köszöntünk reménységben. / Ha megérted napodat napodat, / Áldjad a Jézusodat / Szűz Szent patrónusodat, / Megváltó Krisztusodat. / Az Istennek áldása áldása / Szálljon erre a házra / Benne való népeket / Indítsa ja vígságra!” (Észak-Dunántúl, Vas megye, gyűjtő Lajtha László)

János naphoz a borszentelése szokása is kapcsolódik, mely a máig él borvidékeinken. A szentelt bornak, más szentelményekhez hasonlóan, mágikus erőt tulajdonítottak: szokás volt vele beteg állapot, embert is gyógyítani. A hordóba is öntöttek, hogy ne romoljon el a bor. A Szent János áldása szólásként él máig a búcsúzásakor megívott utolsó pohárral kapcsolatban. Zoboralján hallottam a nyolcvanas években az alábbi változatot: „Szent János áldása szálljon mireánk, / Az Úr Isten éltesse a házigazdát! / Árpájából, búzájából sohase fogyjon, / Csapra ütött hordójából mindig csurogjon, / Feje, foga, hasa, gyomra soha ne fájjon, / Az Úr Isten éltesse, ne haragudjon! / Tyúkjából, lúdjaiból soha ne fogyjon, / Az Úr Isten éltesse, ne haragudjon!” (Menyhe, Nyitra megye, Lovász Irén, 1983)

A névnapköszöntés szokását középkori adatok is őrzik, így például elszámolási könyvekben fölírják a köszöntő diáksapatoknak juttatott ajándékokat. A XVI–XVIII. századi diákkollégiumok lakóinak rendszeres elfoglaltsága a csapatos köszöntés – és rendszeres „koszt-kiegészítése” az ilyenkor kapott ajándék. A diákköltészet és a műköltészet nyomait gyakran ma is fellelhetjük a néphagyományban elterjedt legnépszerűbb köszöntőszövegek stílusában, szófordulataiban is. „Zendülj fel szent János, holnap nevednapja, / vegyen fel az Isten sőt a jobb karjára! / Míg fenn lesz az égen csillagod abroncsa, / az Isten áldását mindenkor rád ontsa! / Az Isten áldása szálljon erre házra, / kisebbről nagyobbra, Leginkább Jánosra! / Valamennyi búza van a nagy mezőben, / Annyi áldás szálljon Jánosnak fejére!” (Erdély, Szilágyság, Kárásztelek)

Az analógiás mágia gyakori jellemzője e jókívánságmondó, varázserejű rítusszövegeknek. A téltemető, tavaszköszöntő népszokásainkban is megtalálható: „Ess eső, ess, holnap délig ess! Zab szaporodjon, búza bokrosodjon!

Bár ősi eredetét sejtetik, mai köszönés és köszöntésformáink erejükben meg sem közelítik az *Adjon Isten jó napot! Adjon Isten jó éjszakát!* típusú *performatív megnyilatkozásokat*. Ezeket ugyanis a kimondott szó teremtő erejébe vetett hit tartotta fenn, és aki mondta, abban a hitben mondta, hogy az nem üres fecsegés, hanem az ige ténylegesen valóra válik. Aki pedig kapta, úgyszintén hitt ebben. És ő is viszonzta e jókívánságokat. Így alakult ez a kölcsönös jóindulaton és jó szándékon alapuló társadalmi kommunikációs háló a hagyományos falusi közösségekben. Amilyen az adjon-isten, olyan a fogadjisten! „*Adjon Isten mind jobbat, mind jobbat, / Ne csak mindig a rosszat, a rosszat, / Mitől félünk, mentsen meg, mentsen meg, / Amit várunk, legyen meg, legyen meg!*”

Más ezeknek a köszöntéseknek a jelentése és a jelentősége, mint a hétköznapi kommunikációé. Így fogalmazta ezt meg Kodály Zoltán: „A jókívánság civilizált embernek többnyire üres szó, a régi embernek szinte varázserejű érték lehetett, amit szívesen viszonzott tőle telhetően... A sok ünnepi, névnap közzöntő egy melegebb, barátságosabb, testvéribb, emberszeretőbb népélet emléke.”

Nemcsak néprajzkutatóként, hanem népdal-

ennek a gazdának / két kis ökröt, két kis bérést, / a kisebbik bérésnek arany ostor nyelet, / a nagyobbik bérésnek cséngős-péngős szekeret, / szekér mellé kereket, kerék mellé vasszéget, vasszég mellé faszéget, / Refrén: Adjon az Ur isten, ennek a gazdának... / száz kismalacot, egyik ólból kifusson, / a másikba befusson, harmadikba is jusson...

Itten tudunk egy legényt, kinek neve Karcsi, / amott tudunk egy leányt, kinek neve Tërka, / Isten még nã mentse, kebelébe rejtse, / kert mellé szorítsa, úgy sikassa-rikassa, / mind a koca malacát, de még annál is jobban, / belecsukorítsa, belepöndörítse, / mind a kis nyul farka likba, / de még annál is jobban...

A jeles napok alkalmából még számtalan köszöntő ének hangzik el a magyar néphagyományban. A lucázás vagy kotyolás az egyik legismertebb házaló, adománygyűjtő, jókívánságmondó népszokásunk. December 13-án a Dunántúl egyes falvaiban fiúgyerekek házról házra járva mondták, énekelték a termékenységaráztató mágikus szövegeket: „*Luca-Luca kitty-kotty, tojjanak a tikjok, lúdjak! / Kolbászuk olyan hosszú legyen, mint a falu hossza! / Szalonnájuk olyan vastag legyen, mint a mestergerenda, / Zsirjuk annyi legyen, mint a kútba a víz! / Pénzük annyi legyen, mint a pelyvakutyóba a pelyva! ... / Luca, Luca, kitty-kotty, tojjanak a tikjok, lúdjak!*” (Bük, Vas megye, gyűjtő Tátrai Zsuzsanna, 1966)

A 18. század közepéig a karácsony harmas ünnep lévén, Szent István és Szent János napját is ünnepezték a kántálással, köszöntővel és az ezt követő áldomással. A névnap jelentőségét emelte, hogy a keresztnév egy patrónust is kijelölt minden ember mellé. A köszöntők és a

„A jókívánság civilizált embernek többnyire üres szó, a régi embernek szinte varázserejű érték lehetett, amit szívesen viszonzott tőle telhetően...

A sok ünnepi, névnap közzöntő egy melegebb, barátságosabb, testvéribb, emberszeretőbb népélet emléke.”

(Kodály Zoltán)

énekes előadóként is tapasztaltam évtizedeken keresztül, hogy az emberi hangnak, az *ének-lésnek milyen fontos lelki egészség megőrző*, harmónia fenntartó szerepe van, sőt azt is, hogy az emberi hang milyen mértékben képes segítségül szolgálni akár *élet-halál helyzetekben, sorsfordulókon* is. Foglalkoztatott az, hogy népköltészetünkben vannak szövegek, dallamok, amelyek elmondásával, eléneklésével évszázadokon keresztül segítették a testi-lelki egészség megőrzését az emberek, főleg az asszonyok. Ez volt a háttere annak, hogy 2006-ban elindítottam a *Gyógyító hangok* című lemezsorozatamat: *Égi hang, Belső hang, Női hang, Gyógyító hang*. A sorozat darabjait összekötő gondolat az *emberi hang segítő, gyógyító erején* alapul. Meggyőződésem szerint ez a zene és ezen belül az emberi énekhang egyik legfontosabb, egyetemes és ősi sajátossága, ez a zene antropológiai lényege.

Az *Égi hang* lemezem alapja az a tapasztalat, hogy a szakralitás az emberi kultúrában a világ rendjének, az egységnek, az egészségnek, az egyensúlynak a fenntartását szolgálja. Az évkör pontos, rendszeresen visszatérő menete szerint ismételt énekek ennek a rendnek a fenntartását, az időben való lecövekelést, tájékozódást segítik. A teljesség, az egészség átélése, tudatosítása, az egyéni aktuális életnek a mikroidőnek a nagy, makroidőben való harmonikus elhelyezkedése így segíti a biztosságot, a bizonyosságot, az egészség fenntartását. Az *Égi hang* lemezem főként régi magyar népdalokat, népekeket tartalmaz. A karácsony, húsvét, pünkösöd ünnepkörét idéző dalok mellett felcsendülnek olyan Mária-énekek, melyekben fellelhető a védelmező, oltalmazó, segítő, gyógyító istenanya archetipikus alakja. A szakrális ünnepek idején való énekléssel azzal, hogy áteresztjük testünkön-lelkünkön a dalt, az ünnep lényegéhez kerülhetünk közelebb.

A *Belső hang* egy meditatív belső utazás, az én legmélyén szunnyadó őserők fölbresztése érdekében. A négy természeti őselem: a föld, víz, tűz, levegő bennünk rejlő energiáinak felszínre hozása a zene, a harmónia természetes eszközeivel. Négy ének-hangszer duó a magyar népdalokra épülő improvizatív, kortárs zenei megformálásban. A földet a magyar népdalok mellett didzseridu (didgeridoo), a vizet kelta hárfá, a tüzet magyar hegedű, a levegőt japán sakuhacsi (shakuhachi) bambuszfuvola hangja idézi meg. Legbelsőbb énünk mélyére csak a teljes elcsendesedéssel, befelé fordulással, kontemplációval juthatunk. Az énünk mélyén szunnyadó erők érintése a legősibb magyar imádságok, énekek, archaikus népdalok, gregorián dallamok segítségével, a legtermészetesebb húros hangszer, az emberi hang, és a négy elemet megjelenítő hangszerek révén történik. A négy elemet megidéző négy tétel egymásutánja egy személyiségfejlődési utat vázol föl.

A mai deszakralizált, identitásválságokkal teli világunkban, ahol a világ *újravarázsolása* és a *nemzeti identitás erősítése mellett a nemzeti identitás erősítése és kifejezése is fontos művészetterápiás feladattá vált*, szükségesnek látszott a nőiség hagyományos szerepeinek tudatosítása, megélése, a női szerepekre való felkészülés segítése. 2017-ben megszületett a *Női hang* című lemez is. Olyan népdalokat tartalmaz, amelyek a hagyományos magyar társadalomban megélt és a folklórban megénekelt női sorsokról, érzésekről, szólnak: gyermekjátékok, menyasszony-búcsúztatók, altatók, dalok szerelemről, asszonysorsról, ballada, könnyű szülésre mondott népi imádság és sirató. A lemez nyitó és záró száma a nő sajátos, teremtő, alkotó, *életet adó áldott* képességét dicséri, az életerőt hirdeti. A lemez a kozmikus genezis archetipikus képeivel indul. Analógiás mágiaként működő archaikus imádság, amit egykor könnyű szülésre mondtak az asszonyok: „*Ég szülte földet, föld szülte fát. / Fa szülte ágát, ága szülte bimbóját. / Bimbója szülte virágját. /*

Lovász Irén és Déva (Takács Dorina),
koncert a Várkert Bazárban, 2023

Virágja szülte Szent Annát. / Szent Anna szülte Máriát, / Mária szülte Szent Fiát!” (Zala megyei népi imádság, gyűjtő Erdélyi Zsuzsanna)

Az emberi élet fordulóinak rituális, szokásénekekkel való méltó megünneplése a hagyományban segíti az életszakaszok közti átmenetek mint lehetséges krízishelyzetek megélését, feldolgozását is. Leány és anya egyaránt a dalokban megfogalmazott érzésekkel tudja lezárni, elengedni, kiénekelni az addigi életszakaszt és felkészülni az elkövetkezőkre. A sokszor nehéz asszonysors őszinte megéneklése segíti annak illúziók nélküli átélését, elviselését. Mások sorsának, élethelyzeteinek megismerése a népdalok által tükör is: segít meglátni és magunkra ismerni, segít az egyediben meglátni az általánost, és ezzel elviselhetőbbé, relatíve könnyebbé tenni saját sorsunk vállalását. Ez talán segíthet abban, hogy a mai magyar nők, kislányok, nagylányok, fiatal és idősebb asszonyok velünk együtt énekeljenek vagy találhassanak visszhangot saját lelki rezdüléseikre, élethelyzetükre e lemez szövegeiben, dallamaiban.

A szakrális kommunikáció és gyógyítás archaikus eseteit kutattam gyimesi terepmunkámon 2019-ben is. Az érdekelt, hogy a kimondott szónak milyen erőt tulajdonítanak, hogy mit gondolnak az imádság és gyógyítás összefüggéseiről az emberek. Utam fő célja az anyaggyűjtés volt a *Gyógyító hang* témához, a *hang-test-lélek* összefüggéseire. Az archaikus beszédformulák, gyógyító szövegek, a ráolvasások, gyógyító „mondások”, archaikus népi imádságok és szakrális énekek így kerültek sorra elő az asszonyok emlékezetéből. Nemcsak az archaikus szövegek érdekeltek, hanem a hozzájuk és előadási gyakorlatukhoz tapadó helyi tudás is. Érdekelt, hogy mit mondanak arról, hogyan kell imádkozni, énekelni, hogy a kimondott szónak milyen erőt tulajdonítanak, és hogy miben áll a kimondott szó hatékonyságának titka. Szent Ágostonnak tulajdonítják a mondást az énekelt imádság különös erejéről: „Aki énekel, az kétszer imádkozik.” A gyimesi papok ennek szellemében tanították a híveket évszázadokon keresztül. „*Imádsággal sok mindent meg lehet gyógyítani! Az ének két imádságot jelent! A szent ének hatásosabb. Azzal, hogy nehezebb!*” (Borcsa Ilus)

Tapasztaltam, hogy archaikus világgépet idéző védekező, bajelhárító, gonoszüző imádságokat rendszeresen mondogatnak még ma is. Hisznek a szavak teremtő, védelmező szerepében. Nagy idő ellen, betegség ellen, gonosz ellen egyaránt a mai napig használatosak az archaikus gyógyító, varázsló imádságok, és ráolvasások. Gyógyító imádságokra kérdeztem, s *igézetre, árpára, kígyómarásra* való szöveget is hallottam, a *vizetés rítusát* videóra is rögzítettem.

Nagy tiszteletben álló és ma is aktív *kenőasszony* éppen gyógyított, kent, becsipődött ideget masszírozott ki, melynek részt vevő megfigyelői voltunk. Nagyanyjától és édesanyjától örökölt gyimesi népi gyógyító tu-

dását gyakorolja. A néprajztudomány ráolvasás, archaikus népi imádság műfaját nem ismeri, ő így mondja: *gyógyító mondás*. Gyimesben még napjainkban is elérhető aktív, hittel végzett imamondási gyakorlatként a kora középkort idéző ráolvasások, mágikus bajelhárító szövegek, gyógyító imádságok, bájolók, archaikus népi imádságok egész sora.

Ezeket az archaikus szövegeket és elmondásuk rítusait messzi letűnt korok „csodával határos, hogy még gyűjthették” emlékeként tartjuk számon régóta. Ugyanakkor élő, eleven, működő, szóval mondott mágikus, vallásos, gyógyító gyakorlatot tapasztalhattunk meg a Kárpát-medence egyik legarchaikusabb hagyományörző vidékén. Előfordul, hogy más elnevezést alkalmaznak a helyi tudást, a népi gyógyítás archaikus formáit és módszereit őrző *kenőasszonyok*, akik a *javasasszony*, *bábaasszony* ősi segítő, gyógyító archetipusát testesítik meg, mint ami a tanult városi ember néprajzos kategóriába illenék. Hisz nem volt orvos évszázadokig a gyimesi magas hegyek közé zárt patak völgyekben. Ezért a helyi kulturális tudás nemcsak az anyagi, gazdasági, hanem a lelki, szellemi, gyógyító szinten is ki kellett dolgozza az önellátás túlélési taktikáit és stratégiáit. Ezt szolgálta az archaikus világnézet rendezett, szigorú, de biztosságot adó szerkezete, benne a feljebbvaló segítő, védelmező, gyógyító, problémamegoldó, mindenható szerepében való biztos és megrendíthetetlen hittel. Ennek a rendnek szolgálatában állott, és a mai napig fellelhető módon jelen van a szakrális kommunikáció és az archaikus gyógyító, bajelhárító formulák egész tárháza.

A mai írástudók tisztelete és hálaja kifejezéséeként e hagyományos tudás őrzői felé *Bájolók* címmel összegyűjtöttem egy csokorra valót a *Gyógyító hang* című lemezre ezekből az ősi magyar gyógyító szövegekből. Felmutatva a magyar néphagyományban gyökerező, máig működő archaikus, szóval, hanggal gyógyító praktikák gazdag tárházát, és megidézve az időtlenség mélyes mélységeiből ősanyaink gyógyító hangjait.

Erre az albumra rákerült még jó néhány a régi magyar jókívánságmondó énekekből, áldásokból, köszöntőkből, hogy itt és most is segíthesse szebbé, emberibbé varázsolni ünnepeinket, kapcsolatainkat, fenntartani lelki békénket és egészségünket. (*Az ég harmatja, szívedet újítsa, áldások árja házad elborítsa...!*) Nemcsak az ember és közösségei, hanem teremtett környezete, a földanya egészségéért, fönmaradásáért, fenntarthatóságáért is szól az ének. (*Uram, én Istenem, adjál egy jó esőt, a szegény baromnak jó legelő mezőt!*) A kimondott szó teremtő erejébe vetett hit átjárja a hagyományt. Ezek az énekek figyelmeztetnek ma is arra, hogy nemcsak áldó, gyógyító ereje lehet a kimondott, megénekelt szónak, hanem az ellenkező irányba is hathat. Egy székelyföldi dal megénekli azt, hogy az irigyek még a jó szándékot is „*elkertelték nem fával, nem karóval, hanem rágalmazó szóval*”.

A négyrészes lemezsorozat befejező darabja, záró tétele a *Gyógyító hang* című lemez. Összefoglalása, esszenciája mindannak, amit a nemzeti hagyományban gyökerező, anyanyelven mondott népdaléneklés gyógyító szerepéről és kortárs felhasználásáról gondolok. Az egész sortozatot összefoglaló, magyarázó előszóként is értelmezhető, az elméleti

Gyökerek és szárnyak című V4 koncerten, Ljubljana, 2022

kérdéseket is érintő tanulmány, melyben a néphagyomány, a hangterápia és szakrális kommunikáció összefüggései is feltárulnak.

A *Genesis*, a *Földanya magja* és a *Zúzmará* című szám a *Női hang* lemezén már megjelent dalok új értelmezései. Élő koncertfelvételként kerültek rá az albumra, csakúgy, mint a *Békességben* című dal, ami az *Égi hang* lemezén elhangzó *Boldogasszony himnus*nak egy tisztán a cappella feldolgozása. Ezt a magyar nemzet lelki gyógyításának ma is aktuális feladata inspirálta. Az új dalok a sajátos zeneterápiás elveink konkrét megfogalmazásaiként értelmezhetők és felhasználhatók. A *Vigasztalom* című dalt egy régi magyar imádságszöveg ihlette, majd a természetben való elmerülés inspirálta. Az ember a kozmikus és természeti világunk része, azzal egy. Ez az archaikus tapasztalat – mely a természetben élő ember sajátja – adja a vigasztaló, lelki gyógyító felismerést, mely ebben a dalból árad. A magyar szöveget kísérő indiai hegedű ezen archetipikus tapasztalat örök, időtől és tértől független minőségét és hatóerejét hivatott képviselni. A *Hazám felé* című dal azt a biztonságos, otthonosságérzetet jeleníti meg, melynek vigasztaló, lelki gyógyító erejére mindannyian vágyunk. És tud is segíteni az „*otthon legyen a világban*”, az otthon melege, a szülői ház, a szülőföld-metáforák megtartó, vigasztaló, segítő, lelki gyógyító erejével. A *Béküljünk meg* című dal a megbocsátás és megbékélés lelki gyógyító erejét énekli meg.

A szó teremtő erejébe vetett hit meghatározó a néphagyományban. Így a kimondott szó segítő és ártó erejének tudata is jellemzően hatott. Micsoda erőt tulajdonítottak a rágalmazó szónak, és micsoda erőt a gyógyító mondásoknak, áldásoknak, jókívánságoknak! Megidézzük azt az ősi tudást, amit ősanyaink évszázadokon keresztül öngyógyításra és a közösség hasznára alkalmaztak. Érdemes tudatosítanunk, hogy a magyar néphagyományban máig fennmaradt az ősi zeneterápiás tudás emléke: ahogy a gyermekdalunkból mindenki ismeri, gyógyítottunk mi *síppal, dobbal, nádi hegedűvel*.

Ha tanulunk eleink kincses tárából, használjuk tudásukat, reánk maradt segítő, gyógyító szövegeiket, énekeiket, talán a magunk és gyermekeink lelki egészségét is szolgáljuk. Nemcsak egyéni, de kollektív egészségre, az egész magyar nemzet, az anyaföld, sőt a teljes földanya gyógyítására is szükség van. A szóval, dallal mondott ősi varázslatok, a gyógyító énekek a földünk egészségének megőrzéséért is szólnak, mint a *Csendes folyóvíz* című dal. A lemezen felhangzó húros hangszerek lelkünk húrjaival együtt zengenek, csakúgy, mint a legősbibbi hangszer, az emberi hang és a dob. A *Gyógyító hang* című lemez célja, hogy a magyar néphagyományban fellelhető ősi segítő, gyógyító erőt felidézze, felszínre hozza, és a mai magyar emberek számára is használható módon elérhetővé tegye mindannyiunk egészségére!

„*Adjon Isten minden jót, ami tavaly szűken vót,
a gazdának bort, búzát, gazdasszonynak tyúkot, lúdot,
legényeknek, leányoknak egy-egy szép mátkát,
országunknak csendes békeséget, s megmaradást!*”

(Menyhe, Nyitra megye, gyűjtő Lovász Irén) ♣

Égi hang koncert a pécsi bazilika alttemplomában, Lovász Irén, Mízsei Zoltán és Ágoston Béla, 2006

LYUKASÓRA OLVASÓI LAP
XXXIII. évfolyam, IX. szám 2024/9.

A szerkesztőbizottság tagjai:
**Alföldy Jenő, Ágh István,
Bertalan Tivadar, Czigány György,
Dobai Péter, Iancu Laura,
Próhle Gergely, Raffay Dávid,
Rózsássy Barbara, Rozsondai Marianne,
Szakonyi Károly, Szikora János**

Főszerkesztő: **Sághy Ildikó**
Főmunkatárs: **Szakonyi Károly**
Művészeti vezető: **Réti Attila**
Olvasószerkesztő: **Bognár Antal**
Rovatvezetők: **Weltler Ildikó,
Simon Erika**

Szerkesztőségi postacím:
1052 Budapest, Városház u. 7.
Telefon: 30/131-0245; 30/121-5280
E-mail: iroegy@gmail.com

Kiadja: **Magyar Írók Egyesülete**
Elnök, kiadóigazgató: **Szakonyi Károly**

Nyomdai kivitelezés:
VIRTUÓZ Kiadó és Nyomdaipari Kft.
1037 Budapest, Bécsi út 267.
Felelős vezető: **Tolonics Gergely**

Terjeszti: Magyar Posta Zrt.
Hírlap Üzletága és regionális társaságai.
Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailben a hirlapelofizetes@posta.hu címen, telefonon a 06-1-767-8262 számon, levélben az MP Zrt. 1900 Budapest címen. Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu.
Előfizetési díj: fél évre 1800 Ft, egész évre 3600 Ft.

Egy példány ára: 650 Ft.
Megjelenik: kéthavonta.
Kéziratokat nem őrünk meg és nem küldünk vissza.

LEXIKON

**HIC ET NUNC - ITT ÉS MOST
PRO FUTURO - A JÖVŐÉRT
ESCA DEORUM - ISTENEK ELEDELE
PRO BONO PUBLICO - A KÖZJÓÉRT
VESTIBULUM - ELŐCSARNOK, BEJÁRAT**

TARTALOM

VIZSOLY – A magyar Biblia bölcsője **B/2**

Szakonyi Károly:

SI VIS PACEM, PARA BELLUM! **1**

A HÓNAP KÖLTŐJE KONRAD SUTARSKI

Konrad Sutarski: Földrajzóra, Mit hozol idő,

Ifjú már deresedő hajú barátaimhoz, Trianon,

Napjaink apokalipszise **2–3**

Alföldy Jenő:

Konrad Sutarski köszöntése **4–5**

Szakonyi Károly,

az Arany Medál életműdíjasa **5**

Vizsolyban járva... **6**

Sipos-Vizaknai Gergely:

A magyar Biblia bölcsője **6–9**

Hatezer új ex libris az OSZK honlapján **10–11**

„A történelem körhintáján”,

Fábrí Zoltán életművéről **12–17**

OLVASSUK ÚJRA!

Alföldy Jenő:

Csontos János költészetéről **18–20**

Csontos János: Tavasz ének, Rend,

Ma ne engedd le a rolót, A vágyak idővel,

Halottak napja, Tanúvallomás, Tolófájás,

Agónia, Dzsesszonett, Sanszonett, Őszi szonett,

Ódivatú szonett, A „Szonettregény” kéziratára,

Bakonyszücs, Az „Régi siralmas” nótájára,

Az „Toldi Miklós éneke” nótájára, Az „Bánja

az Úr Isten” nótájára, Az „Magam gondolván”

nótájára, Egy siciliana nótájára **21–22**

Józsa Ágnes: Szirtes Ági játéka **23–25**

Fődíj a nemzetközi kórusversenyen **26**

Nemzet Művésze díj **26**

Borbély László: Temesi Ferenc köszöntése **27**

Kósa Klára kiállítása Óbudán **28**

Székely László

kiállítása Kecskeméten **28–29**

Isten kezében,

Vásáry Tamás vallomása **30–32**

„Angyali üdvözet”,

Petrás Mária és Alina adventi tárlata **33**

Sári László: A közép **34–36**

Szakonyi Károly:

Gergely Ágnes laudációja **37**

Ady és Léda levelezése **38**

Írói naplók a Petőfi Irodalmi Múzeumban **39**

Élő magyar festészet, Generációk képei a Pesti

Vigadó termeiben **40–42**

Bellák Gábor: A festészet igazsága **41–42**

Megnyílt a Puskás Ferenc Múzeum **43**

Bozók Ferenc: A mi Veronikánk **44–45**

Döbrentei Kornél: Mária erejével **46**

A járólapként használt Tízparancsolat **46**

Múltra épülő jövő – Esztergom,

Magyar Sion **46–47**

Könyvkiadó **48–51**

Magyarország 365 **52**

Solymosi Tari Emőke: Áldások árja **53**

Lovász Irén: A kimondott szó erejétől

az ünnepi áldásokig **54–57**

Szegő György:

Körkép a 60. Velencei Nemzetközi

Képzőművészeti Biennáléről **59–60**

Nemes Márton kiállítása

a 60. Velencei Képzőművészeti Biennálén **B/3**

Élő magyar festészet **B/4**

Kedves Olvasóink!

Kérjük önöket, hogy támogassák a Lyukasóra folyóirat megjelenését azzal, hogy előfizetőink lesznek (lásd: postai előfizetésnél), de segíthetnek alkalmasszerű támogatással is!

Ezt ma már adójuk 1%-ának felajánlásával is megtehetik. Bankszámlaszámunk: Kereskedelmi és Hitelbank 10200940-21519541-00000000. Ha erre a bankszámlára nevük és címük feltüntetése mellett befizetik az éves előfizetési díjat, vagyis a 3600 forintot, akkor a szerkesztőségből is folyamatosan megküldjük önöknek a Lyukasóra aktuális számait. Előre is köszönjük, üdvözzel: a Szerkesztőség.

A MEGJELENÉS TÁMOGATÓI

- Kulturális és Innovációs Minisztérium (KIM)
- Nemzeti Kulturális Alap
- Petőfi Irodalmi Ügynökség
- Pest Megyei Kormányhivatal
- Magyar Építő Zrt.
- Szerencsejáték Zrt.
- Körömdi Galéria

KULTURÁLIS ÉS INNOVÁCIÓS
MINISZTERIUM

Nemzeti Kulturális Alap

MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADEMIA

Számunkat a vizsolyi református templom falfestményeivel, az Országos Széchényi Könyvtár dokumentumképeivel, Fábrí Zoltán filmképeivel, az MMA dokumentumképeivel, Sári László illusztrációs rajzaival, a PIM enteriórfotóival, az Élő magyar festészet kiállításának felvételeivel, a velencei biennálé képeivel, L. Simon László fotóival, valamint a Lyukasóra folyóirat archív fotó- és dokumentumanyagával illusztráltuk.

SZERZŐINK

Alföldy Jenő, 1939
Bognár Antal, 1951
Borbély László, 1968
Bozók Ferenc, 1973

Csontos János, 1962–2017
Józsa Ágnes, 1946
Konrad Sutarski, 1934
Lovász Irén, 1961
Sághy Ildikó, 1941

Sári László, 1950
Solymosi Tari Emőke, 1961
Szakonyi Károly, 1931
Szegő György, 1947
Weltler Ildikó, 1970

SZEGŐ GYÖRGY

IDEGENEK MINDENHOL

*Körkép a 60. Velencei Nemzetközi
Képzőművészeti Biennáléről*

A zárva tartott izraeli pavilon

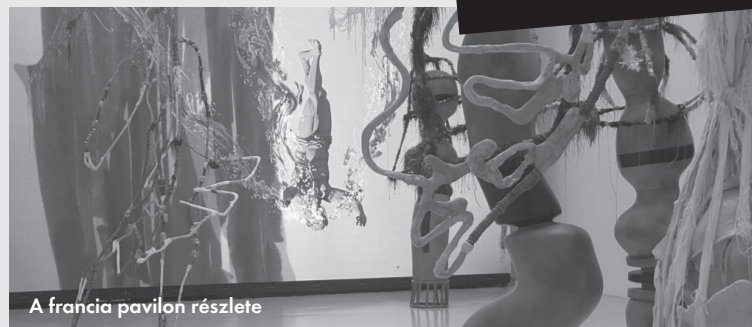
(Higgyék el – ez az idej találkozój címe!)

Úgy százharminc éve az európai – ezen túl pedig az egyetemes – kultúra egyik jeles találkozóhelye Velence Biennáléja. Az eleinte képzőművészeti csúcstalálkozó (a háborús szünetek miatt ez csak a 60.) később kiszélesedett más műfajokra is. Legismertebb és legmeghatározóbb ezek közül a Velencei Nemzetközi Filmfesztivál lett, de a képzőművészeti köztes éveiben jó ideje ott vannak az építészeti biennálék is. A kultúrák találkozása sokáig fő funkció maradt, de a városnak a befogadásuk komoly turisztikai üzlet lett – ez utóbbi magyarázhatja, hogy a független koncepciókat egyre inkább alárendelik a politikai fősodornak.

A legutóbbi években a párbeszéd helyett a képzőművészeti világesemény politikai- műiaci érdekek mentén – a hatalmi játszmáknak megfelelően – kizorító harcok terepévé változott. Egyre inkább fel erősödött a nemzetközi főkurátorok diktálta – legutóbb Afrika, ez évben már a harmadik világ országainak művészete felé nyitni kívánó – hang helyett: ezek primátusa tarol. Idén a globális Dél és a „másság” nyert. A tematikát az elnyomott kisebbségek uralják, az etnikai és szexuális különbözőségeket ünneplik.

A nemzeti pavilonok többsége e témát ragozza. A magyar és az izraeli pavilon kivétel. A nálunk kiállító művész, Nemes Márton rendkívül dekoratív, különleges technikákat és – többek közt – nagy felületű zománc falképeket ötvöz. Kohéziót nem látok. A költség – gondolják többen – sokszorosan túllépi az eddig szokott szűkös magyar büdzsét. A magyar pavilon (úgy hírlík, Távol-Keletről érkező szponzorral a háttérben) kiállításából nem olvasom ki: ez a művészet a miénk is, hogy a képi párbeszédében a mi problémáink, vizuális kultúránk jelenjenek meg. Újra reális, kritikus kérdésfelvetés ez pavilonunkban.

A szomszéd izraelieké – épp ellenkezőleg – az ország mai valóságát közvetíti rendhagyó módon: zárva van. A pavilonnál három állig felfegyverzett, ólommellényes katona őrökdi. Belátni valamennyire,

A francia pavilon részlete

de odabenn a videó témája az üvegfal tükröződése miatt nem kivethető. A zárt üvegajtón többnyelvű közlemény: amíg a gázai túsokat el nem engedik, az izraeli kiállítás nem nyit ki. Bátor kiállítás ez ma a nyugat-európai tömegtüntetéseken tapasztalható Izrael-ellenességgel szemben! Nézem, milyen arcot vág a publikum a rövid szöveget olvasván. Úgy tűnik, egyetértenek az itteni fura békemanifesztációval. (Ma este – miközben írom e beszámolót – Izraelt hatalmas iráni rakétatámadás éri.)

A valóság és a művészet terepén a nyugati civilizáció lehetséges közös magyarázat: a birodalmak, az egykori gyarmatosítók egyre inkább az európai kultúra feladásával vezetnek. Nemcsak az arab világ zsidó-ellenességével szemben áll helyt ez a „megfejtés”, de egész Közép- és Dél-Amerika, Fekete-Afrika, Dél-Ázsia itteni, velencei kiemelésére is ráillik. A földíjas Ausztrália kiállítása lett. Alább néhány példát villantok fel a Giardini és az Arsenal további nyolcvanhat nemzeti pavilonja közül – pró és kontra.

Dánia pavilonjában Grönland őslakóinak archaikus és „modernizált” életét bemutató fotók együtt láthatóak. A mai művész ezen túl családtörténetet is elmesél. Ő a földrésnyi sziget néhai első profi fényképészeti vállalkozójának leszármazottja. A helyi miliót közvetítő tárgyak erősítenek rá az egykor mesés, civilizáció előtti, természetközeli – szinte teljesen eltűnt – világra. Torokszorító az időutazás.

Anglia nem vállalja klasszicista pavilonjának architektúráját – hátul van a kiállítás bejárata. Benn talán Noé bárkájára asszociálhatunk az installációban. Az özönvízhez méltó módon – a főterem videóin – esik az eső, összemossa a jelent és a ma joggal szégyellt birodalmi históriát. Az egyik aláfestő zene Seres Rezső Szomorú vasárnapja – angolul. A videókon idős, színes bőrű bevándorló pár siratja a múltat. Világzenei képek, afroamerikai szcéna – a Házasodik a tücsök kórusváltozata is felsejlik – szinte egy őshazából hozott elveszett paradicsom, annak folklórja búcsúzik (ez maradék európai megfejtésem).

Németország sokadszor alakítja át, restelli náci időkben épült pavilonja arculatát: most egy oldalajtót vágat. A főbejáratot és portikuszát hatalmas földkupac fedi, virít rajta a gyom. Yael Bartana kiállítása multimédia show-labirintus. Videóin a közeljövőben a Földet elhagyó gigantikus űrhajóval mentik ki a bolygó növényi (!) és emberi élővilágát – a csillagokba. Párhuzamként leírják: a német művész nagyapja Ankarán túli hegyi faluból vándorolt be. Analógiát láthatunk az őshazák és a Föld-elhagyás drámáiról.

A német pavilon

Amrita Sher Gil képe

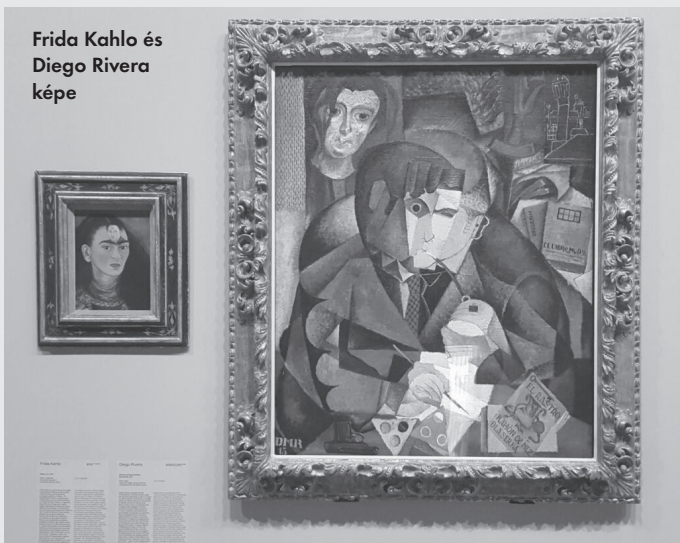
Az amerikai pavilon részlete

A magyar pavilon részlete

Frida Kahlo és Diego Rivera képe

Kanada és az USA társadalmak egymásra hajazó, színorgiától ékes pavilonjaiban az európai művészeti tradíciót – például a velencei festészetet, Firenze architektúráját, az ókori és reneszánsz szobrászat hagyományait – elfeledő marketinggiccs látható. A kanadai talán az indiánok színes ruhakiegészítőit, az USA a behurcolt, afroamerikaivá lett rabszolgák naiv művészetét próbálja kortárs installációvá szublimálni. Az USA-pavilont pirosra mázolták, udvarán ormótlan vörös totem

hirdeti: „a fehér művészet” visszavonulót fűjt. Poliészter repedésein műanyaghab bukkan ki.

Franciaország kiállításán hulladékokból – rongyokból és drótokból – összetakolt szobrok és számos egészfalnyi videó látható. Utóbbiakon a Thalassa, az óstenger magzatvizében fejjel lefelé süllyednek az antik görög plasztika idézetei – többek közt Zeusz animációs figurája úszik át a képmezőn. Néha márványfaragvány-öltözetű hal is keresztezi útját. A blaszfémia mulat az európai kultúra bölcsőjének számító szimbólumokon – mi a cél? Innen nézve sírni szeretnénk, ott talán a barbárság üli diadalát.

A spanyol kiállítás a gyarmatosítás történetét meséli el óriás képregénykockákon. Szarkazmussal „retablóknak” nevezik ezeket. A kortárs és a modern művészet is gúny tárgya: az egyik banális képen a művész szöveggént Kandinszkijtől idéz – egy a Guggenheim Múzeum által kiadott kötetből. Másik képkocka az avokádóról írja: az „migráns növény”. Látszólag migrációról és agrár-világkatasztrófáról is szó van. A gegkiállítás nem tükrözi egy a jelen problémáit megragadni vágyó művész felelősségét.

*

A főkurátor egy brazil szaktekinély: Adriano Pedrosa, aki többek között a São Pauló-i Múzeum kurátora. Az Arsenálban előszeretettel válogatott queer identitást* közvetítő alkotókat – miközben ezt a szexuális magatartást maga is nyíltan vállalja... Az ugyancsak általa összeállított Központi Pavilonban egy portugál gyűjtőnek „kiadott” teremben külön ör vigyáz egy Frida Kahlo- és egy Diego Rivera-képet. Üzleti fogás vagy a többi mű értékével vitatkozó kritika? A közelben van egy portré a mi Amrita Sher-Gilünktől is. De a gyűjtő válogatásán e két nívós női súlypont ellentéteként – az iszlám művészet emberábrázolást tiltó hagyományait megtagadó – közepes festők portréi sorakoznak tucatjával. Észak-Afrika is belefér a globális Dél főkuratori koncepciójába, amely a kiállítók jelentős részét – művészi minőségétől jórészt függetlenül hívta meg Velencébe. És hasonlóan (szerintem felháborító módon) kirekesztő ez a Dél- és Közép-Amerika, Afrika, Dél-Ázsia – nagy számban queer – művészeit összetoborzó „keresztmetszet”. Az Arsenal térsorában legelől – igen jó pozícióban – szerepelnek Palesztina (ország-)videóinterjúi.

Az egykori kötélverde impozáns tereiben tovább: Sàngódáre Gbádégesin Ajálá batik-művei a joruba istenekről adnak méltósággal telített művészi képet. Ugyancsak ezt a tematikát festi meg batik textilképként a Bécsben tanult, de Nigériában alkotó Susanne Wenger. Itt látok egy jó globális párhuzamot, másutt nem. A következő terembe került a homoszexuális tematikát preferáló batikművész Xiyadie (Hszi Ja-tie) – történetesen kínai alkotó. Majd még tovább: női queer változatban látható a dél-amerikai La Chola Poblete írott-festett képsora, amelyet szofisztikáltabbnak lát a főkurátor. Az alternatív kisebbségek sok száz művének sulykolása kevés befogadói örömet ad az átlaglátogatónak. Egy női néző így összegzi a látottakat: „akárhogyan is gondolkodunk a genderművészetéről, de a világon bárhol élő nőkkel egybevetve: az európai nőknek van egyedül jó sora”. Ez a bon mot talán bosszantó tényként provokálhatta a biennálé „politikailag korrekt” vezetőit...

A biennálé ideje alatt látogatható százötven esemény és pop-up kiállítás nyilván rengeteg jó élményt kínál. És Velencében – minden progresszív kétely ellenére – az európai tradíció és a modern művészet, a Palazzo Ducale, a Festőiskolák, a Gallerie dell'Accademia „nagy festészet” kínálata, az újrarendezett Mariano Fortuny Múzeum kiállítása vagy a nemrég felújított Palazzo Grimani reneszánsz terei – a klasszikus szobrászat szentélyével, nagy dísztermének Georg Baselitz festette „kazettaival”, a többi kinti tárlat – vonzóbb célok a 2024-es 60. Velencei Nemzetközi Képzőművészeti Biennálé mustráinál.

Meddig marad ez a trend? Ez a kérdés túlmutat az utóbbi idők biennálékurátorainak balfogásain...

◆ (2024. 04. 20 – 11. 24.)

*A *queer* gyűjtőfogalom azoknak a szexuális jelölésére, akik nem heteroszexuálisak vagy nem cisz-neműek.

TECHNO ZEN

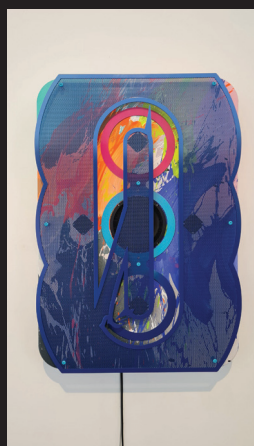
Nemes Márton kiállítása a 60. Velencei Képzőművészeti Biennálén

A magyar pavilon bejárata

Nemes Márton képei a 60. Velencei Képzőművészeti Biennálén

A kiállítás felvételeit L. Simon László készítette

Az év legnagyobb nemzetközi képzőművészeti rendezvényére a *Ludwig Múzeum* nagyszabású és látványos kiállítással készült: *Nemes Márton* festőművész erre az alkalomra épített műegyüttesét mutatta be a magyar pavilonban. *Fabényi Julia*, a biennálé nemzeti biztosa a kiállítás megnyitóján beszélt a művész koncepciójáról, amelyben a vizuális élményt hanggal, mozgással és a legkülönfélébb képi technikákkal ötvözi, ezzel a látogatónak új szintet jelentő élményt kínálva. A 60. Velencei Képzőművészeti Biennálé 2024. április 20. és november 24. között volt látogatható, ám a Magyar Pavilon kiállítását Velence után decemberben – kibővített formában – a *Ludwig Múzeum* Budapesten – kibővített formában – a *Ludwig Múzeum* Budapesten a hazai közönség számára is elérhetővé tette. 📍

ÉLŐ MAGYAR FESTÉSZET

Generációk képei a Vigadóban

Cikkünk a 40. oldalon

1. Kopasz Tamás: Terra infernalis
2. Posta Máté: Farakás
3. Újházi Péter: Forrásvíz
4. Baksai József: Erősíts meg!
5. Tenk László: Eső után
6. Erményi Máttyás: Napraforgók kristály lámpaburában
7. Horváth Dániel: Toros

